

**T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI**

**AVRUPA BİRLİĞİ İLE MÜZAKERE SÜRECİNDE
TÜRKİYE’DE SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Minel TÜRKEK

Danışmanı:

Prof. Dr. Engin BERBER

İZMİR-2011

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü M¼d¼rl¼ę¼'ne sunduğum "Avrupa Birliği ile M¼zakere S¼recinde T¼rkiye'de S¼rd¼r¼lebilir Kalkınma" adlı y¼ksek lisans tezinin tarafımdan bilimsel, ahlâk ve normlara uygun bir şekilde hazırlandığını, tezimde yararlandığım kaynakları bibliyografyada ve dipnotlarda g¼sterdięimi onurumla doğrularım.

Minel T¼RKEL

TUTANAK

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 26.01.2011 tarih ve 4/11 sayılı kararı ile oluşturulan jüri **Uluslararası İlişkiler** Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi **Minel TÜRKEL**'in aşağıda(Türkçe/İngilizce) belirtilen tezini incelemiş ve adayı **18/02/2011** günü saat **10.00**'da⁶⁵ dakika süren tez savunmasına almıştır.

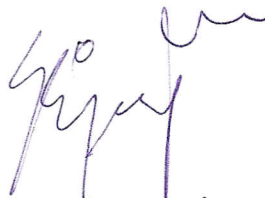
Sınav sonunda adayın tez savunmasını ve jüri üyeleri tarafından tezi ile ilgili kendisine yöneltilen sorulara verdiği cevapları değerlendirerek tezin **başarılı/başarısız/düzeltilmesi gerekli** olduğuna **oybirliğiyle/oyçokluğuyla** karar vermiştir.

BAŞKAN
PROF. DR. ENGİN BERBER

Başarılı ☒

Başarısız ☐

Düzeltilme (Üç ay süreli) ☐

YRD. DOÇ.DR. ELİF Y.KUTBAY
ÜYE

YRD. DOÇ.DR. AYKAN CANDEMİR
ÜYE

Başarılı ☒

Başarısız ☐

Düzeltilme (Üç ay süreli) ☐

Başarılı ☒

Başarısız ☐

Düzeltilme (Üç ay süreli) ☐

TEZİN TÜRKÇE BAŞLIĞI: “Avrupa Birliği İle Müzakere Sürecinde Türkiye’de Sürdürülebilir Kalkınma”

TEZİN İNGİLİZCE BAŞLIĞI: “ Sustainable Development in Turkey During the Pre-Accession Period to the European Union”

Not: Yüksek Lisans Tezi Savunma Süresi asgari 45 dakika - azami 90 dakikadır.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

İÇİNDEKİLER	I
ÖNSÖZ	II
KISALTMALAR	III
TABLolar LİSTESİ	IV
ŞEMALAR LİSTESİ	V
EKLER LİSTESİ	VI
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM: SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMANIN GELİŞİMİ	9
A. Sürdürülebilirliğe İlişkin Yaklaşımlar	12
B. Çevre Koruma Hareketlerinin Dünyada ve Türkiye’deki Tarihsel Gelişimi.....	17
C. Sürdürülebilir Kalkınmaya Yönelik Uluslararası Girişimler	20
D. Sürdürülebilir Kalkınmanın Bölgeselleşme ve Yerellik ile İlişkisi	39
II. BÖLÜM: AVRUPA BİRLİĞİ (AB)’NİN SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA YAKLAŞIMI	41
A. Avrupa Birliği Çevre Politikası ve Uygulamasının Tarihsel Gelişimi.....	42
B. Avrupa Birliği Çevre Politikası Kapsamında Sürdürülebilir Kalkınma	51
C. Avrupa Birliği Sürdürülebilir Kalkınma Politikasının Diğer Politika Alanlarıyla İlişkisi	57
D. Avrupa Birliği Bölgesel Politikaları ve Aday Ülkelere Yönelik Yapısal Uyum Fonları.....	60
E. Avrupa Birliği’nde Bölgesel Kalkınma ve Yerelleşme Yaklaşımı.....	71
III. BÖLÜM: AVRUPA BİRLİĞİ İLE MÜZAKERE SÜRECİNDE TÜRKİYE’DE SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA	80
A. AB ile Üyelik Müzakerelerinde Türkiye’de Çevre Politikasının Gelişimi.....	81
B. Türkiye Kalkınma Planlarının Sürdürülebilir Kalkınma Değerlendirmeleri.....	95
C. Birliğe Adaylık Öncesi ve Süresince Türkiye’ye Sağlanan Mali Yardımlar.....	101
D. Türkiye’nin Sürdürülebilir Politikalarında Bölgeselleşme ve Yerelleşme.....	110
E. Türkiye’deki Sürdürülebilir Bölgesel Kalkınmaya Yönelik Projeler	120
SONUÇ	126
EKLER	128
KAYNAKLAR	140

ÖNSÖZ

“Avrupa Birliği ile Müzakere Sürecinde Türkiye’de Sürdürülebilir Kalkınma” başlıklı yüksek lisans tezimin hazırlığı aşamasında ve oluşturulmasında, öncelikle değerli katkıları ile bana rehberlik eden ve aynı zamanda danışmanım olan, Prof. Dr. Engin Berber’e, teşekkürlerimi sunuyorum.

Tezimin oluşturulması aşamasında, konu hakkındaki kitabını şahsıma ulaştırıp, tezime önemli katkı sağlayan Prof. Dr. Muhammet Kösecik’e çok teşekkür ederim.

Çalışmamın kaynak araştırmasında ve konuya ilişkin içerik düzenlemelerinde bana yardımcı olan, Çevre Hukuku üzerine yüksek lisans tezi bulunan sevgili arkadaşım Melis Aras’a ve lisans eğitiminden bölüm arkadaşım Fırat Elmas’a teşekkür ederim. Bu tez çalışması boyunca manevi desteğini esirgemeyen, yüksek lisans eğitimini beraber aldığım arkadaşım, Araş. Gör. Betül Aydoğan’a da teşekkür ederim.

Ve son olarak, tezimi yazarken benden desteklerini esirgemeyen tüm dostlarıma, aileme ve Hocalarıma çok teşekkür ederim.

Minel Türkel
İzmir, Ocak 2011

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABGS	: Avrupa Birliği Genel Sekreterliği
AT	: Avrupa Topluluğu
AYKB	: Avrupa Yatırım ve Kalkınma Bankası
BM	: Birleşmiş Milletler
Bkz.	: Bakınız
ÇED	: Çevresel Etki Değerlendirme
Çev.	: Çeviren
DAKP	: Doğu Anadolu Kalkınma Projesi
Der	: Derleyen
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
ECU	: European Currency Unit (Avrupa Para Birimi)
EURADA	: Avrupa'daki Ekonomi ve Kalkınma Ajanslarından Oluşan Birlik
GAP	: Güneydoğu Anadolu Projesi
GDO	: Genetik Olarak Değiştirilmiş Organizma
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IMF	: Uluslararası Para Fonu
KOBİ	: Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfa Aralığı
STK	: Sivil Toplum Kuruluşları
UÇES	: Ulusal Çevre Stratejisi
UNDP	: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
UNFCCC	: İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi
TASAM	: Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TEPAV	: Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Enstitüsü
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TÜSİAD	: Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği

TABLÖLAR LİSTESİ

Sayfa No.

Tablo 1	Türkiye Sektörlere Göre Toplam Seragazı Emisyonları (milyon ton CO ₂ eşdeğeri)37
Tablo 2	2000 Yılında Başlayan Katılım Öncesi Mali Yardımların Yıllık Tahsisatları (1999 fiyatları ile-Milyon Euro)64
Tablo 3	Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Yönetim İşlevleri Açısından Yapısı... 74
Tablo 4	Adaylık Öncesi Mali Yardımları (1987-1999, m ECU)104
Tablo 5	Adaylık Sürecinde AB'den Sağlanan Mali Yardımlar (1999-2006, Milyon Euro).....106
Tablo 6	IPA Kapsamında Türkiye'ye Ayrılan Mali Kaynak (2007-2010, Milyon Euro).....107
Tablo 7	Diğer Aday Ülkelere Verilen Yardımlar ve Türkiye109
Tablo 8	Doğu Anadolu Kalkınma Programı Bütçe Dağılımı121
Tablo 9	AB Destekli Bölgesel Kalkınma Programları Bütçe Dağılımı124

ŞEMALAR LİSTESİ

	Sayfa No.
Şema 1	Fosil Yakıtların Dikkate Alındığı Dünya CO ₂ Emisyon Tüketim Oranları (2006, Milyon Metrik Ton CO ₂)35
Şema 2	Avrupa Birliği Sürdürülebilir Kalkınma Göstergeleri54

EKLER LİSTESİ

EK 1	Türkiye Cumhuriyeti’nin Çevre ile İlgili Mevzuatları.....128
------	--

GİRİŞ

Yaşadığımız çağın öncelikleri farklılaşmıştır. Devletlerin, kapitalist sisteme dayalı dış politikaları, çevresel faktörlerin müdahalesine maruz kalmaya başlamıştır. Doğal kaynakların hızla tükenmesi sorunu artık ertelenebilecek bir detay olmaktan çıkmış ve ülkelerin politikalarını belirleme aşamasında önemli bir sorun olarak ele alınmaya başlamıştır. Uluslararası ilişkiler disiplini içinde de, ayrı bir yaklaşım olarak “yeşil politika”nın (green politics), çevre bilincinin gelişmesi ile ayrı bir teori olarak değerlendirilmeye başlandığı görülmektedir¹. Bu bağlamda, çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde değineceğimiz, yaşanabilir bir gelecek için sürdürülebilir kalkınma kavramı ile önerilen çözümlerin tarihi gelişmeleri, neden ve sonuçları ile ele alınacaktır. Bu açıdan, sürdürülebilirlik anlayışı ve süreci, Türkiye’nin Avrupa Birliği (AB) adaylığı kapsamında değerlendirilerek, bundan sonraki çalışmalara ek olarak yardımcı bir kaynak olacaktır. Ancak, burada ele alacağımız sürdürülebilirlik kavramı, ekonomik düzlemde bahsi edilen ve çeşitli olumsuzlukları bünyesinde barındıran “kalkınma” olgusundan ziyade; başta çevresel açıdan olmak üzere bir iyileşme sürecini kasteden, “gelişme” tanımı üzerinden okunacaktır.

1960’ların ikinci yarısında, nükleer silahlanmanın yayılması ve çevrenin yok olması tehdidiyle, kitlesel tepkiler geniş bir çevrede yankı bulmuştur. Siyasal konjonktürün de baskısıyla, özellikle öğrencilerin başını çektiği olaylar, Avrupa’dan başlayarak yayılmış ve işçi hareketleriyle birleşerek her türlü haksızlığa karşı bir başkaldırı dönemi başlamıştır. İlerleyen dönemlerde de, kamuoyuna ulaşan her çevresel felaket (1989’daki Three Miles Island ve 1986’daki Çernobil felaketleri gibi) ve radyoaktif atıklar sorununa karşı, kitlelerin desteğiyle tepkiler gerçek bir güç haline gelmiştir. Bu dönemde, Hopkins ve Wallerstein’e göre de, yaşam standartlarının aslında uzun vadeli kutuplaşmalara sebep olduğunun anlaşılması, evrensel bilim ve

¹ “1960’lı yılların ortalarında, Amerika Birleşik Devletleri’nde, Batı Avrupa’da ve Japonya’da çevre bilinci ile ilgili yayınlar ortaya çıkmaya başlamıştır. İyileştirici yasalar ile kirliliğin kötü sonuçlarını kısıtlamaya ve kontrol altına almaya çalışmışlardır. 1970 ve 1980’li yıllara gelindiğinde ise çevre konularına ilgi artmıştır. Bu ilgi, kendisini Dünya Arkadaşları ve Yeşil Barış gibi örgütlerin kuvvetli lobilerinde göstermiştir. Bu örgütlenmeler sonucunda kamuoyu kirliliği azaltma ve doğal kaynakları koruma konularına sıcak bakmaya başlamış ve hükümetler de yasalarına daha çok çevre bilinci getirmişlerdir.” Övgü Emgin ve Zehra Türk, “Yeşil Pazarlama”, *Mevzuat Dergisi*, Sayı: 78, Yıl: 7, Haziran 2004, s. 3

teknolojiyle birlikte daha iyi bir dünya kurulması ideolojisine şüpheyile yaklaşılmasına sebep olmuştur².

Çevre üzerindeki bilincin artmasının ardında, toplum kuruluşlarının ve kimi uluslararası girişimlerin azımsanmayacak etkileri olmuştur. Örnek vermek gerekirse, Greeanpeace (dünya genelinde geniş bir iletişim ağı olan, kar amacı gütmeyen, çevresel kuruluş), Baum (Avrupa'nın ekonomi alanındaki en büyük çevre koruma girişimlerinden biri) ve Crest (yenilenebilir enerjiler ve sürdürülebilir teknoloji merkezi) gibi³. Sorunların devam etmesi sonucunda, Sierra Club ve National Audubon Society gibi daha muhafazakâr ve geniş kitlelerce kabul gören örgütler de sahip oldukları ılıman tavırdan uzaklaşarak daha aktivist hale gelmişlerdir⁴.

Uluslararası örgütler de, kitleleri ilgilendiren çevre sorunları konusunda girişimler düzenlemeye başlamıştır. Türkiye'nin de aralarında bulunduğu bu konferanslar, sürdürülebilir kalkınmanın da oluşumuna katkıda bulunmuşlardır. Öncelikle, sürdürülebilir kalkınma kavramından ziyade ilk olarak çevre ve ekonomik kalkınma arasındaki ilişkiyi ele alan yaklaşımların görüşüldüğü 1972 Birleşmiş Milletler Stockholm Konferansı gerçekleştirilmiştir. Konferansta, çevre kirliliğinin önüne geçilmesi, aynı zamanda devletlerin küresel kirlilikle uğraşmadaki yetersizlikleri, sanayileşmiş ülkeler ile diğer ülkeler arasındaki kalkınma ilişkilerinin önemine kadar çeşitli konular ele alınmıştır. Daha sonra, 1992 Birleşmiş Milletler Rio de Janeiro Çevre ve Kalkınma Konferansı toplanmıştır. Konferansta, doğal kaynaklara dayalı, sürdürülebilir ekonomik büyüme ile insan kaynaklarının geliştirilmesini benimseyen bütünselik bir yaklaşım seçilmiştir. Konferansın sonucunda, gelecek yüzyılda çevre ve kalkınmayı etkileyecek olan tüm alanlarda hükümetlerin, ve diğer idari yapıların üstlenmesi gereken rolleri tanımlayan en geniş kapsamlı eylem planı olarak değerlendirilen Gündem 21 hazırlanmıştır⁵. Çalışmamızda da değineceğimiz üzere bu Plan, içerdiği yönetim ilkesi nedeniyle devletlerin üniter yapılarına zarar vermesi

² Terence K.Hopkins ve I. Wallerstein, *Geçiş Çağı: Dünya Sisteminin Yörüngesi (1945-2025)*, çev. Nuri Ersoy ve diğerleri, İstanbul: Avesta Yayınları, 2000, s.249

³ Ali Rıza Karacan, *Çevre Ekonomisi ve Politika: Ekonomi, Politika, Uluslararası ve Ulusal Çevre Koruma Girişimleri*, İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları, 2007, s. 16

⁴ Hopkins ve Wallerstein, s.247

⁵ Şerif Öner ve Uğur Yıldırım, "Sürdürülebilir Kalkınma Yaklaşımının Türkiye'ye Yansımaları: Sürdürülebilir Kalkınma ve Yerel Gündem", *Çağdaş Yerel Yönetimler*, Cilt: 12, Sayı:4, Ekim 2003, s.6

kuşkusuna yol açarak tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Devamında ise, sürdürülebilir kalkınmanın kurumsallaştırılmasına yönelik olarak 2002 Johannesburg Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi gerçekleşmiş ve konu ile ilgili olarak ortak yükümlülükler yinelenmiştir⁶.

“Sürdürülebilir kalkınma” kavramı bu atılımlar sonucu gelişmiş ve tartışmalar ile yaklaşımları da beraberinde getirmiştir. Ulus-üstü ve ulus-altı kurumsal yapılar, devletler, bölgesel kuruluşlar, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve insanlar, konunun odak noktaları olarak öne çıkmışlardır. Bu bağlamda, çalışmamızda, bu olguların sürdürülebilir kalkınma kavramı ile olan ilişkisine de yer verilecektir.

Artan çevre kirliliğinin, dolayısıyla ekolojik dengesizliğin küresel gündeme oturarak ulusal politika kararlarının belirleyicilerinden olmasıyla beraber “sürdürülebilir kalkınma” politikaları da tartışılmaya başlanmıştır. Aslında, bu yaklaşımın üzerinde fikir birliğine varılabilmiş kesin bir yargı oluşturulamamıştır. Yine de, çalışmamızda, uluslararası örgütlerce alınan raporlarda belirtildiği üzere kavram üzerinde en çok kabul gören tanımları vererek devam edeceğiz. Bu nedenle, Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu’nca hazırlanan, 1987 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’na sunulan “Brundtland Ortak Geleceğimiz Raporu’nda tanımlandığı şekliyle, sürdürülebilir kalkınma kavramına yer vereceğiz. Bununla birlikte, getirilen eleştirilere de değineceğiz.

Lester Brown’a göre bireysel tüketimin doruğa ulaştığı, ekonomik gelişmenin vazgeçilemez olarak görüldüğü bir madde çağında yaşamaktayız⁷. Bu da, insan, çevre ve ekonomi arasındaki ilişkiyi daha da içinden çıkılmaz hale getirmektedir. Ülkelerin, jeostratejik konumları ve sahip oldukları sosyoekonomik yapıları da, alınan çevre politika kararlarını etkileyebilmektedir. Çoğu zaman, küresel ölçekteki değişiklikler ve bazen bölgesel çevre sorunları mevcut olan farklı ulusal politikaların bir araya getirilmesi konusunda ortam hazırlamıştır. Bu açıdan, örnek vermek gerekirse, Avrupa Birliği Çevre Politikası, günümüze değin geliştirilen çevresel bir yaklaşım olarak her genişleme ile birlikte yeniden sorgulanmaktadır. Bununla birlikte, bu süreçler

⁶ Türkiye Bilimler Akademisi, *Çevre ve Sürdürülebilirlik*, Temmuz 2004, s.1

⁷ Lester Brown, *Eko Ekonomi*, çev. A.Yeşim Erkan, İstanbul, 2003, ss.124-125’ten Rana İzci, “Ekoloji ve Kalkınma Avrupa Birliği ve Türkiye”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 2004-2005, Sayı 23, s.60

sonucunda AB çevre politikasına yeni bir yaklaşım ya da politika aracı getirilmektedir. Bu anlamda, ülkeler ve Birlik arasında bir etkileşimden söz edilebilir⁸. Sürdürülebilir kalkınma politikalarını da çevre politikasının alt başlığı olarak ele alan AB, mevzuatını buna göre geliştirmektedir. 1999 Helsinki Zirvesi'yle birlikte adaylık süreci başlayan Türkiye'nin de, böylesi bir dönemden geçeceği düşüncesiyle, konuya yakından bakmak gerekli olacaktır. Bu sebeple, AB çevre politikasının gelişimini ve aday ülkelerin uyum sürecindeki süreçlerini daha iyi gözler önüne serbilmek için, sürdürülebilir kalkınma kavramını AB çevre politikası kapsamında ele alacağız.

Sürdürülebilir kalkınma konusunu incelerken, iklim değişikliği meselesine de değinmek gerekir. 1995'te gerçekleştirilen IPCC (Uluslararası İklim Değişikliği Paneli)'de belirtildiği üzere, iklim değişiminin yaşanmasının sebebi doğanın kendisi değil, insan kaynaklı olduğudur⁹. Ancak, Yaşar ve Yıldız'a göre, bunun olağan bir süreç olduğunu ve insan kaynaklı küresel ısınma olgusunun yaratıldığını iddia eden görüşler de vardır. Bu sayede de, Batı menşeli yeni teknolojinin gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelere satılmak istendiğini öne sürmektedirler¹⁰. Yine de, çevrenin giderek kötüye gittiği somut bir gerçektir ve alınması gereken önlemler ortaya konmalıdır. Onay'a göre, son otuz, kırk yıllık dönem içersinde meydana gelen çevre kirliliği sonucu yaşanan ekolojik dengesizlik, buzul çağı döneminde oluşan iklimsel değişiklik sonucu yaşanan gelişmelerden otuz kat daha hızlı oluşmuştur. Bu da, insan faktörünü görmezden gelmememiz için belirgin bir faktördür¹¹.

İklim değişikliği konusunda, daha ayrıntılı bir çalışma ortaya koyabilmek için, 1997'de Japonya'nın Kyoto kentinde toplanılmıştır. Çalışmamızda da ele alacağımız bu Konferansta, küresel ısınmanın altı çizilmiş ve ülkelerin gereken önlemleri alması şartıyla Kyoto Protokolü oluşturulmuştur¹². Konu ile ilgili olarak, 2005'te yayınlanan "Tehlikeli İklim Değişikliğinden Korunma" adlı raporda, alınması gereken önlemlerden bahsedilmiş ve yaşanacak olan iki santigratlık derecenin öngörülebilir riskleri ortaya

⁸ İzci, s.61

⁹ Yaşar Onay, *Küresel Isınma ve Batı'nın Yeni Yurt Arayışı: İklim Değişikliği Dünya Düzenini Nasıl Değiştirecek*, İstanbul:Neden Kitap Yayıncılık, 2007, s. 49

¹⁰ Doğan Yaşar ve Dursun Yıldız, *Küresel Isıtılan Dünya ve Su*, İstanbul: Truva Yayınları, 2009, s. 129

¹¹ Tim Flannery, *İklimin Efendileri: İklim Değişikliğinin Tarihçesi ve Yakın Geleceğimize Etkileri*, çev. Demet Taşkan, İstanbul: Klan Yayınları, 2005, s. 248

¹² Onay, s. 48

konmuştur. Bahsedilen sıcaklık artışının, Grönland'daki buz tabakalarının erimesi için yeterli olduğunun altı çizilmiştir. Buna göre, ekosistemde meydana gelecek değişimler sonucunda, kuraklıkla birlikte canlı türlerinin hızla azalacağına, açlığa, susuzluğa ve sosyoekonomik sorunların artacağına dikkat çekilmiştir. Özellikle, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde tarımsal verimde azalma, Afrika kıtasında artan çölleşme ile birlikte yaşanacak büyük göçler, küresel su kıtlığı, mercan kayalıklarının neredeyse tamamının yok olması, hastalıkların artması şeklinde tehlikeler ortaya konmuştur¹³.

Türkiye de, bu Protokol kapsamında kendi görüşlerini ortaya koymaktadır. Gelişmiş ülkelerin çıkarları doğrultusunda hareket edecekleri eleştirisinden de yola çıkılarak, Türkiye'nin uluslararası bağımlılıkları gereğince, gerçekçi ve sağduyulu politika izlemesi yönünde görüşler artmaktadır. Doğal kaynaklarımızın verimli bir şekilde kullanılması, ekonomik büyüme ve sosyal gelişim sürecinde oldukça önemlidir. Devletlerin ekonomik kalkınmaları, doğal kaynakların ulusal ve yerel politikalarla birlikte, etkin bir şekilde kullanılıp yönetilmelerine de bağlıdır. Ülkeler, doğal kaynakların kıtlığı sorunu sebebiyle politikalarını yönlendirmektedirler. Uygulanacak olan sürdürülebilir politikalarda, süreç de çok önemlidir. Ekonomik kalkınmanın yanında, doğanın korunması, toplum sağlığı ve insan değeri göz ardı edilemeyecek kadar önemli ve belirleyicidir. Devletlerin de, doğal kaynaklarını koruyarak, sürdürülebilir bir şekilde kullanması kaçınılmazdır. Bu bağlamda, Türkiye'nin kendi politika ve stratejilerini dış etkilere bağımsız olarak oluşturabilmesi önemlidir. Sürdürülebilir politikalarına uygun bütçe arayışında, tezimizde de değineceğimiz küresel desteklerden ve özellikle AB sürecinde uyum için tahsis edilen yardımlardan yararlanması teşvik edilmektedir. Türkiye'de bu anlamda, çevresel değerlerin korunması ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması yolunda, kimi projeler oluşturulmuştur. Bunlardan, Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) ve Doğu Anadolu Kalkınma Programı (DAKP), Türkiye'nin çevre ve kalkınma hamlesinde önemli örnekler olarak gösterilmektedirler. Özellikle, GAP, "insan" boyutu ve "sürdürülebilirlik" olguları ile birlikte anılmaya başlayan bir bölgesel kalkınma projesi olarak örnek oluşturmaktadır. Bu nedenle, çalışmamızda, bu projelere yer verilecektir¹⁴.

¹³ Onay, s.39

¹⁴ Emin Dedeoğlu, *Türkiye'de Bölgesel Kalkınma*, Konya: TEPAV, 2006, s.4

İçinde bulunduğumuz küreselleşme çağı, değerlerin yeniden sorgulanmasını beraberinde getirmiştir. İnsan hakları, demokratikleşme, bölgeselleşme, yerelleşme gibi kavramlar liberalizmin parçası olarak görülürken, kuşku da uyandırabilmektedirler. Kısmen bunun bir nedeni de, şu an ki çevresel felaketlerin oluşumunda yer almış olan “Batı”nın, ortaya çıkan tehlikeleri yine kendisinin belirttiği biçimde çözmek istemesidir. Bu sebeple, dünya devletlerinin, alınacak olan önlemlerde ya da atılacak olan adımlarda bu kez sessiz kalmaması önemlidir. Çünkü, gelecek sadece batının ya da doğunun değil, tüm canlıların yaşam hakkıdır. Biz de, çalışmamızda bu dikkatten yola çıkarak, uluslararası girişimlerden ve kavramlardan bahsedeceğiz.

Mengi ve Algan’a göre, kapitalizm, kendi evrimini gerçekleştirirken, çevreye verdiği zararın önüne geçilememiştir. Kapitalizm, kamunun ekonomi ve toplum üzerindeki etki alanını azaltma; ve geçerli olan sistem mekanizmalarını sosyal hayata egemen kılma gayreti içinde olmuştur¹⁵. Bu sistemin gerçekleşmesi sürecinde ise, uluslararası organizasyonlar ve kuruluşlar büyük rol oynamaktadırlar. Öyle ki, yerel ve bölgesel yönetimlerin gelişmesi de dâhil olmak üzere, ülkeler egemenliklerini uluslararası bağımlılıkları gereğince paylaşmak durumunda kalmaktadırlar. Bu gidişata devletler çok fazla direnememektedirler. Her halükarda, hem karşı çıkmanın hem küreselleşmenin tarafında yer almanın toplumların ilerlemesi açısından bir faydası olmadığını söyleyebiliriz. Ancak, uygulanması öngörülen yeni düzenlemelerin Türkiye’nin geleneksel yönetim anlayışında büyük hasarlar meydana getirebileceği ihtimâlinin de farkında olabilmeliyiz. Örneğin, Güler’e göre, Türkiye’deki idari reform çalışmaları ile gözetilen amaç, yönetimin daha işlevsel hale getirilip, daha kaliteli bir yapıya dönüştürülmesi olmuştur. Ancak, bu bakış açısı ile sadece yönetim olgusu açısından konu ele alınmıştır. Uygulamaların, hem sosyo-ekonomik hem de siyasal düzene etkilerinin uzun vadede ne tür sonuçlar doğuracağı ve bu sebeple neler yapılması gerektiği tartışılmamıştır¹⁶.

¹⁵ Ayşegül Mengi ve Nesrin Algan, *Küreselleşme ve Yerelleşme Çağında Bölgesel Sürdürülebilir Gelişme: AB ve Türkiye Örneği*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2003, s. 1

¹⁶ Birgül Ayman Güler, *Yeni Sağ ve Devletin Değişimi. Yapısal Uyarılama Politikaları 1980-1995*, Ankara: İmge Kitabevi, 2b. 2005, s.61

Güler, çağımızda az gelişmiş ülkelerdeki kamu yönetiminin asıl amacının, “dünya ile bütünleşme sürecini yönetmek” olduğunu söylemektedir. Var olan bu işleyişin de, aslında ulusötesi sermayenin bir aracı olduğunu vurgulamaktadır. Bunun gerçekleşmesinde de, projecilik kavramının ön plana çıkartıldığı ileri sürmektedir. Bu sebeple, ulusal kadroların bu tip örgütlenmeler karşısında dikkatli olmaları gerektiğini dile getirmektedir. Ayrıca, karar süreçlerinde ulusal imkânlardan mümkün olduğunca yararlanıp rasyonel nitelikte düzenlemelerin içinde bulunulmasının önemli olduğunun altını çizmektedir¹⁷. Diğer taraftan, AB üyeliği sürecinde uyum için öngörülen değişimlerin gerekliliği de bilinmektedir. Bu nedenle, çalışmamızda, artan bölgeselleşme ve yerelleşme olgularının riskleri ile birlikte Türkiye’nin sürdürülebilir kalkınmasına değinilecektir.

Çevre sorunları gitgide küresel bir nitelik kazanırken, çözüm için de uluslararası ortaklığın yaygınlığı göze çarpmaktadır. Uluslararası aktörlerden; Dünya Bankası, IMF (Uluslararası Para Fonu), Dünya Ticaret Örgütü, BM gibi küresel ölçekli örgütler ile; OECD (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü) gibi bölgesel işbirliği örgütleri; ve Avrupa Birliği (AB) gibi ulusüstü örgütler, çevre alanında önemli çalışmaları düzenleme ve uygulamaya koyma konusunda önemli roller üstlenmektedirler. Bu örgütler içerisinde, çevresel sorunlara dikkat çekmesi sebebiyle lider olarak görülen AB öne çıkmaktadır. Bu açıdan, çalışmamızda diğer örgütler üzerinde fazla durmayarak, AB ele alınacaktır. Ayrıca, çevre konusu başta olmak üzere siyasi, toplumsal, kültürel ve ekonomik yaşamda olumlu ve olumsuz yönleriyle bir değişim süreci başlatmış olan Türkiye’nin, Birliğe tam üyelik sürecinin çevre politikası üzerindeki etkisini tartışmak amaçlanmaktadır. AB, Türkiye Çevre Politikası’na, adaylığa resmen kabul ettiği ve müzakerelere başlayacağını ilan ettiği 3 Ekim 2005 tarihinden itibaren yön vermektedir. Bu çalışmada da, AB’nin müzakere sürecinde ve özellikle İlerleme Raporlarında, Türkiye’den bugün ve gelecekteki çevrenin korunmasına ve sürdürülebilir kalkınmaya yönelik beklentileri ortaya konacaktır¹⁸.

¹⁷ Güler, s.19

¹⁸ Sevim Budak ve Uğur Yıldırım, “AB Tam Üyelik Sürecinde Türkiye’nin Çevre Politikasındaki Değişimler”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 13, 2010, s.174

Avrupa Birliği'nin sürdürülebilir kalkınma yaklaşımını ve Türkiye'ye etkilerine değinmeden önce, kavramın nasıl ortaya çıktığına birinci bölümden başlayarak çalışmada yer verilecektir.

I. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMANIN GELİŞİMİ

1970’lerle birlikte artan ekonomik krizler ve bunların çevre üzerinde yarattıkları olumsuz etkiler, devam eden dönemlere de sıçramaktaydı. Ekonomik sıkıntının yanı sıra, çevrenin tahribatı karşısında harekete geçen toplumsal bir tepki de doğmuştu. Çevresel hareket ile dikkat çekilen bir konu da, kalkınma anlayışının yalnızca ekonomik büyüme ile algılanmaması gerektiği idi. Böylece, kalkınma sözcüğü ile çevrenin, eğitimin, sağlığın ve demokrasinin iyileşmesinin ve gelişmesinin anlaşılması sağlanmıştır. Neticesinde, sürdürülebilirlik kavramı yayılmaya başlamıştır. Genel olarak da, ekonomik, sosyal ve ekolojik sürdürülebilirlik olarak bir arada kabul görmeye başlamış ve bir bütün olarak ele alınmıştır¹⁹.

İngilizcedeki “sustainable development” kavramının, Türkçeye çevirisi olan “sürdürülebilir gelişme ya da kalkınma”, çevre yönetimi konusunu küresel gündeme taşıyan, ekonomik kalkınma ve çevre arasında var olan ilişkiye yeni bir yaklaşım getiren kavramdır. Sürdürülebilir kalkınmanın, bu anlamda geleneksel tanımı, gelecek kuşakların gücünü ve ihtiyaçlarını tehlikeye atmadan kendi ihtiyaçlarını karşılayabilmektir. Bir başka deyişle, bugünün nesillerinin sahip olduğu kaynakları gelecekteki kuşaklara da taşıyabilmektir²⁰.

Bugüne değin, kavram ile ilgili birçok tanım ortaya konmuştur. Ansiklopedik Çevre Sözlüğü’nde: “*ekonomik kalkınmanın, doğal varlıkları ve çevreyi tahrip etmeden gerçekleşmesi anlayışı*” olarak tanımlanmıştır²¹. Diğer bir tanıma göre ise, “*sürdürülebilirlik, küresel düşünmekle başlar; küresel eylem yapmayı başarmak için de yerel düşünmeyi ve davranmayı, yörede öğrenmekle devam eder*” yargısından yola çıkan bir kavramdır²². Resmi olarak ilk kez ise, 1983 yılında dönemin Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri’nin isteği ve teklifi üzerine, dönemin Norveç Başbakanı Gro Harlem Brundtland önderliğinde, Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu’nca hazırlanan, 1987’de Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’na sunulan “Brundtland Ortak

¹⁹ Serkan Gürlük, “Sürdürülebilir Kalkınma Gelişmekte Olan Ülkelerde Uygulanabilir Mi?”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, Sayı: 5(2), Ekim 2010, s. 85

²⁰ Sürdürülebilir Kalkınma, http://ec.europa.eu/sustainable/sds2001/index_en.htm, (07.11.2010)

²¹ Türkiye Çevre Vakfı, *Ansiklopedik Çevre Sözlüğü*, Ankara:TÇV Yayınları, 2001, s. 328

²² Semih Eryıldız, *Yeşil Yerel Yönetim*, Ankara: Algi Yayıncılık, 2007, s.114

Geleceğimiz” adlı Raporda, kavram uluslararası platformda tartışılmaya açılmıştır. Raporda, çevre sorunları, yoksulluk-eşitsizlik ekseninde ele alınmıştır. “*Yoksulluğun ve eşitsizliğin olduğu bir dünya her zaman için ekolojik ve diğer krizlere eğilimli olacaktır*” ifadesinin yer aldığı Raporda, sürdürülebilir kalkınma en genel tanımlamayla, hem bugünkü, hem bizden sonraki nesillerin hak ve yararlarını gözeterek, çevre değerlerinin ve doğal kaynakların ihtiyaçtan fazlasının kullanılmaması; ve ekonomik gelişmenin sağlanmasını amaçlayan çevreci bir dünya görüşü olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca, “Ortak Geleceğimiz” Raporu, sürdürülebilir kalkınmaya ilişkin dört temel değer üzerinde durmaktadır. Bunlar²³: Dünyanın yoksulları, temel ihtiyaçlar, teknolojinin ve sosyal örgütlenmenin düzeyi.

İsviçre Federal İstatistik Ofisi’nin yayımladığı, 1-4 Ekim 2001 tarihli Avrupa İstatistikçiler Konferansı’nda ele alınan Monet Projesi’nde de, Brundtland Raporu ile ilintili olarak, sürdürülebilir kalkınmanın hedef boyutları belirlenmiştir. Buna göre, sürdürülebilir kalkınmanın başlıca hedefleri: sosyal dayanışmayı sağlamak, ekonomik yapabilirliği arttırmak ve ekolojik sorumluluğu yerleştirmektir²⁴.

BM tarafından, sürdürülebilir kalkınma kavramının tanımını oluştururken ortaya konan, çoğunluk tarafından kabul edilmiş bu açıklamalara karşın, eleştiriler de ortaya çıkmıştır. Örneğin, ilk bakışta içerdiği bütün ‘iyi’ niyete rağmen “sürdürülebilir kalkınma” kavramı, uygulamaya yönelik taşıdığı belirsizlikler nedeniyle, gelişmiş Kuzey ülkelerinde ve geri kalmış Güney ülkelerinde tamamiyle farklı sonuçlar doğurmaktadır. Bu farkların anlaşılması için Birleşmiş Milletler (BM), Dünya Bankası (DB) ve Uluslararası Para Fonu (IMF) gibi uluslararası “koordinasyon” kuruluşlarının kalkınma tanımlarını daha net açıklaması ve bu tür kuruluşların “sürdürülebilir kalkınma” kavramına yüklediği misyonların belirlenmesi beklenmektedir²⁵. Özlüer’e göre de, Raporun eksik tanımlanmasından ziyade, bazı muğlak ifadeler yer almaktadır. Öyle ki, “yoksulluk” ifadesinden farklı yorumların çıkabileceğini söylemiştir. “Temel

²³ “Raporda “sürdürülebilir kalkınma” en genel anlamıyla ‘karar vermede ekonomik ve ekolojik düşünceleri bütünleştirme ana teması ile bugünün ihtiyaçlarını ve beklentilerini geleceğin gereksinim ve beklentilerinden ödün vermeden karşılanmanın yollarının aranması’ olarak belirtilmiştir”. Türkiye Çevre Vakfı, *Ortak Geleceğimiz: Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu Raporu*, Ankara:TÇSV Yayınları, 1989, ss. 31-32

²⁴ Projekt Monet, *Conference of European Statisticians*, Canada:Swiss Federal Statistical Office, 1-4 October 2001, s.3

²⁵ Ethem Torunoğlu, “Sürdürülebilir Kalkınma Paradigması Üzerine Ön Notlar”, http://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/vizyon2023/csk/EK-16.pdf, (15.12.2010)

ihtiyaç” ile de tam olarak hangi gereksinimlerden söz edildiği ve bunların ne tür özellikleri olduğundan bahsedilmediğini dile getirmiştir²⁶.

Eleştirilerin devamında, tanımlamalara yeniden dönecek olursak, sürdürülebilirlik, gelişme ya da kalkınma olarak iki yönlü bir kavram olarak ele alınmaktadır. Sürdürülebilirlik, çevre politikalarının belirleyicisi olmakla birlikte yalnızca çevre kapsamında ele alınmamaktadır. Aynı zamanda, ekonomik ve sosyal gelişme anlayışlarıyla birlikte de anılabilmektedir. Çünkü, sosyal, kültürel, siyasal ve kurumsal süreçler içeren, farklı göstergeleri barındıran çok boyutlu bir yaklaşımdır²⁷.

Genel çerçeveden bakıldığında, çevreye uygun bir ekonominin birinci önceliği sürdürülebilir kalkınmadır. Bu konuda öngörülen uygulamalarda da, çoğunlukla iktisadi bir bakış açısı ile karşılaşmaktayız. Bu nedenle, sürdürülebilir kalkınma denildiğinde ekonomik bir büyümeden bahsedildiği düşünülmektedir. Ancak, Uslu’ya göre, amaç niteliksel bir iyileşmedir. Dolayısıyla, çevreyi, ekonomi alanı içerisinde bir alt başlık olarak değerlendirmek yerine, ekonomiyi ekolojik çerçeve kapsamında ele almak daha uygun olacaktır²⁸. Diğer taraftan, uluslararası girişimlerde sürdürülebilir kalkınmanın ele alınışı farklı yorumlanabilmektedir. Bunları çalışmamızda göreceğiz.

²⁶ Fevzi Özlüer, “Sürdürülebilir Kalkınmanın Ekonomi Politikası”, *TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi Bülteni*, Sayı 51, Dosya 05, 2007, s. 9

²⁷ Mengi ve Algan, s. 3

²⁸ Orhan Uslu, “Ekonomik ve Ekolojik Uygulamalarda Sürdürülebilir Kalkınmanın Yeri”, *Sürdürülebilir Kalkınmanın Uygulanması*, Ankara:T.Ç.V. Yayınları, 1998, s. 43

A. Sürdürülebilir Kalkınmaya İlişkin Yaklaşımlar

Sürdürülebilir kalkınmaya ilişkin oluşturulan yaklaşımlarda, daha önce bahsetmediğimiz, kuzey ve güney ülkeleri arasındaki eşitsizlikler de önemli bir yer kaplamaktadır. Gelişmiş ve az gelişmiş ile gelişmekte olan ülkeler arasındaki fark, çözümlerin tam olarak uygulanamamasına sebep olmaktadır. Öyle ki, Torunoğlu'na göre, Kuzey ülkeleri, çevresel değerlerin tahribatını ve ekolojik dengenin bozulmasını, Güney ülkelerindeki nüfus artışına ve “bilinçsiz” kaynak kullanımına bağlamaktadır. Geri kalmış ülkeler ise, gelişmiş ülkelerin üçüncü dünya ülkelerinin kaynaklarını fütursuzca kullandıklarını ve aynı zamanda tüketim sonucu oluşan atıklarını da yine kendilerine transfer ederek hem üretim anlamında hem de atıkların bertarafı anlamında maksimum bir sömürüyü sürdürdüklerini öne sürerler²⁹. Diğer taraftan, aslında BM tarafından ortaya atılan “sürdürülebilir” kalkınma yaklaşımında, çevre sorunlarının ana nedenleri olarak “bilinçsiz” kaynak kullanımı ve nüfus artışı vurgulanmakta ve bunlara çözüm aranması gerektiği belirtilmektedir.

Çevre ve ekonomik değerlendirmelerin, uygulamaya yönelik çerçevelerine dönecek olursak, farklı bakış açılarının baskın olduğu dönemler boyunca öne çıkmış olduğunu görüyoruz. İlk olarak, geleneksel olarak tabir edilen “çevre politikaları” daha sonra da “ekolojik modernizasyon” yaklaşımı, doğadan faydalanma ve korunması yönünde geliştirilen farklı düşünce dinamikleri olarak ortaya konmuşlardır. Bunlar, günümüze değin etkileri görülen çevre problemlerinin çözümüne yönelik önerilerin adımları olmuşlardır. Bu anlamda, bu iki yaklaşımı karşılaştırmak, geliştirilecek olan yeni alternatif çözüm yollarına da faydalı olacaktır. Tarihsel olarak, öncelikle “klasik çevre yaklaşımı”nı ele alacağız.

1. Klasik Çevre Politikaları Yaklaşımı

Geleneksel çevre politikaları yaklaşımı, ekolojik modernizasyondan farklı olarak, çevrenin korunması ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin “sıfır toplamlı oyun” olduğu görüşünü benimser³⁰. Buna göre, çevrenin daha fazla tahrip olmasını

²⁹ Torunoğlu, http://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/vizyon2023/csk/EK-16.pdf, (15.12.2010)

³⁰ Özcan Karahan ve Gökhan Orhan, “Çevre Koruma ve Ekonomik Büyüme İlişkisinde Sıfır Toplamlı Oyunun Sonu mu?” *Ankara ERC ODTÜ Uluslararası Ekonomi Kongresi VII*, 6-9 Eylül 2003, s. 1

istemiyorsak ekonomik büyümeyi sınırlandırmamız gereklidir. 1960'lı yıllarda, çevre kirliliği konusunda endişelerin giderek artması neticesinde, insan ile çevre arasındaki ilişkiye olan bakış açısı değişim geçirmeye başlamıştır. Bahsettiğimiz dönemden önce, insan, çevre ve sosyal yaşam bağımsız olarak değerlendirilmekteydi. Ancak, yaşanan süreç sonucunda insan ve çevre ikilisinin aslında birbirleriyle birden çok ilişki içinde bulunan bir bütünün önemli iki direği olarak tekrar yorumlanmıştır. Sözü edilen bu kümenin de, insan tarafından tahrip edildiği yönünde somut nedenler çoğaldıkça, insan-çevre olgularının birbirleriyle olan karşılıklı bağımlılık ilişkisini tanımlayan “toplum ve doğa” modelli bir yaklaşım geliştirilmeye başlanmıştır. Daha sonra da, giderek yaygınlık kazanmış ve çoğunluk tarafından kabul edilen bir düşünce haline gelmiştir³¹. Bununla birlikte, etkisi azımsanmayacak gelişmeler de bu görüşün benimsenmesinde büyük rol oynamıştır. Örneğin, Rachel Carson'un “Silent Spring” isimli çalışması, tarımda kullanılan kimyasal maddelerin insan ve çevre sağlığı üzerindeki tehditlerini konu almaktaydı³². Böylece, yeni bir farkındalık daha konunun dikkat çekmesini sağlamıştır.

1970'li yıllara gelindiğinde, erken sanayileşmiş ülkeler kapitalist ekonominin genişlemesi sonucu, büyüme krizi ile yüz yüze gelmeye başlamışlardır. Diğer tarafta da, Keynesyen politikaların uygulanmasında ortaya çıkan “yoksulluk” ve “ekolojik bozulma” ile de uğraşmaktaydılar. Bununla baş edebilmek amacıyla, gelişmiş devletlerin üzerinde durduğu iki görüş ortaya çıkmıştır. Biri “sıfır büyüme” yaklaşımını kabul etmek, diğeri ise piyasa ekonomisini çevre ile uyumlu ekonomik büyüme olarak dönüştürmek ve mevcut sermaye krizini bu tip yeni politikalar ile yenmeye çalışmak³³. İlk görüş ile ilgili olarak, Roma Kulübü³⁴ 1972'de “Büyümenin Sınırları” adlı Raporla

³¹ Jansen Alf-Inge ve O. Osland, *Environmental Challenges and Institutional Changes: An Interpretation of the Development of Environmental Policy*, Essex: Longman, 1998, s.280'den Karahan ve Orhan, s. 3

³² Linda J. Lear, “Rachel Carson's "Silent Spring", *Environmental History Review*, Vol. 17, No. 2, Summer, 1993, ss. 23-48

³³ Karahan ve Orhan, s. 7

³⁴ “1968 yılının nisan ayında İtalyan sanayici Aurelio Peccei'nin ve İskoç bilim adamı Alexander King önderliğinde oluşturulan küresel düşünce grubu Roma Klübü, bünyesinde farklı uluslardan bilim adamları, sanayicileri, ve ekonomistleri barındırmaktadır. Uluslararası siyasi meselelerle ilgilenen Roma Kulübü'nün, Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'ne (MIT) yaptırdığı bir araştırma, 1972 yılında “Limits to Growth” (Türkçeye Ekonomik Büyümenin Sınırları biçimde çevrilmiştir) adıyla bir kitap halinde yayımlanmıştır. Çalışma, ekonomik gelişme ile çevre arasında son derece önemli ve güçlü bir ilişkinin bulunduğunu gündeme getirerek, dikkatlerin yeniden çevresel konulara yönelmesini sağlamıştır. Çalışmada nüfus, sınai , üretim, beslenme (gıda maddeleri), hammadde ve çevre kirliliği olmak üzere beş ayrı değişken ile bunlar arasındaki ilişki üzerinde durulmuş ve dünyanın geleceği açısından oldukça

konuya katkı sağlamıştır. Raporda, kimi doğal kaynakların tükenebilirliği ele alınmış ve oldukça ilgi görmüştür. Bu Raporla birlikte, yayımlandığı tarihten itibaren, doğanın sınırsız olmadığı ve büyümenin de olamayacağı vurgusu, çevreci politikanın temel yargısı olmuştur. Roma Kulübü olarak adlandırılan bu düşünme topluluğu, o dönem, devamlı artan milli gelirler nedeniyle, mevcut doğal kaynakların hızla tüketildiğini ve bunun sonucunda kitlelerin büyük bir tehdit altında kalabileceklerini söylemişlerdir. Bu nedenle, gelişmiş ülkelerin sıfır ekonomik büyüme teorisini uygulayıp 'sürdürülebilir kalkınma' stratejisi benimsemeleri gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca, Roma Kulübü'nün önerilerinde, büyümenin her sorunu çözeceği yaklaşımının önüne geçilemezse sürecin, endüstriyel kapasitede ve nüfusta ani, şiddetli ve aynı zamanda kontrol edilemez bir yıkım ile sona ereceği belirtilmektedir³⁵.

Bu yaklaşımların beraberinde, Orhan ve Karahan'a göre, klasik çevre politikaları yaklaşımı, sanayi toplumunun sistem içinde var ettiği kurumlarla ve çözümleriyle çatışmaktaydı. Zira bu yaklaşımda salt sistem eleştirisi yapmaktan ziyade, sorunun kökenine ilişkin tedbirler, stratejiler ve yöntemler de geliştirilmiştir. Mevcut sistemin, siyasi ve ekonomik işleyişindeki ihtiyaç duyduğu kurumlara yönelik politikalar üretilmiştir. Klasik çevre politikaları yaklaşımını da, bir tepki olmaktan çok, çözüme yönelik kapsamlı bir düşünceler dizini olarak değerlendirebiliriz. Ayrıca, söz konusu söyleme göre, çevre politikaların yürütülmesinde ve uygulanmasında devlete büyük rol düşmektedir. Dolayısıyla, piyasanın, en iyi üretim miktarını belirlerken çok etkili olmadığı varsayımıyla, devletin müdahalesi gerekli görülmektedir. Yaklaşım, bu tarz bir yapısal çözümde, idare düzenleme gibi, çevre politika araçları ile uygulanma fırsatı bulmuştur.³⁶ Devam eden dönemde ise, ekolojik modernizasyon yaklaşımı öne çıkmıştır.

karamsar bir tablo çizilmiştir. Mevcut gelişme politikalarının varlığını devam ettirmesi halinde, yaşanacak hammadde kıtlığı ve çevre sorunları nedeniyle insanlığın yok olma tehdidi ile karşı karşıya kalacağı vurgulanmıştır.”, Recep Bozlağan, “Sürdürülebilir Gelişme Düşüncesinin Tarihsel Arka Planı”, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, Sayı:50, 2005, s.1015

³⁵ Euromed Management, “The Club of Rome to the UN: History of a Concept”, <http://www.euromed-marseille.com/en/RESEARCH>, (17.09.2010)

³⁶ Karahan ve Orhan, s.6.

2. Ekolojik Modernizasyon Yaklaşımı

1980'lere gelindiğinde ekonomi ve çevre arasındaki karşıtlıkla tanımlanan klasik çevre yaklaşımları yerine, bu iki alanın bir çatışma içinde olması gerekmediğini savunan ekolojik modernizasyon yaklaşımı öne çıkmaya başlamıştır. Bu yaklaşım da, çevre sorunlarına yönelik bir politika stratejisi olarak ortaya çıkmış ve 1984'te OECD Çevre ve Ekonomi Konferansı'nda büyük bir uluslararası destek kazanmıştır³⁷. Devam eden dönemde, Dünya Bankası gibi fon veren uluslararası kuruluşlar tarafından teşvik edici hale getirilmiştir. Dolayısıyla, uluslararası alanda kabul görmeye başlamış ve hükümetler için ekolojik modernizasyon artarak benimsenmeye başlamıştır.³⁸

Ekolojik Modernizasyon, çevre ve ekonomik kalkınma arasında uzlaşma olabileceği ve bu iki olgunun bu ilişkiden kazanç sağlayabileceği “pozitif toplamı oyun” görüşünü benimsemektedir. Buna göre, çevresel değerleri koruyan ve doğal kaynakları verimli kullanabilen bir üretim, ekonomik anlamda bir büyüme sağlayacak, bununla birlikte çevre korunacaktır.³⁹

Ekolojik modernizasyon yaklaşımının öncüsü olan Joseph Huber'e göre, bu yaklaşım üretimin artarken diğer taraftan çevreyi koruyan ileri teknolojik üretimin gerçekleştiği süreci tanımlar. Bu da, mevcut çevresel sorunların ortaya çıkmasına sebep olan nedenlerin azaltılmasına yardımcı olabilecek bir geçiştir. Huber, ekolojik modernizasyon ile hayata geçirilecek olan çevre koruma stratejilerinin, günümüz kapitalist ekonomik sisteminin mekanizmaları ve kurumları ile çatışmadan, uygulanabilecek bir yaklaşım olduğunu savunmaktadır⁴⁰.

1970'lerde, euro-dolar piyasalarının derinleşmesiyle birlikte ve başta petrol olmak üzere yükselen ithalat masraflarını ödemekte zorlanan gelişmekte olan ülkeler, IMF ve Dünya Bankası üzerindeki finansman taleplerini arttırmaya başlamışlardır.

³⁷ Peter Christoff, “Ecological Modernisation, Ecological Modernities”, *Environmental Politics*, Cilt: 5, 1999, s. 482

³⁸ Dana R. Fisher ve William R. Freudenburg, “Ecological Modernization and Its Critics: Assessing the Past and Looking Toward the Future”, *Society and Natural Resources*, No: 14, 2001, s.702

³⁹ “Yabancı Sermaye Rekabeti”, <http://www.tisk.org.tr/yayinlar.asp?sbj=ic&id=2436>, (12.11.2010)

⁴⁰ Arthur P.J. Mol ve David A. Sonnenfeld, “Ecological Modernization Around the World: An Introduction”, *Environmental Politics*, Sayı: 9, 2000, s.1

Neticesinde, Bretton-Woods sistemi 1973 senesinde çökmüştür⁴¹. Hemen sonrasında, altın – para sisteminden vazgeçilerek serbest kur rejimi uygulanmaya başlanmıştır⁴². Daha sonra, 1970’lerde öne çıkan çevre-kalkınma yaklaşımı değişmiş, onun yerine ekonomik büyüme ve sermayenin akışını da önemseyen çevreci bir yaklaşım hâkim olmaya başlamıştır. Çevre koruma konusunda bu gelişmeler yaşanırken, çevrenin kirliliğini önlemeye karşı, üretim sürecindeki denetimin artırılması yönünde görüşler artmıştır. Böylece, çevresel sorunları azaltmaya ve engellemeye ilişkin yeni üretim teknolojileri ve çevreye duyarlı yeni ürünler üretilip pazarlayabilecek ekonomiye sahip ülkeler büyük bir avantaja da sahip olacaklardı. Bunun sonucunda, Avrupa Birliği 4. Çevre Eylem Planı’nda, “*gelecekteki ekonomik kalkınma, uluslararası pazardaki çevreye uyumlu ürün ve üretim süreçleriyle bağlantılıdır*” görüşü yer almıştır⁴³.

Spaargaren and Mol’a göre de, çevresel problemlerin çözümünde en etkili yol teknolojik ilerleme iken, Catton ve Foster’a göre, doğal kaynaklara dayalı olarak geliştirilen mekanizmalar ile çevre kaynakları hızla tüketilmekte ve aynı zamanda atmosfere salınan emisyonla, tahribata devam edilmektedir. Bu nedenle, klasik çevre politikaları yaklaşımında gördüğümüz gibi, gerçekten çevresel bozulmanın önüne geçmek ve sosyal maliyetlerin azaltılması isteniyorsa, üretim sürecine sınırlamalar getirilmesi gerektiği söylenmektedir.⁴⁴

⁴¹ “1944 yılında Birleşmiş Milletler Para ve Finans Konferansı ardından bir anlaşma imzalanmıştır. Bu konferans ile ortaya çıkan sistem “Bretton Woods Sistemi” olarak isimlendirilmiştir. Ayarlanabilir bir sabit kur sistemi olan “Bretton Woods Sistemi” aynı zamanda bir altın döviz standardı oluşturmuştur. Çünkü bu anlaşma ile ABD Doları altına, diğer paralar da ABD Doları’na bağlanmıştır. Bu anlaşma ile 35 \$, 1 ons altın sabit değerine eşitlenmiştir. Bretton Woods’un amacı, kısa dönemli dalgalanmalar karşısında döviz kurlarına istikrar sağlayacak bir düzen getirmek, döviz kuru değişimlerinde devalüasyonların doğmasına engel olmaktır.” TCMB Araştırma Genel Müdürlüğü, *Alternatif Döviz Kuru Sistemleri*, Eylül 2000, s. 7

⁴² Sedat Aybar ve diğerleri., “Uluslararası Finansal Kriz ve Siyasi Sonuçları”, *Maliye Finans Yazıları*, , Sayı:83, Nisan 2009, s.36

⁴³ Mehmet Özel, “Avrupa Birliği: Ekonomik Topluluktan Çevre Topluluğuna (Mı?)”, *Galatasaray Üniversitesi İİBF Dergisi*, 1/2003, s. 225

⁴⁴ Fisher ve Freudenburg, s.702

B. Çevre Koruma Hareketlerinin Dünyada ve Türkiye’deki Tarihsel Gelişimi

1960’lardan sonra, çevre koruma bilinciyle birlikte artan uluslararası sivil oluşumlar, sürdürülebilir kalkınmanın da yaklaşım olarak benimsenmesine yardımcı olmuştur. O nedenle, çevre koruma hareketleri, sorunların uluslararası örgütlerce dikkate alınmasında önemli etki sağlamışlardır. Bu açıdan, çalışmamızda öne çıkan önemli çevresel gruplara yer vereceğiz.

Öğrenci hareketleri, Avrupa’da 1960’ların sonlarında birçok duyarlı girişimin gelişmesini sağlamıştır. Daha sonra, bu hareketler geniş halk kitlelerine yayılarak nükleer silahlara karşı bir tepki doğmasına yol açmıştır. Toplumların çevre konularına ilgileri arttıkça, siyaset de kendini çevreden daha fazla soyutlayamamıştır. Bu dönemde, geleneksel siyasi düşünceler, yerini çevre bilincine dayalı, ekolojik bir gelişmeye, bilinen adıyla sürdürülebilir kalkınmaya bırakmaya başlamıştır⁴⁵. Aynı zamanda, bir çok ülkede çevre teması etrafında siyasal örgütlenmeler ve partiler kurulmaya başlamış, kimi ülkelerde de sivil toplum kuruluşları ve örgütler ortaya çıkmıştır.

Amerika Birleşik Devletleri (ABD)’nde, 1970’li yıllarda çevre ile ilgili yasal düzenlemeler gerçekleşmiştir. Örneğin, Yeni Çevre Yasası (New Environmental Legislation), Temiz Hava Yasası (The Clean Air Act) ve Temiz Su Yasası (The Clean Water Act) gibi düzenlemeler hayata geçirilmiştir⁴⁶. İngiltere’de ise, çevreci grupların oluşumları artmış ve Ekoloji Partisi (Ecology Party) bu dönemde kurulmuştur. Almanya’da, II.Dünya Savaşı sonrası siyasi çözümlerin öğrencileri tatmin edememesi sonucu, bu gruplar Yeşiller Partisi’ne dâhil olmuştur. Nükleer silahlanmaya ve nükleer enerjiye karşı gruplar, örgütlenmeye başlayarak sivil girişimlerle faaliyetlerini güçlendirmişlerdir. Özellikle, yine 1970’lerde Almanya’da yurttaşların girişimleri çevrenin korunmasındaki bilincin artmasında etkin bir rol oynamıştır. Öyle ki, nükleer tehdide karşı durmuşlar, tarihi binaların, kentlerin tahribatını önlemeye çalışmışlar ve doğanın kirlenmesine karşı hareket etmişlerdir. Fransa’da, politikaya çevre konusunun

⁴⁵ Modernwish Academic, “Bir Ekoloji Hareketi Olarak Yeşiller Hareketi”, <http://modernwish-academic.blogspot.com/2009/11/bir-ekoloji-hareketi-olarak-yesiller.html>, (04.05.2010)

⁴⁶ Özgün Püren Seyhanlı, “Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı Projesi Çevresel Etki Değerlendirme Çalışmalarında Karşılaşılan Sorunlar”, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, 2005, ss.4-5

dâhil edilmesi ise önemli bir konu olarak görülmüş ve “politikayı çevreselleştirmek, çevreyi siyasallaştırmak”⁴⁷ görüşü ortaya çıkmıştır. Dünya genelinde de, etkinliği öne çıkan sivil unsurlu gruplar, çevre konusundaki duyarlılığın gelişmesinde büyük rol oynamışlardır. Bunlardan, Greenpeace, 1971’de faaliyete geçmiştir. Küresel çevre kirliliğine dikkat çekerek, yeşil ve barışçıl bir gelecek için çalışan, bu amaçla çeşitli eylemler düzenleyerek doğaya zarar vermeyen alternatif çözümler üretmeye teşvik eden bir örgüttür⁴⁸. Diğer önemli örgütler de, yine bu dönemde kurulmuşlardır. Bunlardan bazıları: 1969’da lobi faaliyeti yürüten bir grup olarak Friends of Earth (Dünya Dostları); eğitim programlarını geliştirmek ve yasa tasarıları hazırlamak amacıyla da The National Resources Defence Council (Ulusal Kaynakları Koruma Konseyi)’dir. Hem Doğu hem Batı Avrupa’da, Yeşil Partiler kurulmuştur. Fakat, Hopkins ve Wallerstein’a göre, önceki oluşumların yaşadığı gibi, bu partiler de devlet iktidarının yapısal ikilemiyle yüz yüze gelmişlerdir⁴⁹.

Diğer bir uluslararası sivil girişim ise, BAUM (Çevre Dostu Yönetim İçin Federal Almanya Çalışma Grubu Derneği)’dur. 1984’de, farklı alanlarda uzmanlaşan işletmelerin bir araya gelmesiyle kurulmuştur. Avrupa’nın bu nedenle, ekonomik anlamda en büyük çevre koruma girişimi olmuştur. Amaçları, işletmeleri ve yerel yönetimleri, çevreyi koruma konusunda önlem almaları amacıyla daha duyarlı olmalarına çağırmaktır. Herhangi bir şüphenin oluşmasına izin vermemek için de yaptıkları çalışmaları, gerçekleştirdikleri kampanyalarla medya yoluyla halka ulaştırmakta ve yayınlarıyla bilgilendirme hizmetlerini ortaya koymaktadırlar⁵⁰. Son olarak, diğer bir önemli oluşum ise CREST (Yenilenebilir Enerjiler ve Sürdürülebilir Teknoloji Merkezi)’dir. 1993’te kurulan örgütün asıl amacı, yenilenebilir enerjinin araştırılmasıdır.

Dünyada yaşanan çevresel hareketler, aynı dönemde Türkiye’de de başlamıştır. Bu nedenle, Türkiye’deki örneklerine de bakacağız.

⁴⁷ Karacan, s.9

⁴⁸ “Küresel bir örgüt olan Greenpeace’in, özellikle üzerinde durdukları konular; okyanuslar, ormanların korunması, iklim değişikliğinin önüne geçilmesi için fosil yakıtların kademeli olarak azaltılarak sonlandırılması, yenilenebilir enerji kaynaklarının teşviki, nükleer her tür girişime karşı çıkmak, genetiği değiştirilmiş organizmaların üretiminin durdurulması vb.”, www.sourcewatch.org/index.php?title=Greenpeace , (01.03.2010)

⁴⁹ Hopkins ve Wallerstein, s.247

⁵⁰ BAUM, http://www.baumev.de/global/download/BAUM_Portrait_tr.pdf, (01.03.2010)

1. Türkiye’de Çevre Koruma Hareketleri Tarihi

Türkiye’de, çevrenin korunması ile ilgili olarak meydana gelen sivil girişimler uluslararası hareketlerin oluşumuyla aynı döneme denk gelmiştir. Örnek olarak, Doğal Hayatı Koruma Derneği, 1975’te yaban hayatını korumak için araştırmaların yürütülmesi amacıyla kurulmuştur. Bunun yanı sıra, halkın bilinçlendirilmesi maksadıyla çevre eğitimlerine önem verilmektedir. Yerel yönetimler ve şirketlerle diyalog kurarak kamuoyunu bilgilendirme hassasiyetini taşımaktadır⁵¹. Tema (Türkiye Erozyonla Mücadele, Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı) ise, hükümetlere ve kuruluşlara, erozyonun olası ciddi hasarlarını gösterebilmek için kamuoyu oluşturarak ulusal bir çevre hareketi başlatmak amacıyla faaliyetlerine başlamıştır. Dikkat çektikleri konular; çölleşme, hatalı tarım teknikleri, amaç dışı arazi kullanımı, ulusal ya da uluslararası doğanın kirlenmesine yönelik olarak siyasi ya da ekonomik girişimlerin önlenmesi, su ve diğer doğal kaynakların korunması ve bunların doğru kullanımı ile sürdürülebilir bir yönetim anlayışı geliştirilmesini sağlamak, vb. eylemleri gerçekleştirmektedir⁵².

Diğer önemli bir oluşum da, Türkiye Çevre Vakfı’dır. 1978’de, kâr amacı gütmeyen gönüllü bir kuruluş olarak kurulmuştur⁵³. Türkiye’deki, çevre literatürünün gelişmesine temel olmuştur. Devletin, bu konudaki eksikliğini gidermek amacıyla, çevre sorunlarının devlet bünyesinde ele alınmasına öncülük etmiştir. Çevre Müsteşarlığı’nın kurulmasını teşvik etmiş, sonrasında da çevre hukuku alanında çalışmaların hızlanmasını sağlamıştır. Öyle ki, çevre kanununun kabul edilmesinde etkili olmuştur. Bunlarla beraber, 1981’de, Türkiye’nin ilk çevre sorunları envanterini yayımlamıştır. Bu açıdan, gerekli olan yasal zeminin oluşturulmasında büyük rol oynadığı görülmektedir.⁵⁴

⁵¹ Karacan, s.13

⁵² TEMA, <http://www.tema.org.tr>, (02.03.2010)

⁵³ “Türkiye Çevre Vakfı’na, Bakanlar Kurulu’nun 31 Mart 1983 tarih ve 83/6292 sayılı Kararı ile uluslararası işbirliği izni verilmiştir. Merkezi Ankara’da bulunan Vakıf, çalışmalarını Genel Sekreter’in koordinasyonu altında çalışan sekiz kişilik bir kadro ile yürütmektedir.” <http://www.cevre.org.tr/amactr.htm>, (18.12.2010)

⁵⁴ “Türkiye Çevre Vakfı Yapısı ve Hizmetleri”, <http://www.cevre.org.tr/amactr.htm>, (02.03.2010)

C. Sürdürülebilir Kalkınmaya Yönelik Uluslararası Girişimler

Çevre hareketlerinin artışıyla birlikte, uluslararası organizasyonlar da girişimlerde bulunmaya başlamıştır. Devletlerin talebi karşısında çevre ile ilgili küresel düzenlemeler gerektiği yönünde bilinç artmıştır. Özellikle, çokuluslu şirketlerin uluslararası sorunlarla ilgili olarak alınacak olan kararlarda ağırlığı düşünüldüğünde, bu girişimlerin önemi anlaşılabılır. Sırayla bu atılımları inceleyeceğiz.

1. Birleşmiş Milletler 1972 Stockholm İnsan ve Çevre Konferansı ve Sonrasındaki Gelişmeler

Dünyada, özellikle de sanayileşmiş bölgelerde karşılaşılan çevresel sorunların etkisiyle, 1970’li yıllarda artan çevre hareketleri kısa sürede daha kapsayıcı bir yaklaşıma dönüşmüştür. Uluslararası alanda ortaya konulan kapsamlı ilk girişim olan Stockholm İnsan ve Çevre Konferansı da, 1972’de Birleşmiş Milletler nezdinde gerçekleştirilmiştir. Türkiye’nin de içinde bulunduğu, 113 ülkenin yer aldığı konferans 5-16 Haziran tarihleri arasında toplanmıştır⁵⁵. Birleşmiş Milletlerin, çevre ile ilgili çalışmalarının temelini oluşturduğu bu Konferansın ayrıca başlangıç tarihi olan 5 Haziran günü, her yıl “dünya çevre günü” olarak kutlanmaktadır⁵⁶. Bu açıdan, dikkat çekmesi anlamında, o dönem için de büyük bir gelişme olduğunu söyleyebiliriz. Ana teması, başlığında da belirtildiği gibi çevre ve insan ile olan ilişkisidir. Birçok belgede, bunun sürdürülebilir kalkınma kavramı ile ilgili olarak atılan ilk adımlardan biri olduğu belirtiliyorsa da, aslı öyle değildir⁵⁷.

⁵⁵ “Türkiye’de çevre konusunda ulusal politikalar geliştirilmesi gereği ilk defa 1972 yılında düzenlenen Birleşmiş Milletler Çevre Konferansı’ndan sonra ortaya çıkmıştır. 1972 Stockholm Konferansı, Türkiye için de çevrecilik açısından bir dönüm noktası olmuştur. Bundan sonra Devlet Planlama Teşkilatı’na Çevre Sorunları Özel İhtisas Komisyonu ve Çevre Sorunları Daimi Danışma Kurulu kurma görevi verilmiş, TÜBİTAK bünyesinde bir Çevre Araştırma Birimi oluşturulmuştur.” Gürgün Derilioğlu, “AB Çevre Mevzuatı ile Türkiye’deki Mevcut Durumun Değerlendirilmesi”, (Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Adana 2007), s.5

⁵⁶ “Dünya Çevre Günü Açıklaması”, <http://www.cmo.org.tr/index.php/haberler/oda-haberleri/2012-5-haziran-duyenya-cevre-guenue>, (25.03.2010)

⁵⁷ “Bu Konferansın 8. ilkesinde de belirtildiği üzere, çevre ve kalkınmadan bahsederken, insanın iyi bir çevrede yaşaması için kalkınma ya da gelişimin şart olduğu söylenmiştir. Buna istinaden, sürdürülebilirlik kavramına, 28 Ekim 1982’de kabul edilen, Dünya Doğayı Koruma Birliği (IUCN) tarafından Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun GA RES 37/7 sayılı kararının 4. ilkesinde yer verildiği ve uluslararası alanda bu kavrama ait ilk resmi belge olduğu belirtilmektedir. Bu kavram, daha sonra Brundtland Ortak Geleceğimiz isimli raporda son şeklini almıştır.”, Elif Karakurt Tosun, “Sürdürülebilirlik Olgusu ve Kentsel Yapıya Etkileri”, *Ekonomi Sosyoloji ve Politika Dergisi*, Yıl:5 Sayı:2, 2009, ss.1-2

Bu konferans, sonraki çalışmaların gelişimi için bir adım olarak görülmüştür. Öyle ki, Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP), Konferansı izleyen yıl içerisinde kurulmuştur. Bunun yanı sıra, Avrupa Komisyonu, 1972 Ekim'inde Paris Bildirgesi'ni yayımlayarak çevre politikasını dile getirmiştir. Sonrasında, Avrupa Topluluğu harekete geçmiş, ve çevre konusunda asgari şartları belirleyerek kirlenmenin önüne geçmeyi hedeflemiştir⁵⁸. Bu anlamda, daha sonra göreceğimiz eylem planları ve mevzuatlarını oluşturmuştur. Böylece, 1973'te ilk kez, eş zamanlı olarak birçok ülkede uygulanmaya konacak bir program niteliğinde olan "Avrupa Çevre Programı" meydana getirilmiştir⁵⁹.

Konferansta, insanların barınma ve yerleşme ile ilgili ihtiyaçlarının belirlenmesinde ve yönetilmesindeki tespitler masaya yatırılmıştır. Bunun yanı sıra, devletlerin birbirleriyle olan kalkınmayı kapsayan tüm ilişkilerinden ve ülkelerin çevresel problemleri çözmedeki sorunları ele alınmıştır. Konferansta, Genel Sekreter Maurice Strong'un "çevreyi dışlamayan kalkınma" sözü, 1974 Cocoyos Bildirgesi'nde kapsamı geliştirilerek yer almıştır. Buna göre, yerel kaynaklardan yararlanırken adaletli ve eşit paylaşım gözetilmesi stratejisinden yola çıkılmıştır. Ayrıca, bu tür ekonomik öğelerin yer aldığı kalkınma stratejilerinden doğru şekilde faydalanabilmek amacıyla eğitime ve örgütlenmeye önem verilmiştir. Böylece, halkların bu sürece katılımı sağlanmaya çalışılmıştır⁶⁰.

Konferans, bağlayıcı olmayan hükümler içeren, ancak devletlerin ahlâki olarak sorumluluklarını kabul ettikleri bir bildirge olarak önem kazanmıştır. Bununla birlikte, uluslararası çevre hukukunun, daha sonra gelişmesinde temel sağlayarak öne çıkmıştır. Öyle ki, kimi ilkeleri uluslararası hukuk kapsamında devletleri bağlayıcı sayılmaya başlanmıştır. Bu açıdan, Stockholm Bildirgesi'nin 21. ilkesi sert hukuk (hard law) niteliği kazanmıştır⁶¹. İlke, ulusal egemenlik hudutları çerçevesinde ülkelerin kalkınma isteklerinin sınırını belirler. Bu bağlamda da, egemenlik ve çevresel yükümlülük

⁵⁸ "Uluslararası gelişmeler, Avrupa Topluluğunu da etkilemiş ve çevreyle ilgili bazı kararların alınmasına neden olmuştur. 1972 Stockholm Konferansı ile başlayan çevre politikaları saptama ihtiyacı, Avrupa Topluluklarını zaman içinde değişen bir yasal yapı içinde etkilemiştir." <http://www.serapfirat.com/makaleler/cevre2.php>, (18.11.2010)

⁵⁹ Derya Altunbaş, "Uluslararası Sürdürülebilir Kalkınma Ekseninde Türkiye'deki Kurumsal Değişimlere Bir Bakış", *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2006, s.4

⁶⁰ Arzu Özyol, "Kolektif Sorumluluk, STK'lar ve Sürdürülebilir Kalkınmada Katılımcılığın Rolü", <http://www.bpw-turkey.org/eklentiler/kolektifSORUMLULUK.doc>, (16.12.2010)

⁶¹ Marc Pallemerts, "Stockholm'den Rio'ya Uluslararası Çevre Hukuku: Geleceğe Doğru Geri Adım mı?", *A.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, çev. Bülent Duru, Cilt:52, Ocak-Aralık 1997, s.614

arasında bir denge olmasına dikkat çeker. İlke, genel olarak: “devletlerin kendi çevre politikalarına uygun olarak, kaynaklarını kullanmaları egemenlik haklarındandır” der. Ancak, sözü edilen egemenlik ile sorumluluk ilkesinin karşılıklı bir dengede durması gerektiğinin altını çizer.

Ele alacağımız Rio Bildirgesi’nde ise, bu sorumluluk prensibi, 2.ilkesinde değişikliğe uğratarak yeniden belirlenmiştir. Burada: “Devletlerin, kendi çevre ve kalkınma politikalarına uygun olarak kaynaklarını kullanmaları egemenlik haklarındandır” denmektedir. Görüldüğü üzere, ilkeye “kalkınma” sözcüğü eklenmiştir. Artık üzerinde durulması gerekenin “kalkınma” olduğu görüşü hâkim olmuştur. Ayrıca, Stockholm’de belirtilen, doğal kaynakları kullanma egemenliği ile çevrenin korunması arasındaki hassas dengenin kaybolduğu yönünde görüş ortaya çıkmıştır⁶². Böylece, Rio ile birlikte, ülkelerin çevrenin korunması yönünde üstlendikleri sorumluluklarına, ekonomik kalkınma politikaları gereğince ikinci planda yer vermeleri uygun görülmüştür.

Konferansın ardından, çevreyle ilgili önemli adımlar atılmaya devam etmiştir. İklim değişikliği konusunda, 1988’de ilk önemli girişim olarak Birleşmiş Milletler Çevre Programı ve Dünya Meteoroloji Örgütü’nün desteğiyle kurulan “Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli (IPCC) gösterilmektedir. Panel, iklim değişikliğinin insanın faaliyetleri sonucu yaşandığı vurgusu üzerine bilimsel çalışma ve verilerin ortaya konmasını hedef almıştır⁶³. Sonrasında, insanın neden olduğu iklim değişikliği algısı ile, ortaya çıkan çevresel sorunların önlenmesi yönünde çözüm üretmeye devam etmek için 1992’de Rio Zirvesi toplanmıştır.

2. Birleşmiş Milletler 1992 Rio de Janeiro Çevre ve Kalkınma Konferansı

Brundtland Ortak Geleceğimiz adlı Raporda işaret edilen bir diğer konu “çok taraflılık” ilkesi ile ilgilidir⁶⁴. Bu nedenle, bölgesel ve uluslararası düzeyde çalışmaların

⁶² Pallemmaerts, ss.617-618

⁶³ Etem Karakaya ve Mustafa Özçağ. “Sürdürülebilir Kalkınma ve İklim Değişikliği: Uygulanabilecek İktisadi Araçların Analizi”, *Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi I. Maliye Konferansı*, 16 Nisan 2004, s.2

⁶⁴ “Dünyada büyük yankıları olan “Ortak Geleceğimiz” Raporuna destek veren, dönemin Fransa, İngiltere, Rusya ve Hindistan liderlerinin başını çektiği yaklaşık 50 kadar ülke, Raporda yer alan önerilerin yaşama geçirilmesini sağlayacak küresel bir taahhüt belgesi ve eylem planı hazırlanması amacıyla, yeni bir Birleşmiş Milletler zirvesi düzenlenmesi yönünde ortak girişimde bulunmaya başlamışlardır.” BM Zirveleri, “BM İnsan ve Çevre Konferansı”, <http://www.kentkonseyleri.net/change.aspx?lg=2&pi=66>, (05.01.2011)

yoğunlaşması gerektiğine dikkat çekilmiştir. Böylece, BM tarafından, 1989 yılında çevre ve kalkınma hususunda küresel bir toplantı yapılabilmesi kararı alınmıştır⁶⁵. Çevre ile ilişkilerinde, sürdürülebilir bir uyumu öngören ekonomik kalkınma hedefi doğrultusunda stratejilerin ve yaptırımların görüşülmesine karar verilmiştir. Böylece, hazırlıkları tamamlanan BM Çevre ve Kalkınma Konferansı (UNCED), 3-14 Haziran 1992’de Brezilya’nın Rio de Janeiro kentinde düzenlenmiştir. Bu iki başlık konusu ile ilgili olarak, uluslararası düzeyde ilk kez ülkeler bir araya gelmişlerdir. Dünya liderlerinin yanı sıra, uluslararası ve bölgesel organizasyonlar, örgütler, sivil toplum kuruluşları ve dezavantajlı gruplar da katıldığından Konferans ayrı bir önem teşkil etmektedir⁶⁶.

BM Stockholm Konferansı’nda alınan ilkelere bağlı kalınan bu Konferansın, ondan ayrıldığı önemli bir nokta vardır. Stockholm Konferansı’nda, kirlilik ve yenilenemeyen kaynakların tüketimi konusunda sorun yaklaşımı geliştirilmiştir. Oysa, Rio’da doğal kaynaklara dayalı, sürdürülebilir ekonomik büyüme ile insan kaynaklarının geliştirilmesini bir bütün olarak temel alan bir yaklaşım tercih edilmiştir⁶⁷. Konferansta ayrıca, birçok önemli girişimin temeli atılmıştır. Bunlar; Rio Bildirgesi, Gündem 21, Orman İlkeleri, İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ve Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi’dir.

Konferans sonucu ortaya çıkan belgelerden öne çıkanlarına göz atacak olursak;

a. Rio Bildirgesi

Bildirgede, sürdürülebilir kalkınma kavramına ilişkin tam anlamıyla bir tanımlama yoktur. Ancak, oluşturulan ilkeler ve prensiplerin bütünü ele alındığında kavramın yorumuna katkı sağlandığını söyleyebiliriz⁶⁸. Ele alınan bu ilkeler, oluşturulacak politikalarla küresel, ulusal ve bölgesel düzeyde uygulanabilmesi için ana

⁶⁵ Udo E. Simonis, “Küresel Çevre Yönetimi: Bir Dünya Çevre Örgütü Kurulması Gereği Üzerine”, *Ruşen Keleş’e Armağan, V. Kitap: Çevre ve Politika*, Der. Ayşegül Mengi, İmge, Ankara, 2007, s.6

⁶⁶ Çevre, <http://www.2023.gen.tr/eylul2001/cevre.html>, (20.11.2010)

⁶⁷ Karakaya ve Özçağ, s. 12

⁶⁸ “Sürdürülebilir kalkınmanın, pratikte sağlanabilmesi için uyulması gereken ilkeler dışında ve aslında bu ilkelerin de uygulanmasında gözetilecek hedef ve esaslar arasında, yoksulluğun giderilmesi, nüfus artışının frenlenmesi, sürdürülebilir olmayan üretim ve tüketim kalıplarının terk edilmesi, gelişmekte olan ülkelerin özel durumlarının dikkate alınması gibi noktalar Rio Bildirgesi’nde yer almıştır.” Nükhet Turgut, “Sürdürülebilir Kalkınmanın Sağlanmasında Katılımın Rolü”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt:52, Sayı:1, s.705

hedefler ve birincil eylem planlarıyla belirlenmiştir. Bildirge, 27 ilkedan oluşmaktadır. İlk maddesinde, insanın sürdürülebilir kalkınma için merkezi bir öneme sahip olduğu açıkça ortaya konmuştur⁶⁹. Buradan yola çıkarak, Zirvede sürdürülebilir kalkınmanın insan odaklı bir bakış açısına sahip olduğu ile ilgili eleştiriler destek bulmaktadır. Bildirgenin 7.ilkesi ise, uluslararası çevre politikaları hakkında önemli bir vurgunun altını çizmektedir:

*dünya genelinde çevre kirliliğinin artmasında her ülkenin etkisi aynı olmadığından, devletlerin çevreyi korumada farklı düzeylerde sorumlulukları vardır; ve bu hususta, aslen ileri sanayileşmiş toplumların, dolayısıyla hükümetlerinin, gelişmiş ve yoğun teknolojik ve mali kaynakları gereğince uluslararası çabaların devamını getirmeleri gerektiğini kabul etmektedirler*⁷⁰.

Buna göre, çevrenin kirletilmesi ile ilgili olarak herkesin bir sorumluluğu vardır. Ancak, her nasıl ki ülkelerin farklı düzeyde etkileri olduğu bir gerçekse, her ülkenin de bölgesel olarak gelişmişlik düzeyleri değişebilmektedir. Bu nedenle, çevrenin korunması ve kalkınmanın sürdürülebilmesi için adil olarak görev dağılımı yapılmak isteniyorsa, ulusal düzeyde, bölgesel ve yerel gelişmişlik farklarını gözden geçirip sorumluluklar paylaştırılmalıdır. Bu bağlamda, AB'nin bölgesel kalkınma ile ilgili gösterdiği çabalar öne çıkmaktadır. Çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde buna değinilecektir.

b. Gündem 21

Rio Bildirgesi'nde yer alan ilkelerin, uygulama planı olarak nitelenen Gündem 21, doğal kaynakların verimli kullanımı, yerleşim alanlarının iyi yönetilmesi, ortak küresel çıkarların gözetilerek çevrenin korunması, böylece yaşam standardının artırılması gibi hedefleri kapsayan bir belge olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca, sürdürülebilir kalkınma için uluslararası eylem planı olan Gündem 21, yoksulların ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlayan sürdürülebilir kalkınmayı başarmak için gereken ana politikaları belirler; ve küresel gereksinimleri karşılayabilmek üzere kalkınmanın sınırlarını tanımlar. Gündem 21, sürdürülebilirlik için ayrıntılı bir plan ve sürdürülebilir kalkınma için dayanak biçimi haline gelmiştir. Öyle ki, Gündem 21'in tavsiyesiyle

⁶⁹ United Nations Environment Programme, "Rio Declaration on Environment and Development", <http://www.unep.org/Documents.Multilingual/Default.asp?documentid=78&articleid=1163>, (05.01.2011)

⁷⁰ "Rio Zirvesi 1992", <http://web.ogm.gov.tr/diger/SOYKriterleri/Dokumanlar/>, (05.04.2010)

Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu (CSD) oluşturulmuştur⁷¹. Türkiye de, Rio Konferansı'nın temel belgesi olan Gündem 21'i imzalamıştır⁷².

Çevre ve kalkınmayı etkileyen tüm konularda hükümetlerden, sivil toplum kuruluşlarına kadar geniş bir kitleye hitap eden belge, Konferansın Genel Sekreteri Maurice Strong'a göre *“bugüne kadar hükümetler tarafından tek tek geliştirilen ve kabul edilen en geniş kapsamlı uluslararası bir program”* olarak da tanımlanmaktadır. Plan, 4 ana başlığı esas almaktadır. Bunlar:

- 1) Sosyal ve Ekonomik Boyutlar
- 2) Gelişme için Kaynakların Korunması ve Yönetimi
- 3) Etkin Grupların Rolünün Güçlendirilmesi
- 4) Uygulama Yöntemleri' dir⁷³.

Gündem 21'in temel yaklaşımı, yeni kaynakların yaratılması, uygulanabilir teknik ve ekonomik araçların belirlenmesi, merkezi yönetim-yerel yönetim ilişkilerinin ademi merkeziyetçi anlayışı doğrultusunda güçlendirilmesi, hükümet ve hükümet dışı kuruluşlar arasında işbirliğinin geliştirilmesi ve halkın etkin katılımının sağlanması gibi öncelikler üzerine kurulmuştur⁷⁴.

c. İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (UNFCCC)

Rio Konferansı'nın bir diğer önemli gelişmesi de, İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (UNFCCC)'dir. Birleşmiş Milletler ve Avrupa Topluluğu ülkelerinin de içinde bulunduğu, 184 ülkenin taraf olduğu Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, 21 Mart 1994 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Konuya dikkat çekilmesinin sebebi, küresel iklim değişikliği ile sürdürülebilir kalkınmanın üç ana unsuru olan ekonomik, sosyal ve çevresel sürdürülebilirlik arasında yakın bir bağlantının söz konusu olmasındandır. İklim değişikliği sonucu, sosyal refah ve adalet, artarak bozulmaktadır. Çünkü, üretim, tüketim ve iktisadi kalkınmanın gelecekteki yapısı iklim değişikliğine neden olan emisyon miktarını belirleyecektir. Bu

⁷¹ Rio Konferansı, http://www.eoearth.org/article/United_Nations_Conference_on_Environment_and_Development, (02.12.2010)

⁷² Derya Çamur ve Songül A. Vaizoğlu, “Çevreye İlişkin Önemli Toplantı ve Belgeler”, *Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni*, Ankara, 2007:6(4), s..300

⁷³ “Yerel Gündem 21”, <http://www.tarsus.bel.tr>, (06.04.2010)

⁷⁴ Gündem 21 Nedir?, www.zeytinburnu-bld.gov.tr, (10.12.2010)

da, gelecekte sera gazlarının miktarını azaltma ve iklim değışikliğı sonrasına uyum sağlamak için benimsenecek olan sürdürülebilir kalkınma stratejileri ile doğrudan ilişkilidir. Aynı doğrultuda, gelecekte oluşabilecek yüksek iklim değışiklikleri de sürdürülebilir kalkınma politikalarını etkileyecektir. Yoksul ülkeler ile tüm ülkelerdeki dezavantajlı gruplar, iklim değışikliğı karşısında daha kırılgan olduklarından daha çok etkilenmektedirler. Öyle ki, ortaya konan çözüm yollarından adil şekilde yararlanamayan gruplarda, nesiller içi ve nesiller arası gelir dağılımı eşitsizliğı artacaktır. Bu durumun, uzun vadede toplumsal dayanışmayı ortadan kaldırabileceğı ve kıt kaynaklar için çatışmaları şiddetlendirebileceğı sebebiyle, küresel iklim değışikliğine dikkat çekilmektedir⁷⁵.

“Ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluk”⁷⁶ ilkesi gereğince, ulusal ve bölgesel gelişmişlik farklılıkları gözetilerek, sera gazı emisyonlarının azaltılması yönünde sorumluluklar belirlenmiştir⁷⁷. Sözleşme, iki ekten oluşmaktadır. Buna göre, EK-I içersinde serbest piyasa sistemine geçiş yapan Avrupa ve eski Sovyet ülkeleri ile OECD ülkeleri yer almaktadır. Bu ülkeler için hedef, küresel ısınmanın önüne geçilmesinde, sera gazı emisyon oranlarının azaltılması yönünde oluşturulan politikaları uygulamak ve 2000 yılına kadar bu oranı 1990 yılında olan seviyeye indirmek şeklinde belirlenmiştir. EK- II ise, OECD’ye üye 24 ülke ile AB üye ülkelerini kapsamaktadır. EK-I ülkeleri için belirtilen hedefler, EK- II ülkeleri için de geçerlidir. Ayrıca, EK-II’ de bulunan ülkelerin dışında kalan, gelişmekte olan ülkelere sera gazı emisyonlarının azaltılması sürecinde mali ve teknik yardım yapacakları belirlenmiştir⁷⁸.

Türkiye, bu sözleşmeye her iki EK’te bulunması sebebiyle 2004 yılına kadar taraf olmamıştır⁷⁹. Bununla birlikte, sözleşmeye dâhil olmak amacıyla, sözleşmede altı

⁷⁵ Selçuk Kayman ve Erdem Rıfat Özcan, “Enerji Tüketimindeki Değişimin Küresel Isınmaya Etkisi ve ABD, AB Ülkeleri, Japonya, Çin ve Türkiye Karşılaştırması:1980-2004”, http://www.tcmb.gov.tr/yeni/iletisimgm/Ozcan_Kayman.pdf, (02.01.2011)

⁷⁶ “Ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluklar” ilkesi bazı ülkelerin sanayi devriminden sonra iklim değışikliğine sebep olan sera gazlarını atmosfere diğer ülkelerden daha çok salmalarından ötürü daha fazla sorumluluk almaları gerektiğı düşüncesine dayanır” http://www.mfa.gov.tr/birlesmis-milletler_iklim-degisikligi-cerceve-sozlesmesi_bmidcs_-ve-kyoto-protokolu_.tr.mfa, (24.12.2010)

⁷⁷ “BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, T.C Maliye Bakanlığı AB ve Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı”, <http://www.abmaliye.gov.tr/sites/default/files/BMIDCSveKyotoProtokoluBilgiNotu2010.pdf>, (06.04.2010)

⁷⁸ Mustafa Özcan Ültanır, “İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ve Kyoto Protokolü karşısında Türkiye'nin durumu”, www.ressiad.org.tr/makaleler, (27.03.2010)

⁷⁹ Ültanır, “İklim Değişikliği Çerçeve...”, <http://www.ressiad.org.tr/makaleler>, (30.03.2010)

çizilen “ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluk” ilkesi gereğince çalışmalarına devam etmiştir. Bu anlamda, 28 Ekim-9 Kasım 2001 tarihleri arasında Fas’ta yapılan 7. Taraflar Konferansı’nda⁸⁰, EK-I ülkelerinden farklı konumu dolayısıyla özel koşulları tanınmış, böylece EK- II’den çıkartılması oybirliğince kabul edilmiştir. Bunun üzerine, 21 Ekim 2003 tarihinde İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi’ne Katılmamızın Uygun Bulunduğuna Dair Kanun (4990 sayılı Kanun) TBMM Genel Kurulu’nda kabul edilerek, 24 Mayıs 2004’de Sözleşme’ye taraf ülke olunmuştur. Sözleşmeye dâhil olmanın akabinde, kimi önemli çalışmalar yapılmıştır. Kısaca değinmek gerekirse; Ulusal Bildirim raporunun hazırlanmasına ilişkin ve iklim değişikliği ile ilgili konuların değerlendirilmesi amacıyla ilgili kurum ve kuruluşların da yer aldığı 8 adet “çalışma grubu”⁸¹ oluşturulmuştur. Bunlar:

- 1) İklim Değişikliği Etkilerinin Araştırılması Çalışma Grubu (G-1): Koordinatör Kuruluş, Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü
- 2) Sera Gazları Emisyon Envanteri Çalışma Grubu (G-2): Koordinatör Kuruluş, Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı
- 3) Sanayi, Konut, Atık Yönetimi ve Hizmet Sektörlerinde Sera Gazı Azaltım Çalışma Grubu (G-3): Koordinatör Kuruluş, Elektrik İşleri Etüt İdaresi Genel Müdürlüğü
- 4) Enerji Sektöründe Sera Gazı Azaltımı Çalışma Grubu (G-4): Koordinatör Kuruluş, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Enerji İşleri Genel Müdürlüğü
- 5)Ulaştırma Sektöründe Sera Gazı Azaltımı Çalışma Grubu (G-5): Koordinatör Kuruluş, Ulaştırma Bakanlığı Demiryolları, Limanlar ve Hava Meydanları İnşaatı Genel Müdürlüğü
- 6) Arazi Kullanımı, Arazi Kullanım Değişikliği ve Ormancılık Çalışma Grubu (G-6): Koordinatör Kuruluş, Çevre ve Orman Bakanlığı AR-GE Dairesi Başkanlığı
- 7) Politika ve Strateji Geliştirme Çalışma Grubu (G-7): Koordinatör Kuruluş, Çevre ve Orman Bakanlığı Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü

⁸⁰ “UNFCCC’nin belirlediği bu yükümlülükleri denetlemek amacıyla her sene tüm katılımcı ülkelerin söz sahibi olduğu “Taraflar Konferansı (COP)” organizasyonları düzenlenmektedir.” BM İklim Değişikliği Taraflar Konferansı, www.ogm.gov.tr, (07.04.2010)

⁸¹“Daha fazlası için bkz.” , http://unfccc.int/files/cc_inet/information_pool/application/pdf/rec_turkey_fccc_kp.pdf, (30.03.2010)

8) Eğitim ve Kamuoyunu Bilinçlendirme Çalışma Grubu (G-8): Koordinatör Kuruluş, Çevre ve Orman Bakanlığı Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü

Zirvenin altını çizdiği noktaların faydalarının dile getirilmesinin yanı sıra, Rio Zirvesi'ne karşıt görüşler de bulunmaktadır. Özlüer, doğanın zarar görmesi sorunuyla gündeme gelen ekonomik kalkınmanın, önündeki engellerin ve bunun neden olduğu “maliyetlerin” tekrar nasıl bir yolla sistem içine dâhil edilebilir sorusunun yöntem değiştirilerek ele alındığını iddia etmektedir. Bunu gerçekleştirebilmek için de, sözleşmelerdeki çevre ve ekonomi arasındaki öğelerin algılanışında ağırlığını koyan dışsallıkların⁸² içselleştirilmeleri yaklaşımına bakılması gerektiğini belirtir. Böylelikle, çevrenin bu liberal görüş bağlamında, bir “toplumsal hesaplar sistemi” içine çekildiğini ve korunması amacıyla harcanacak olan kaynakların ilerideki kâr ve zararının bugünkü maliyet değeri üzerinden hesaplanmasının önem kazandığını belirtmektedirler⁸³.

O'Neill tarafından ise bir çözüm önerisi getirilmiştir. Buna göre; ticari mülkiyet haklarının çevresel malları da içine alacak şekilde çoğaltılması ya da çevresel mallara “gölge fiyatların”⁸⁴ verilmesinin sağlanması gereklidir. Böylece, fiyatların çevresel mallara kadar genişlemesiyle, bunların gerçek değerlerinin bulunması sağlanacak ve çevresel sorunların çözümüne katkı sağlanacaktır. Ancak, çevresel malların fiyatlandırılması (çevrenin fiyatlandırılması) ile birlikte her doğal tahribatın çözümü için maddi değer biçilebilmesinin yolu da açılmış olur, böylece bu kirlilik parayla değiştirilebilir. Bunu, sürdürülebilir kalkınma yaklaşımları içerisinde “kirleten öder” anlayışı ile görmekteyiz⁸⁵.

⁸² “Ekonomistlere göre, burada belirtilen dışsallık, çevreyi kirletenlerin, maliyetlerini karşılamadıkları zararlı sonuçlardır”, <http://www.ekodialog.com/Konular/dissallik.html>, (30.11.2010)

⁸³ Can Hamamcı ve Ruşen Keleş, *Çevre Politikası*, 5. Baskı, İmge Kitabevi, 2005, s.158.'den Özlüer, s.12

⁸⁴ “Gölge fiyat, bir malın belli bir teknoloji içinde, üretim maliyetlerine bağlı olarak oluşan fiyatının piyasadaki fiyatı ile arasındaki farktır”. <http://muhasibeturk.org/ecopedia>, (02.04.2010)

⁸⁵ “Sürdürülebilir kalkınma kavramı içerisinde yer alan çevre politikaları dört temel ilkeye dayanmaktadır. Bunlar kirleten öder ilkesi, kullanan öder ilkesi, ihtiyat ilkesi ve yerellik ilkesidir. Kirleten öder ilkesi, en temellendirilmiş ilkedir. Amacı, kirletenin çevrenin kabul edilebilir bir duruma getirilmesi için gerekli olan koruma ve kontrol maliyetlerinin tümünü ödemesini sağlamaktır. Diğer bir deyişle koruma ve kontrol maliyetlerinin tümü üretilen mal ve hizmetlerin değerine yansıtılmalıdır. Başlangıçta kısmen dışsallıkların giderilmesi için önerilmesine rağmen giderek tüm dışsallıkların içselleştirilmesi hedefine yönelinmiştir”. Alper Güze, “Sürdürülebilir Kalkınmada Yerel Yönetimlerin Mali Sorumlulukları”, http://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/vizyon2023/csk/EK-10.pdf, (28.12.2010)

Rio Konferansı, uluslararası düzeyde katılımın sağlanması ile sürdürülebilir kalkınma konusunda ilerleme sağlama açısından önemli bir gelişmedir. Bununla birlikte, değindiğimiz eleştiriler akademi dünyası başta olmak üzere, sivil toplum kuruluşlarınca tartışılmaya devam etmektedir.

Görüldüğü üzere, Rio Konferansı'nın ele aldığı konular ve yaklaşımları ile kısa ve uzun vadedeki etkileri üzerine farklı yorumlar mevcuttur. Konferansta alınan kararlar ve Gündem 21 gibi girişimler, “kavramsal” olarak sürdürülebilir kalkınma konseptinin geliştirilmesi yönünde en ayrıntılı eylem planı olarak değerlendirilmektedir. Ne var ki, kararı kabul eden tüm ülkelerin uygulama aşamasında ve sonrasında başarıya ulaştıklarını söylemek kolay değildir⁸⁶.

Zirve sonrasında, yine BM tarafından diğer uluslararası konferans, toplantı ve zirvelerde de sürdürülebilir kalkınma politikalarına katkı sağlamaya yönelik kararlar alınmaya devam etmiştir. Örnek vermek gerekirse, “BM 1994 Kahire Nüfus ve Gelişme Konferansı, BM 1995 Kopenhag Sosyal Gelişme Konferansı, BM 1995 Pekin Dördüncü Dünya Kadın Konferansı ve BM 1996 İstanbul HABITAT II Konferansı (Kent Zirvesi)⁸⁷.

3. Birleşmiş Milletler Binyıl (Milenyum) Zirvesi

Johannesburg Zirvesi'nden önce, 2000 yılında bir araya gelen 147 devlet ve hükümet başkanlarının da bulunduğu 189 ulusun temsilcileri, Binyılın Kalkınma Hedefleri'nin kabul edildiği Birleşmiş Milletler Binyıl (Milenyum) Zirvesi'nde buluşmuşlardır. Binyılın Kalkınma Hedefleri (BKH)'nin belirttiği şekilde, sürdürülebilir kalkınma için amaçların belirlenmesinde ve pratiğe geçilmesinde uzlaşma sağlamışlardır. Uzlaşılan hedeflerin hayata geçirilmesi için de sekiz Binyıl Kalkınma Hedefi⁸⁸ belirlenmiştir.

⁸⁶ Mengi ve Algan, ss.29-34

⁸⁷ BM Zirveleri, <http://www.usakkentkonseyi.org.tr>, (20.11.2010)

⁸⁸ “Binyıl Kalkınma Hedefleri'nin sekiz ilkesi: insani kalkınma doğrultusunda yoksulluk ve açlığın ortadan kaldırılması; tüm bireyler için temel eğitim; toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması; çocuk sağlığı; anne sağlığı; HIV/AIDS ve diğer salgın hastalıklarla mücadele; çevresel sürdürülebilirlik; ve kalkınma için küresel ortaklık konularını içermektedir. Bu sekiz BKH her bir ülke için 2015 yılına kadar sürdürülebilir kalkınma ve yoksullukla mücadele alanında sağlanan ilerlemeyi ölçülebilir ve izlenebilir bir biçimde gösterecek şekilde geliştirilmiştir.”, <http://www.un.org/millenniumgoals/> (15.12.2010)

Bildirge, Türkiye’yi de yakından ilgilendirmektedir. Türkiye, AB’ye üyeliği sürecinde katılım müzakereleri kapsamında ele aldığı sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin yanı sıra, küresel ölçekte bu alana katkı sağlamak üzere yola çıkmış girişimlerin de yanında yer almaktadır. Birleşmiş Milletlerin, ele aldığı kalkınma programı kapsamındaki öncelikler ve Binyıl Bildirgesi hedefleri, Türkiye’nin içinde bulunduğu girişimlerdenidir.

Türkiye’nin hedeflere ilişkin olarak sağladığı ilerleme, Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tarafından BM Türkiye Temsilciliği’nin teknik desteğiyle hazırlanan ve 2005’te yayımlanan ilk Binyıl Kalkınma Hedefleri Raporu’nda açıklanmıştır. Rapora göre, Türkiye birçok hedefi gerçekleştirmiş olmakla birlikte, yine de ilerleme sağlanması gereken alanları vardır. Bunlar, yoksulluk ve açlık, kadın-erkek eşitliği, çocuk ölümleri ve anne ölümleri konularıdır⁸⁹. İlk BKH Türkiye Raporu’nun ardından, 2007-2013 yıllarını kapsayan 9. Kalkınma Planı hazırlanmıştır. Planın hazırlık sürecinde, BKH’ye ulaşma amacı dikkate alınmış ve Türkiye’nin kalkınma hedefleri BKH ile uyumlu olarak tasarlanmıştır. Söz konusu Plan çerçevesinde hazırlanan, ulusal politika belgelerinin de, BKH ile aynı doğrultuda olduğu görülmektedir. Bundan sonraki dönemde de, Türkiye’nin kalkınma planlamasında BKH’nin önemli bir referans kaynağı olmaya devam edeceği söylenebilir⁹⁰.

4. Birleşmiş Milletler 2002 Johannesburg Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi

Birleşmiş Milletlerin 2000 yılında aldığı kararla, Rio Konferansı’nın on yıllık bir süreç içersindeki değerlendirmesini yapmak üzere Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi’nin yapılması kararlaştırılmıştır⁹¹. Böylece, Zirve, 26 Ağustos – 4 Eylül 2002 tarihleri arasında Güney Afrika’nın Johannesburg düzenlenmiştir. Tüketim, üretim ve kaynakların doğru kullanılması ile ilgili konular Rio zirvesinden günümüze değin

⁸⁹ Binyıl Kalkınma Hedefleri, <http://www.un.org.tr/index.php?LNG=1&ID=21>, (12.12.2010)

⁹⁰ T.C. Başbakanlık “Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, “Binyıl Kalkınma Hedefleri Raporu Türkiye 2010”, http://www.undp.org.tr/publicationsDocuments/TR%202010%20MDG%20Report_TR.pdf, (12.12.2010)

⁹¹ “2002 yılında Johannesburg’da gerçekleşen BM Sürdürülebilir Kalkınma Dünya Zirvesi’ne gitmeden önce Avrupa Birliği, 2001’de Göteborg Zirvesi’nde, ilk Avrupa Birliği Çevre Stratejisi’ni oluşturmuştur: Daha İyi Bir Dünya İçin Sürdürülebilir Avrupa. Bu dönemde, çevre politikalarının ve ilgili düzenlemelerin etkilerinin değerlendirildiği düzenleyici reform süreçleri başlatılmıştır.” Gönül Ertürer, *Avrupa Birliği’nin Çevre Felsefesi*, Bölgesel Çevre Merkezi (REC), 15 Haziran 2010, s.1

birçok kez uluslararası düzeyde görüşülmeye devam etmiştir. 2002'deki Johannesburg Zirvesi'nde de, bu sorunların önemi yeniden ele alınmış ve on yıllık bir çerçeve programı yapılması kararlaştırılmıştır⁹².

Bu zirvede, 1992'deki Rio Konferansı konuları yinelenmiş, ayrıca, kararların uygulanma sürecinde daha etkin sürdürülebilir kalkınma stratejileri hazırlanmasına çalışılmıştır. Türkiye de, Dışişleri Bakanlığı, Çevre Bakanlığı ve UNDP temsilcileri ile birlikte bir koordinasyon grubu meydana getirip RIO+10 hazırlık aşamasına dâhil olmuştur. Türkiye'nin sürdürülebilir kalkınması için yoksulluğun giderilmesi, ekonomik büyümenin sağlanması, iş kapasitesi, bilgi ve iletişim teknolojisinin geliştirilmesi ile iklim değişikliği konuları öne çıkmıştır. Konferansın genelinde ise, yoksulluğun azaltılması ve bu yönde yapılması planlanan küresel eylemler, doğal kaynaklar ile kıtlık konuları ele alınmıştır⁹³.

Geçiş ekonomisine sahip ülkelere yönelik olarak, Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi sonucu belirlenecek olan ulusal raporların desteklenmesi; sürdürülebilir kalkınma için gerekli kurumsal düzenlemeler, sivil toplumun katılımı, Gündem 21 doğrultusunda kaydedilen ilerlemeler yönünde kararlar görüşülmüştür. Sonucunda, eylem planı niteliği taşımasından ötürü "Uygulama Planı" adı verilen çalışma ortaya konmuştur⁹⁴. Bu Plan içerisinde, yoksullukla mücadele, mevcut üretim ve tüketim modellerinin değiştirilmesi, kıtlığın önüne geçmede ve iklim değişikliğinin olumsuz etkilerini ortadan kaldırmada gerekli görülen doğal kaynakların korunma ve yönetimi, çevre ve insan sağlığı, Afrika için sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması, sürdürülebilir kalkınma için gerekli olan kurumsal yapıların oluşturulması ve düzenlemeler, konuları yer almaktadır⁹⁵.

⁹² Johannesburg Zirvesi, <http://www.byegm.gov.tr/yayinlarimiz>, (22.11.2010)

⁹³ Altunbaş. ss.13-14

⁹⁴ "Sürdürülebilir kalkınma politikalarına üst karar verici düzeyde odaklanılabilmesi için etkin bir kurumsal yapının varlığı ve bu yapının yerel/bölgesel düzeye de yansımaları önemlidir. Bu tavsiyeler, Uygulama Planı'nda da yer almaktadır. DPT'nin liderliğinde 2006 yılında kurulan Çevre ve Orman Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı ve İçişleri Bakanlığı'ndan oluşan Ulusal Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu her ne kadar Johannesburg Uygulama Planı'nın gereklerini yerine getirmek bakımından önemli ve olumlu bir adım olsa da, Komisyonun kurulduğundan bu yana etkin olamadığı bilinmekte, ayrıca, yapısının yeniden gözden geçirilmesi ihtiyacı üzerinde durulmaktadır." Nuran Talu, "Sürdürülebilir Kalkınmanın Sektörel Politikalara Entegrasyonu Projesi", *T.C. Bayındırlık ve İskan Bakanlığı Sürdürülebilir Kalkınma Durum Değerlendirme Raporu*, Temmuz 2007, s.19

⁹⁵ Johannesburg Zirvesi, <http://www.harburg21.de/tr/agenda+21+tr/johannesburg+z+rves+2002>, (14.12.2010)

Zirvenin diğerk önemli sonucu ise, hükümetlerce 4 Eylül 2002’de kabul edilen ve Uygulama Planı’nın çerçevesini belirleyen “Politik “Deklarasyon”dur. Bu deklarasyon ile birlikte, hükümetler alınan kararları ortak amaçlar gözetilerek destekleyecekleri konusunda yükümlölüklerini yenilemişlerdir. Zirvede, ortaya çıkan bir diğerk sonuç, içinde sivil toplum kuruluşlarının da bulunduğu ve imzaladığı “Ortaklık Girişimleri” belgesidir. Bu belge, sürdürülebilir kalkınma konusunda uluslararası düzeyde gerçekleştirilen projeleri içermektedir. Özetle, zirvede alınan kararların uygulanması aşamasıdır⁹⁶.

5. Kyoto Protokolü

Yukarıda değindiğimiz girişimlerin dışında, küresel iklim değışikliği konusunda kapsamlı bir ilkeler bütünü olarak Kyoto Protokolü’nden de bahsetmek gerekir. Sürdürülebilir kalkınma için dünya üzerinde yaşayan canlıların korunması önem taşımaktadır. Bu anlamda, iklim değışikliği konusu ciddi bir yaklaşımla değeriendirilmektedir.

Küresel ısınma ile birlikte, birçok tehlike de baş göstermeye başlamıştır. İktisadi kalkınma ile canlıların refahı, küresel ısınma tarafından tehdit edilmektedir. Küresel ısınma, küresel kaynakların birçoğunun yok olmasına, bir kısmının ise istenilen etkinlikte kullanılmamasına neden olmaktadır.

Bu iklim değışikliği, ekolojik sistemde ciddi değışikliklerin yaşanmasına yol açmaktadır. Son yüzyılda, dünya sıcaklık göstergelerinin 0.6⁰ C arttığı, 1990 senesinin de son yüz elli yıllık zaman dilimindeki en sıcak yıl olarak kayda geçtiğı, diğerk yandan buzulların erimesi ve deniz seviyesinin 0.1-0.2 metre yükselmesi gibi ciddi değışimler görölmektedir⁹⁷. Bu gibi değışmeler, kent yaşamında da hissedilecek olan önemli hasarlara, kıtlıklara neden olacaktır. Bu anlamda, sürdürülebilir kalkınma kapsamında iklim değışikliği meselesi önemli bir faktördür.

⁹⁶ Çamur ve Vaizoğlu, s.302

⁹⁷ Karakaya ve Özçağ, s.2

İklim değışikliği ile ilgili, daha geniş ve etkili önlemlerin alınması amacıyla, 1997’de Japonya’nın Kyoto kentinde BM ülkeleri toplanmıştır. 11 Aralık 1997’de imzalanan Protokol, 16 Şubat 2005’te yürürlüğe girebilmiştir⁹⁸.

Protokol’e göre, gelişmiş ülkelerin sera gazı emisyonlarını 2008-2012 tarihleri arasında 1990 yılı seviyesinin %5 altına azaltmaları öngörülmektedir. Bu hedef, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi kapsamında, iklim değışikliğini önleme amacıyla atılan en büyük adım olarak değerlendirilmektedir. Uluslararası bir etki yaratmak amacıyla, ortaya konan diğer ön koşul ise, küresel sera gazı emisyonunun %55’ine denk olan ve EK-I de bulunan en az 55 ülkenin sorumluluk almasıdır⁹⁹.

ABD, 1998’de Protokolü imzalamış, ancak sonrasında onaylamayacağını dile getirmiştir. Sera gazı salınımlarında, %17’lik payıyla ABD’nin ardından gelen Rusya Federasyonu ise 18 Kasım 2004’te Protokolü onaylamış ve böylece, Protokol 16 Şubat 2005’te yürürlüğe girmiştir¹⁰⁰. Tavsiye niteliğinde olan İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi’nden farklı olarak, Kyoto Protokolü bağlayıcıdır¹⁰¹. Bu nedenle, yükümlölüklerini yerine getirmeyen ülkelere para cezası uygulanmaktadır.

Kyoto Protokolü’nün, iklim değışikliğini önleme konusunda getirdiği esneklik mekanizmaları sera gazı emisyonlarının azaltılmasına yönelik hedefler ve araçlar barındırdığından önem kazanmaktadır. Öyle ki, EK-I ülkelerinin seragazı emisyon azaltılmasına ilişkin olarak kendi ulusal politikalarında belirttikleri yaptırımlar dışında, bu hedefe, esneklik mekanizmaları yoluyla da ulaşabileceklerdir.

İklim değışikliğini önlemek amacıyla, Kyoto Protokolü bazı tartışılabilir “esneklik mekanizmaları” geliştirmiştir. Üç esneklik mekanizması vardır: Emisyon

⁹⁸ “Protokolün yürürlüğe girebilmesi için, onaylayan ülkelerin 1990’daki emisyonlarının (atmosfere saldıkları karbon miktarının) yeryüzündeki toplam emisyonun %55’ini bulması gerekmektedir ve bu orana ancak 8 yılın sonunda Rusya’nın katılımıyla ulaşılabilmiştir.” Meral Apak, “Kyoto Protokolü”, <http://www.makaleler.com/teknoloji-makaleleri/kyoto-protokolu.htm>, (16.12.2010)

⁹⁹ “Kyoto Protokolü”, <http://web.ogm.gov.tr>, (08.04.2010)

¹⁰⁰ “Kyoto”, <http://web.ogm.gov.tr/diger/iklim/Sayfalar/kyotoprotokolu.aspx>, (09.04.2010)

¹⁰¹ “İki anlaşma arasındaki en önemli ayrım, düzenledikleri yükümlölüklerin hukuki niteliği ile ilgilidir. Sözleşme sanayileşmiş ülkelerin sera gazı salımlarını stabilize etmeleri yönünde bağlayıcı olmayan bir yükümlölük tanımlamışken, Protokol sanayileşmiş ülke taraflarına bağlayıcı sera gazı salım sınırlama ve azaltım yükümlölükleri getirmiştir.” Çevre ve Orman Bakanlığı, <http://www.iklim.cob.gov.tr/iklim/AnaSayfa/Kyoto.aspx?sflang=tr>, (17.10.2010)

Ticareti (Emission Trading); Ortak Uygulama (Joint Implementation); Temiz Kalkınma Mekanizması (Clean Development Mechanism). Bunlar, sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilmesi bağlamında önemli yapısal araçlar olarak görülmektedirler. Bunların yanı sıra, piyasa tabanlı bir uygulama olan “Karbon Vergisi” de seragazi emisyonlarının azaltılmasında geliştirilen bir diğer araçtır¹⁰². Bunlar gibi, esneklik mekanizmaları aracılığıyla “permi” adı verilen kotaya bağlı salınım izinleri de, bir mal gibi alınıp satılabilmektedir. Özetle, liberal çözüme göre, serbest piyasa ekonomisinin verimliliğini koruyarak işlerliğini devam ettirebilmesi için çevrenin korunması sorunsalının da rekabet koşullarına uyumlandırılması gerekmektedir. Bu da, çevreye ait varlıkların korunması için “özel mülkiyet” yaklaşımını öne çıkarmıştır ve sürdürülebilir kalkınma politikalarında, ekonomi boyutunu bu yolla bağdaştırmaktadır¹⁰³. Bu açıdan, devletin kalkınması ile ilgili yaklaşımlar teknolojik bir determinizmi öngörürken, toplum ve doğayı da fayda maliyet sistemine yerleştirmektedir. Bishop ve Vorhies’e göre, diğer taraftan, hükümetler piyasa temelli kalkınma model ve politikalarını benimsemeye eğilimlidirler. Dolayısıyla, piyasa odaklı yaklaşımların hükümetlerce çevre politikalarına uygulanması şaşırtıcı değildir. Ayrıca, eleştirilen piyasa odaklı yaklaşımların aslında, olumlu olduğu yönünde argümanlar da desteklenmektedir. Karakaya ve Özçağ’a göre de, bu politikalar çerçevesinde belirtilen araçlar, maliyetlerin azaltılmasına ilişkin olarak etkin (cost-effective) bir yapı sergileyebilirler. Buna ilaveten, doğru ve akıllıca kullanıldıklarında çevreye uyumlu yeni ve güvenilir teknolojilerin yayılmasını teşvik etmekte de başarılı olarak değerlendirmektedirler¹⁰⁴.

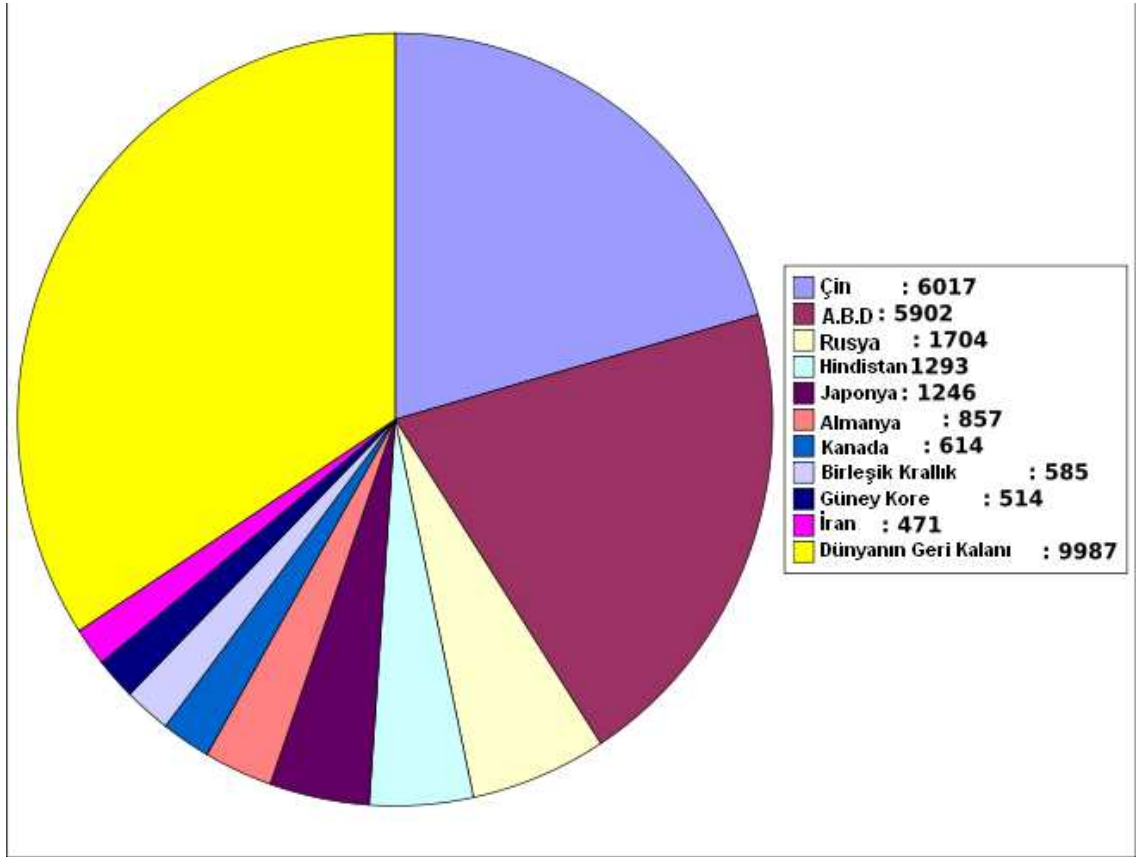
Diğer taraftan, Yaşar ve Yıldız’a göre, Kyoto Protokolü ile ortaya konan karbon emisyonu ticareti gibi önlemler, farklı amaçlar barındırıyor olabilir. Öyle ki, tezimizin devamında da bahsedeceğimiz GAP projesi gibi ya da jeotermal enerji gibi fosil olmayan kaynakların kullanımın teşviki yerine, Kyoto’da önemli rolü bulunan Almanya gibi gelişmiş bir ülkenin, yabancı sermayeli termik santrallerin yapımına fon

¹⁰² “Karbon vergisi, emisyon salınımıyla çevre kirliliğine neden olan bir iktisadi birimin, bu emisyon miktarı üzerinden vergilendirilmesidir. Ayrıca, emisyon oranı yüksek yakıtların fiyatlandırılmasını da öngörmektedir. Karbon vergisi, önce bir fiyat belirleyip emisyon miktarını ona göre ayarlamaya çalışmaktadır”. Birol Kovancılar, “Küresel Isınma Sorununun Çözümünde Karbon Vergisi ve Etkinliği”, *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, Cilt 8, Sayı 2, 2001, s. 1

¹⁰³ Özlüer, s. 14

¹⁰⁴ Bishop ve Vorhies, 1998’den Karakaya ve Özçağ, s.3

verilebildiğini öne sürmektedirler¹⁰⁵. Ayrıca, zararlı gazların azaltımı ya da sınırlandırılması ile politikaların uygulama aşamasında belirsizlik yaşandığını ve bunların karbon fiyatları ile karbondioksit (CO₂) fiyat sistemleri üzerinde olumsuz bir etki yarattığını savunmaktadırlar. Bu da, karşıt görüşlerin konuyla ilgili destek bulmalarını kolaylaştırıcı sebep olarak görülebilmektedir. Görüleceği gibi, (bkz. Şema-1) CO₂ salınımlarının atmosfere en çok gönderildiği ülkelerin başını yine iklim değişikliği önleme girişimlerinin önderliğini yapan devletler çekmektedir.

Şema 1: Fosil Yakıtların Dikkate Alındığı Dünya CO₂ Emisyon Tüketim Oranları (2006, Milyon Metrik Ton CO₂)

Kaynak: Enerji Emisyonu İdaresi
http://climatechange.suite101.com/article.cfm/largest_producers_of_greenhouse_gas_emissions,
(05.04.2010)

¹⁰⁵ “Yaşar ve Yıldız, temiz enerji üretecek projelere kredi ve destek vermeyen gelişmiş ülkelerden olan ve Kyoto’nun önderlerinden olan Almanya’nın; buna karşılık, karbon emisyonunu arttıracak olan Mersin’deki 2004 yılında açılan santrale destek verdiğini söylüyorlar. “ Yaşar ve Yıldız, s. 119

Eleştirilerin dikkate alınması, sera gazı oluşumuna neden olan yakıtların kullanılması yerine alternatif enerji kaynaklarına yönelinmesini sağlayabilir. Bu doğrultuda, birincil önceliğin karbon salınımı olmayan, yenilenebilir enerji kaynaklarının yaygınlaştırılmasını kolaylaştıran politikaların oluşturulması yönünde kamuoyu desteğinin artmasına da bağlıdır. Aslında, çözüm önerileri sınırlı kalmak zorunda değildir. Ancak, yaşanan küresel mali krizler siyasetçilerin, desteğini aldıkları kimi sivil toplum kuruluşlarının da katılımıyla *pseudo*-demokratik bir tutum içersinde bilim adamlarını, akademik kuruluşları, tarafsız sivil toplum örgütlerini sürece katmayarak, çevreyi koruma amacı altında kimi nizamsız uygulamaları hayata geçirebilmektedirler. O nedenle, Protokolün yerini alabilecek politikaların, ülkeler nezdinde yeniden saptanması da, kısa vadede çok kolay görünmediğinden, uygulamada görülen yanlışlıkları ortaya koymak, yapılan eleştirilerin dikkate alınmasını sağlayacaktır. Yine de, şimdiye kadar küresel iklim değişikliği ve küresel ısınma konusunda ortaya konmuş olan, sera gazı salınımlarının azaltılmasına yönelik geliştirilen Kyoto Protokolü'nün, uluslararası etkinliği konusunda başarılı olduğunu söyleyebiliriz.

a. Türkiye'nin İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ve Kyoto Protokolü'ne Yaklaşımı

2004 yılında, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (BMİDÇS)'ne taraf olan, ancak uzun süre Kyoto Protokolü'nü imzalamayan Türkiye, 30 Mayıs 2008'de Protokolü imzalayacağını resmen açıklamıştır. Bunun üzerine, Türkiye'nin, Kyoto Protokolü'ne katılmasının uygun bulunduğu ilişkin kanun tasarısı, 05.02.2009 tarihinde TBMM Genel Kurulu'nda kabul edilerek yasalaşmıştır. Tasarının maddelerinin görüşülmesinden sonra, tümü üzerinde yapılan açık oylamada, kanun tasarısı, üçe karşı 243 oyla kabul edilmiştir¹⁰⁶. Protokolde, 2008-2012 yılları için öngörülen sera gazı emisyonu azaltımı, Türkiye'yi kapsamamaktadır¹⁰⁷. Türkiye de,

¹⁰⁶ “Tasarıyla, Türkiye'nin Kyoto Protokolü'ne taraf olması halinde, AB ile iklim değişikliği ile mücadele ve uyum konularında ve AB müktesebatına uyum bağlamında işbirliği olanaklarını geliştirmesi mümkün olabilecektir.” <http://www.euractiv.com.tr/cevre/article/turkiye-kyoto-protokolune-taraf-oldu-004466>, (16.12.2010)

¹⁰⁷ Çevre ve Orman Bakanlığı, *İklim Değişikliği Politikaları Mevcut Durum Değerlendirmesi Raporu*, Ağustos 2010, s.22

sorumluluk paylaştan bir ülke olarak yapılan araştırmalar ve bilimsel veriler doğrultusunda küresel iklim değişikliğine olan etkisini değerlendirmektedir.

Bkz.Tablo.1’de görüleceği üzere, Türkiye’nin karbondioksit salınımının sektörel dağılımına yer verilmiştir. 2007 yılı seragazı emisyonlarında, CO₂ eşdeğeri olarak en büyük payı enerji kaynaklı emisyonlar almaktadır. Bilindiği üzere, en büyük emisyon kaynağını fosil yakıtlar olan petrol, kömür ve doğalgaz oluşturmaktadır. Bu sebeple, emisyon salınımında enerjinin, neden büyük yer kapladığı görülebilir. Fosil yakıt kullanımının devam etmesi, bu bağlamda çevreye de ciddi zararlar vermektedir. Türkiye’nin, bu konuda uyum yasalarıyla çatışmayan ancak ulusal çıkarlarını da zedelemeyecek olan ciddi yapısal değişikliklere ihtiyacı olduğu görülmektedir.

Tablo 1. Türkiye Sektörlere Göre Toplam Seragazı Emisyonları (Milyon Ton CO₂ Eşdeğeri)

	1990	1995	2000	2005	2007
Enerji	132,13	160,79	212,55	241,45	288,33
Endüstriyel İşlemler	13,07	21,64	22,23	25,39	26,18
Tarımsal Faaliyetler	18,47	17,97	16,13	15,82	26,28
Atık	6,39	20,31	29,04	29,75	31,85
Toplam	170,06	220,72	279,96	312,42	372,64
1990 yılına göre artış % 'si	-	29,8	64,6	83,7	119,1

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, 1990-2007 Türkiye Emisyon Oranları

Hemen hemen, tüm gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeler, sera gazı azaltımının ekonomilerine olumsuz yansıtacağı görüşünü savunmaktadırlar. Türkiye’nin de, Kyoto Protokolü’nün bağlayıcı yükümlülükleri sebebiyle ekonomisinde ciddi problemler yaşayacağı düşünülmektedir¹⁰⁸. Diğer taraftan, TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) Raporunda da görüldüğü üzere Türkiye’nin CO₂ salınımları, kayda değer bir yükseklik

¹⁰⁸ G. İpek Tunç, Elif Akbostancı vd., “CO₂, Üretim ve Dış Ticaret : Türkiye İçin Bir Girdi Çıktı Yaklaşımı”, <http://www.ekonometridernegi.org/bildiriler/o13s2.pdf>, (10.08.2010)

barındırmaktadır. Ayrıca, bkz.Tablo.1'e göre, 2007 yılı toplam seragazı emisyonu CO₂ eşdeğeri olarak 1990 yılına göre %119,1 artış gösterdiği de görülmektedir¹⁰⁹.

Türkiye, enerjisini çeşitlendirerek, planlı bir enerji üretimi konusunda stratejisini hazırlamalıdır. Türkiye, fosil yakıtlı kaynaklarından atmosfere yılda ortalama 300 milyon ton karbon salmaktadır. Bu karbonun kullanıldığı yerler ise elektrik, sanayi ve taşımacılıktır. Türkiye, elektrik üretimini sağladığı fosil yakıtlarını henüz kapsamlı bir yenilenebilir kaynaklı enerji ile ikame edemediğinden, emisyon salınımında fosil yakıtlı üretimden elle tutulur bir indirim yapamayacağı öngörülmektedir. Diğer taraftan, taşımacılıkta ise, gerekli olan emisyon azaltımı için demiryolu yapımı gereklidir. Bu da, ekstra harcama ve zaman demektir. Sanayide ise, eski teknoloji kullanımı sebebiyle artan enerji kirliliği gerçeği vardır. Bu nedenle, makinelerin yenilenmesi ve çevreye duyarlı yenilerinin kullanılması gereklidir. Ancak, bu da yine maliyetli bir çalışmadır¹¹⁰. Türkiye buna rağmen, çevre kirlenmesi konusundaki duyarlılığa uzak kalmayarak, önümüzdeki dönem için çevrenin korunması bağlamında uluslararası yükümlülüklerine devam edecektir.

¹⁰⁹ "Ülkemizde kişi başına düşen sera gazı ortalaması OECD ve AB ülkelerinin çok gerisinde görünebilir ama bu ortalama 70 milyonluk nüfusuyla çarpıldığında, Türkiye en çok sera gazı üreten ülkeler sıralamasında 13'üncü sıraya çıkmaktadır." http://www.polatenerji.com/b_sosyalsorumluluk.php (10.08.2010)

¹¹⁰ Yaşar ve Yıldız, ss.120-121

D. Sürdürülebilir Kalkınmanın Bölgeselleşme ve Yerellik ile İlişkisi

Sürdürülebilir kalkınmaya ilişkin politikaların uygulanması, bölgelerarası eşitsizliklerin giderilmesini de yakından ilgilendirdiğinden, bölge kavramı ön plana çıkmıştır. UNDP de sürdürülebilir kalkınma ilkelerinin ulusal ve bölgesel kalkınma planlarıyla bütünleşmesini desteklemektedir¹¹¹.

Sürdürülebilirlik düşüncesiyle ilintili olarak, sürekli bir gelişme ve değişim içindeki bölgesel gelişme kavramı, günümüzde iki farklı yaklaşımı içermektedir. Bunlardan ilki, bölgesel sürdürülebilir gelişme ya da kalkınma (*regional sustainable development*), ikincisi ise sürdürülebilir bölgesel gelişme ya da kalkınmadır (*sustainable regional development*). Bölgesel sürdürülebilir kalkınma, çevresel hedeflerin öne çıkarıldığı, ekolojik sürdürülebilirlik başta olmak üzere, canlı-cansız, doğal-yapay, tüm çevresel öğelerin sürdürülebilirliğinin hedeflendiği politikalar için kullanılmaktadır. Diğer taraftan, sürdürülebilir bölgesel kalkınma ise, çevresel bakışın daha dar ele alındığı, daha çok ekonomik hedeflerin yer aldığı, bölgesel ekonomik gelişmenin kendi kendini finanse edebilecek ve sürdürülebilecek bir düzeye ulaştığı ve bu dönemde çevresel açıdan bazı önlemlerin alındığı bir süreci anlatmaktadır¹¹².

Bu kavramların pratik yansımaları, çevre hareketlerinin başlayıp sürdürülebilir kalkınma anlayışının yaygınlaştığı dönemlerde kendini göstermiştir. 1970'lerdeki, enerjiye dayalı ekonomik krizlerden sonraki yapılanma sürecinde, çevre, yaşam kalitesi, işgücü gibi etkenler üzerinden, bölgesel kalkınma politikaları oluşturulmaya çalışılmıştır. 1980'lerden itibaren de, bölgenin ekonomik, politik ve kurumsal olarak tekrar ortaya çıkışıyla birlikte, bölgesel kalkınma politikaları da yeniden yapılandırılmaya başlanmıştır. Bölgesel politikaları, stratejileri geliştirme ve uygulama aracı olarak da, yoğunluk merkezden, Bölgesel Kalkınma Ajansları (BKA) gibi yerel ve bölgesel kurumlara aktarılmıştır¹¹³.

¹¹¹ Çevre ve Sürdürülebilir Kalkınma, <http://www.undp.org.tr/Gozlem3.aspx?WebSayfaNo=325>, (17.12.2010)

¹¹² Mengi ve Algan, ss.86-87

¹¹³ Ertuğrul Murat Özgür, "Bölgesel Kalkınma", *Ankara Üniversitesi Coğrafya Bölümü Ders Notları*, 2010, s.19

Ajanslar ve bölgesel kalkınma stratejilerinin Avrupa Birliği için önemi diğer ülkelerle karşılaştırıldığında daha büyüktür. Çünkü, kuruluşu, yapısı ve genişlemesi itibariyle farklı kültür ve ekonomik yapıları kapsamaktadır. Bu yüzden, tam bütünleşme sağlanması ve yapısının daha istikrarlı hale getirilmesi için, ülkeler ve dolayısıyla bölgelerarası gelişmişlik farklarının azaltılması gerekmektedir¹¹⁴. Bununla beraber, artan çevre bilinci, AB'nin ortak politika konularında çevreyi ön plana almasını sağlayarak, Türkiye'yi de yakından ilgilendiren etkili bir çevre politikası gütmesine, böylece çevresel bir bölgesel kalkınma benimsemesine sebep olmuştur. Bu nedenle, çalışmamızın ikinci kısmında, öncelikle AB'nin söz konusu alanlarla ilgili mevzuatlarına, daha sonra da Birliğin bölgesel kalkınma yaklaşımına değineceğiz.

¹¹⁴ İsa Altınışık ve Hasan S.Peker, "Bölgesel Kalkınma Ajansları, Ekonomik Önemi, Avrupa Birliği ve Türkiye'deki Durumları", *Bütçe Dünyası Dergisi*, Sayı:34, 2010, s.148

II. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA YAKLAŞIMI

Avrupa Birliği Komisyonu, sürdürülebilir kalkınma konusunu çevre başlığı altında ele almaktadır. Bu nedenle, öncelikle Birliğin çevre yaklaşımına bakmak gerekecektir.

Birlik, çevre bilincine yönelik, dünyanın en yüksek çevre koruma standartlarına sahip olma güdüsüyle hareket etme arzusundadır. 1970'lerin başından itibaren, Avrupa çevre konusuna kendini adanmıştır¹¹⁵. Topluluk, ortak bir çevre politikası geliştirmeyi, çevre sorunlarının bir yerle sınırlı olmamasından dolayı da gerekli görmüştür. Öyle ki, çevresel problemler, yerelde başlasa dahi, etkileri bölgelere yayılarak büyük bir kesimin yara almasına sebep olmaktaydı. Ancak, Birliği kuran Roma Antlaşması'nda çevre politikası ile ilgili hükümlere yer verilmemiştir. 1972'ye kadar da, ortak bir çevre politikasına rastlanmazken, daha sonra girişimler baş göstererek bu konudaki çalışmalara ağırlık verilmiştir¹¹⁶.

¹¹⁵ “Günümüz dünyasında da öncelikli olarak, iklim değişikliği, biyoçeşitliliğin sağlanması, sağlık sorunlarının azaltılması, doğal kaynakların akılcı kullanımı ve sürdürülebilir kalkınma konularına odaklanmaktadır.” Çevre, http://europa.eu/legislation_summaries/environment/index_en.htm, (14.11.2010)

¹¹⁶ Bülent Duru, “Avrupa Birliği Çevre Politikası”, *Ankara:İmaj Yayınevi*, 2007, s.7

A. Avrupa Birliği Çevre Politikası ve Uygulamasının Tarihsel Gelişimi

1972’te ilk kez, Topluluk Ortak Çevre Politikası’nın temel ilkelerinin belirtildiği Birinci Eylem Programı oluşturulmuştur¹¹⁷. Burada, Avrupa Topluluğu’nun Ortak Çevre Politikası’nın temel ilkeleri ve hedefleri ortaya konmuştur. Birliğin, Çevre Politikası’nın yasal temelini dayandırdığı 1987 tarihli Avrupa Tek Seneti’ine dek süren program sırasında, çevre konusunda birçok tüzel belge çıkarılmıştır. Ayrıca, Avrupa Tek Seneti, Birliğin Çevre Politikası’na Roma Antlaşması’nda ayrı bir başlık altında yer verilmesini sağlamıştır. Avrupa Tek Seneti’nin 25. maddesi, Roma Antlaşması’na Çevre başlığını taşıyan bir VII. Başlık eklenmesini öngörmektedir. Bu sayede, Avrupa Topluluğu’nun kuruluşundan bu yana ilk kez, çevre sorunları, doğrudan Kurucu Antlaşmalar içine dâhil edilmiştir. Kurucu Antlaşmaya eklenen bu VII. Başlık, 130R, 130S ve 130T maddelerini içermektedir. Çevre konusundaki temel madde, 130R Maddesi olup, bu maddede Topluluğun çevre konusundaki amaçları sıralanmaktadır. 130S Maddesi’nde ise, Topluluk adına çevre konusunda yetki kullanımı sorunu değerlendirilmektedir. Bu maddeye göre, Bakanlar Konseyi, Komisyonun önerisi üzerine, Avrupa Parlamentosu ve Ekonomik ve Sosyal Komite’ye danıştıktan sonra, Topluluk tarafından girişilecek eylemi, oybirliği ile kararlaştırmaktadır. Konsey, nitelikli çoğunlukla alınacak kararlara ilişkin konuları belirlemektedir. 130T Maddesi’nde ise, 130S Maddesi uyarınca çevre konusunda topluca kararlaştırılacak koruma tedbirlerinin, Kurucu Antlaşmalara aykırı düşmemek koşuluyla üye ülkelerce alınabileceği belirtilmektedir¹¹⁸.

Tek Senet’in ardından, günümüze dek gelen beş çevre eylem programı daha yapılmıştır. Özellikle 4. Çevre Programında (1987-1992), Topluluğun çevre politikası, Topluluğun diğer politikalarıyla ilişkilendirilerek çevre mevzuatı güçlendirilmiştir. 1992 yılına geldiğinde, Avrupa Birliği’ni oluşturan Maastricht Anlaşması¹¹⁹ imzalanmıştır. Sürdürülebilir kalkınma politikalarını teşvik etmeye yönelik ilkeler

¹¹⁷ Duru, s.9

¹¹⁸ AB Çevre Politikaları, <http://www.gapsel.org/condocs/ekutuphane/ab%C3%87evrepolitikalar%C4%B1.pdf>, (27.12.2010)

¹¹⁹ “Avrupa bütünleşmesinin kurumsal yapısı içinde son derece önemli rol oynayacak olan yetki ikamesi (subsidiarity) ilkesi, Ortak Çevre Politikası kapsamında Topluluk terminolojisine bu Anlaşma ile dahil olmuştur. İlke, bir yandan üye devletler arasında giderek sıkılaşıyan bir birlik oluşmasını sağlarken, diğer yandan da tüm kararların vatandaşlara mümkün olan en yakın seviyede alınmasını beraberinde getirir.” Murat Çizakça, “Subsidiarity”, *TÜSEV Bülteni*, Sayı:6, Eylül 2001, s.3

benimsenerek, Birliğin çevre taahhütleri dile getirilmiştir.¹²⁰. Ardından, günümüzdeki çevre politikalarının uygulanmasının temelini oluşturan Beşinci Çevre (1993) Eylem Programı¹²¹ yürürlüğe girmiştir. Diğerlerine ek olarak, çevreyi diğer politika alanlarıyla bütünleştiren, en kapsamlı eylem planı olarak değerlendirilmektedir. Öyle ki, sorunların çözülebilmesi için çevre düzenlemelerinin yeterli olmadığına, ekonomik ve mali tedbirlerin de gerekli olduğuna dikkat çekmektedir. AB'nin 1992'ye kadarki eylem programlarının özünü, koruyucu yaklaşım oluştururken, "Sürdürülebilirliğe Doğru" adını taşıyan söz konusu 5. Çevresel Eylem Programı ile Birlik, önleyici yaklaşıma yönelmiştir¹²². Devam eden dönemde, çevre politikalarıyla öncü olarak bilinen Avusturya, Finlandiya ve İsveç, Birliğe katılmışlardır. 1 Mayıs 1999 tarihinde de, çevre koruma faaliyetlerinin, sürdürülebilir kalkınmayı sağlama yönünde tüm ekonomik politikalarla bütünleşmesini vurgulayan Amsterdam Anlaşması¹²³ kabul edilmiştir.

Sözü edilen bu ilk beş eylem programı, hedefler programı şeklinde ortaya konmuştur. Son on yılın politikalarını belirten, Altıncı Eylem Programı¹²⁴ ise (2002-2012), bir kararname olarak yayımlanmıştır. Program, çevre politikalarının uygulanmasına odaklanmıştır. Bu doğrultuda, dört öncelikli alanda daha sıkı önlemler alınmasını öngörmektedir. Bunlar: İklim değişikliği; doğa ve biyolojik çeşitlilik; çevre ve sağlık; doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı ve atık yönetimi. Program, aynı zamanda AB sürdürülebilir kalkınma politikasının çevre bileşenini oluşturmaktadır¹²⁵. Ayrıca, son programda, sürdürülebilir kalkınmanın Topluluğun temel aracı olarak

¹²⁰ "Birliğin, Kurucu anlaşmasının 174. maddesinde belirtildiği üzere, Avrupa Çevre Politikası, belirli çevresel sorunlarla ilgili olarak, düzenleyici önlemler aracılığıyla ya da diğer politika alanlarıyla bütünleşen iç içe geçmiş önlemlerle birlikte, Avrupa modeli toplumun sürdürülebilir kalkınmasını garanti altına almaya yöneliktir." http://europa.eu/legislation_summaries/environment/index_en.htm, (17.12.2010)

¹²¹ "Beşinci Çevre Eylem Programı", <http://www.ncte.ie/envirom/fifth.htm>, (17.12.2010)

¹²² "AB Çevre", <http://www.ostim.org.tr/BilgiMerkezi.aspx?Kat=67&AKat=72&MakaleID=133>, (04.01.2011)

¹²³ "Avrupa Birliği Anlaşması'nı tadil eden Amsterdam Anlaşması'nın 1. Maddesi'nde belirtilir: "sürdürülebilir kalkınma ilkesini göz önünde tutarak ve iç pazarın başarılması ile güçlendirilmiş bütünlük ve çevre koruması bağlamında kendi halklarının ekonomik ve sosyal ilerlemesini teşvik etme ve ekonomik bütünleşmedeki ilerlemelere diğer alanlardaki ilerlemenin eşlik etmesini sağlayan politikaları uygulama konusunda karardır." <http://www.europarl.europa.eu/topics/treaty/pdf/amst-en.pdf>, (14.12.2010)

¹²⁴ "2007 yılında programa ilişkin değerlendirmesinde Çevre Komiseri Stavros Dimas şöyle der: "AB çevre politikası vatandaşlar için önemli sonuçlar sağlamakla birlikte Avrupa sanayinin pek çok yükselen sektörde dünya lideri olmasını sağlamıştır. Bu ilerlemeye rağmen sera gazları salımı küresel ölçekte artmakta ve biyolojik çeşitliliğin kaybı henüz kontrol altına alınamamakta, kirlilik hala kamu sağlığını etkiliyor ve atık miktarları giderek artıyor. Komisyon bu sorunları çözmek için 6. Çevre Eylem Programı'nı tam olarak uygulamayı taahhüt etmiş bulunmaktadır" Ertürer, s.1

¹²⁵ "Çevre", <http://www.ikv.org.tr/pdfs/cevre.pdf>, (25.05.2010)

belirlendiği de ortaya konmuştur. Buna göre, öncelikli hedefler, sürdürülebilir kalkınma, küresel değişim ve ekosistemler ana başlıkları altında toplanmıştır.

1. Avrupa Birliği Çevre Politikası'nın Uygulanması

Birlik mevzuatına göre, çevre politikası, hem şimdiki hem de gelecekteki nesiller için, sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etmeyi ve çevrenin korunmasını amaçlamaktadır. Bu, çevresel korumanın diğer topluluk politikalarıyla çevresel bütünleşmesine, kirleten öder prensibine ve paylaşılan sorumluluğa dayalıdır.

AB Çevre Mevzuatı, büyük çoğunluğu yönerge (direktif) olmak üzere 200'den fazla yasal düzenlemeden oluşmaktadır. Birliğin çevre mevzuatında başlıca: “Çevresel Etki Değerlendirmesi, Çevresel Bilgiye Erişim, İklim Değişikliği ile Mücadele gibi yatay mevzuat¹²⁶ ile; Hava, Atık Yönetimi, Su, Doğa Koruma, Endüstriyel Kirlilik Kontrolü, Kimyasallar, Genetik Olarak Değişime Uğramış Organizmalar, Gürültü, Nükleer Güvenlik” gibi yasal düzenlemeler bulunmaktadır¹²⁷. AB Çevre Müktesebatı'nın, ikincil hukukunu bu anlamda, yönergeler (direktifler), tüzükler (regulations) ve kararlar (decisions) oluşturur¹²⁸.

AB Çevre Politikası'nın hedef aldığı temel uygulama alanları, çevrenin korunmasını, çevre kalitesinin artırılmasını, doğal kaynakların ekolojik dengeye zarar vermeyecek şekilde kullanılmasını ve bunların doğru şekilde yönetilmesini kapsayan bir çevre müktesebatının benimsenmesini öngörmektedir. Bu bağlamda, AB Çevre Politikası'nın temel politika alanları:

- Hava ve Su,
- Atık yönetimi,
- Doğanın korunması ve Biyoçeşitlilik,

¹²⁶ “Diğer çevre sektörlerini de ilgilendirdiği için, yatay mevzuat adını alır. Yasal ilerleme, karar alma ve uygulamayı güçlendirmek için metodlar ve mekanizmalar geliştirir. Mevcut AB mevzuatı, 6 ana grupta özetlenebilir: ÇED (Çevresel Etki Değerlendirme); Stratejik ÇED; Çevresel bilgiye erişim (dosyaları kamuoyuna açarak insanların, sınai faaliyetler ve hükümet kararlarının çevresel etkilerini bizzat görebilmeleri); Raporlama; Avrupa Çevre Ajansı (Görevi; zamanlı, hedefli, ilgili ve güvenilir çevresel bilgi sağlamak); Çevre için mali araç (LIFE).” Utku Tuncay, *AB Çevre Müzakerelerinde Türkiye*, Ankara:TEPAV, 2006, s.9

¹²⁷ Çevre, <http://ec.europa.eu/environment/legal/law/index.htm> (18.12.2010)

¹²⁸ “Yönergelerle ilgili açıklama, diğer bir dipnotta verilmiştir. Tüzüklerin: Yürürlüğe girdiği tarihte doğrudan hukuki bağlayıcılığı vardır; Ulusal mevzuat uyumu gerekli değildir; AB üyesi ülkelerin hepsinde uygulamada tek bir yöntem istenildiğinde başvurulur (mali programlar, kurumsal yapılanma, vb.). Kararların ise: Doğrudan hukuki bağlayıcılığı vardır; İdari bir hüküm oluşturur; Üye ülkelere, kurumlara, şirketlere ve hatta kişiye özgü kararlar alınabilir; Sadece hitap ettiği tarafa hüküm getirir.” Kerem Okumuş, *AB Çevre Politikası*, Bölgesel Çevre Merkezi (REC), 20 Aralık 2010, ss.3-4

- Endüstriyel kirlilik ve risk yönetimi,
- Sürdürülebilir Kalkınma,
- Kimyasal maddeler ve genetik olarak yapısı değiştirilmiş organizmalar,
- Çevresel gürültü yönetimi,
- Genişleme ve komşu ülkelerle ilişkiler,
- Sanayi ve Teknoloji,
- Nükleer güvenlik ve radyasyondan korunma, olarak sıralanmıştır. Bu konular, yüksek seviyede önlem alınmasını ve dolayısıyla maliyetli yatırımları gerektiren şekilde belirlenmiştir. Bu alanların yanı sıra, Müktesabat, tüzel konuları da kapsamaktadır¹²⁹. Bunlar:

- Aarhus Konvansiyonu,
- Çevre Konusundaki Bilgilere Ulaşım Direktifi,
- Çevresel Etki Değerlendirmesi Direktifi,
- Raporlama Direktifi,
- LIFE Tüzüğü,
- Avrupa Çevre Ajansı

AB Müktesabati¹³⁰ ile uyum sağlanması, önemli yatırımlar gerektirmektedir. Ulusal, bölgesel ve yerel düzeyde, iyi donanımlı ve güçlü bir yönetim, çevre müktesabatının uygulanması ve yürütülmesi açısından çok önemlidir. AB Çevre Mevzuatı, müzakere sürecinin en zorlu bölümlerinden birini oluşturmaktadır. Öyle ki, aday ülkelere, büyük yatırım gerektiren yönergeler¹³¹ için sınırlı sayıda geçiş süresi tanınmıştır. Mevzuatın, uygulanması yönünde gerekli maliyetin tedarik edilebilmesi

¹²⁹ Hasan Zuhuri Sarıkaya, “AB Uyum Sürecinde Çevre Politikaları ve Uygulamaları”, *SKKD*, Cilt: 14, Sayı: 1, 2004, s.4

¹³⁰ “Yıllar boyunca, AB, ticaretten ulaşım, telekomünikasyondan rekabet politikasına, sermaye dolaşımından, çevre ve tüketicinin korunmasına kadar pek çok alanda geniş kapsamlı hukuki işlemler geliştirmiştir. Bunun yanı sıra, Adalet Divanı da hukuk, anayasa ve politika alanlarında geniş kapsamlı bir ittifak hukuku oluşturmuştur. Tüm bu hukuki işlemler ve ittifaklar ‘acquis communautaire’ (Topluluk Müktesabati) olarak adlandırılır. Bu kelime, aday ülkeler için AB’ye üyelik sürecinde açılması gereken önemli hukuki işlemler silsilesini temsil etmektedir.” AB Hukuku Giriş, http://www.sj.k12.tr/eski_sj/html/kulupler/bm/ab_hukuku.pdf, (28.12.2010)

¹³¹ “AB Komisyonu tarafından, AB resmi gazetesinde yayımlanarak yürürlüğe giren yönergeler, üye ve Türkiye gibi aday ülkeler tarafından da kendi iç mevzuatlarına kanun ya da yönetmelik olarak dahil edilmekte ve uygulanmaktadır. Üye ülkeler için, her yönerge ulusal kanunun uyarlanması gerektiği tarihleri belirler. Farklı ulusal koşulları göz önüne alabilmelerini teminen, ulusal otoritelere belirli bir zaman sınırı dâhilinde manevra yapabilme imkanını tanır. Aday ülkelere ise, yönerge kapsamında farklı geçiş süreleri tanındığı görülmektedir. Aday ülkeler geçiş süresi talep ettikleri her yönerge için, Komisyona detaylı bir uygulama programı ve yatırım planı sunmaktadır. Geçiş süresi istekleri kabul edilmediği takdirde aday ülkeler, Birliğe katılım tarihinde yönerge gerekliliklerini yerine getirmek durumundadırlar” http://cevreciyiz.com/is_ve_cevre/ (18.11.2010)

amacıyla çok kısa vadelere yayılan geçiş süreleri verilmiştir. Yeni üye ülkelerin, çevre alanında gerçekleştirmeyi öngördüğü yatırım maliyetleri, adaylık süreci çerçevesinde her alana ilişkin olarak hazırlanan “etki değerlendirme raporları”na dayanmaktadır. Bu raporların amacı, çevre alanına yönelik öngörülen proje ve yatırımların ekonomiye yansımalarını ortaya koymak; çevre ve insan sağlığını olumlu yönde etkilemek açısından elverişli koşullarına dikkat çekmektir.

Avrupa Komisyonu, çevre yasa taslağını hazırlama yetkisine sahip olan tek kurumdur. Ayrıca, uluslararası çevre anlaşmalarının müzakerelerinde AB’yi temsil eder. Avrupa Komisyonu, ulusal düzeyde alınan herhangi bir uygulama ve yürürlüğe koyma eylemine ek olarak, “Anlaşmaların Koruyucusu” rolünü yerine getirmektedir: AB Antlaşması (Maastricht)’nın, 211.Madde’sinin giriş cümlesine göre, Komisyon, kurumlar uyarınca “yasal önlemlerin”¹³² ve Antlaşmanın hükümlerinin uygulanmasını sağlamalıdır. Bu işlevi yerine getirirken, Komisyon ihlâl prosedürleri açabilir¹³³. Buna göre, Komisyon, Adalet Divanı ile birlikte AB hukukunun tüm üye devletlerde uygun bir biçimde uygulandığından emin olmak ister. Şayet, bir üye ülkede AB hukukunun uygulanmadığı ortaya çıkarsa, bu ülkenin hukukî yükümlülüklerini de yerine getirmediği kabul edilir. Komisyon, durumu düzeltmek için hareket eder. Öncelikle, ihlâl prosedürü adı verilen süreci başlatır. Ardından, söz konusu devlete AB hukukunun neden ihlâl edildiği sonucuna varıldığına dair açıklama yapar ve detaylı bir cevap almak üzere belirli bir süre tanır. Eğer, bu süreç ile yanlış durum düzeltilemezse, Komisyon, durumu ceza yetkisi bulunan Adalet Divanı’na teslim eder. Mahkemenin kararları da, üye devletler ve AB Kurumları üzerinde bağlayıcı etkiye sahip olur¹³⁴. Bununla birlikte, Adalet Divanı tarafından üye ülke aleyhine karar çıkması durumunda dahi, kararın sonuçları takip edilemeyebilmektedir. Bunun sebebi, Komisyonun tek başına üye ülke makamlarını “izleme ve denetleme” sorumluluğunun bulunmamasıdır. Komisyon, genel olarak üye ülkelerin kendi bünyelerindeki izleme süreçlerine bakmak zorundadır. Bu

¹³² “Bu yasal önlemler, su, hava, doğa, atık, gürültü, kimyasallar ve çevresel etki değerlendirmesi, çevresel bilgiye erişim, çevresel hasar için çevresel karar almaya ve sorumluluğa halkın katılımı gibi kesişen konular ile ilgilenen diğer konular da dahil olmak üzere tüm çevresel sektörleri kapsamaktadır.” <http://ec.europa.eu/environment/legal/law/index.htm>, (18.11.2010)

¹³³ İhlâl Prosedürleri “<http://ec.europa.eu/environment/legal/law/procedure.htm>, (19.12.2010)

¹³⁴ Hakimler, <http://ec.europa.eu/environment/legal/law/judges.htm>, (19.11.2010)

bağlamda, “katılım ilkesi”nin önemini, üye ülkeler kadar Türkiye açısından da artırmaktadır¹³⁵.

Komisyon, AB Çevre Mevzuatı'nın üye ülkelerde etkin bir şekilde uygulanabilmesi için, siyasal sürece mümkün olduğu kadar sivil toplum kuruluşları, yerel yönetimler gibi çevre sektörü içerisinde yer alan çeşitli aktörlerin katılımını teşvik etmektedir. Böylece, Komisyon tarafından, bu aktörlere mevzuatın üye ülkelerde hangi koşullarda uygulandığının takip edilmesi sağlanmaktadır. Sonraki süreçte de, çevre için yapılan düzenlemeler konusunda üye ülkelerce yaptırım önlemlerinin ortaya koyulması ve bunların “kamuoyuna”¹³⁶ duyurularak bu izlemenin kamuoyu tarafından yerine getirilmesi amaçlanmaktadır. Bu açıdan, kamuoylarının çevresel bilgiye erişimi önemlidir. Bunun sağlanmaması durumunda, çevrenin korunması konusundaki etkinliklere kamuoyunun katılımı güçleşecektir. Bu doğrultuda, Türkiye'nin de 2003'te katıldığı, temel görevi çevresel bilgi temin etmek olan Avrupa Çevre Ajansı 1993 yılında Kopenhag'da kurulmuştur¹³⁷. Bununla birlikte, Türkiye'yi de yakından ilgilendiren Çevre Kanunlarının Uygulanması ve Yürütülmesi için Avrupa Birliği Ağı (IMPEL) kurulmuştur¹³⁸.

Mevzuata yeniden dönecek olursa, AB Çevre Politikalarına uyum konusunda önemli bir diğer konu da kurumsal yapıdır. Aday ülkelerin, çevre yönetimleriyle ilgili olarak kurumsal yapıları yetersiz bulunmaktadır. Bu nedenle, aday ülkelerin, çevre bakanlıklarını yeniden yapılandırmaları ve çevresel konular üzerine çalışan kurumların bir arada işleyişinin sağlanması beklenmektedir¹³⁹.

Bir diğer dikkat çekilen konu da, Çevresel Sorumluluk (Environmental Liability) anlamında, Topluluk genelinde geçerli olan bir düzenlemenin yokluğudur. Bu durum, üye ülkeler arasında eşit olmayan rekabet ortamı oluşmasına neden olmuştur. Bu

¹³⁵ Feza Sencer Çörtoğlu, *Müzakere Sınavının Gerçek Başlangıcı Çevre Başlığı*, Bölgesel Çevre Merkezi (REC), 1 Nisan 2010, s. 1

¹³⁶ “Kamuoyunu oluşturanlar: sanayi ve işveren örgütleri; sektörel federasyonlar; ticaret odaları; basın ve lobi şirketleri; sivil toplum kuruluşları; çıkar grupları; düşünce kuruluşlarıdır.” Okumuş, s.17

¹³⁷ Avrupa Birliği'nin Çevre Politikası,” www.gapsel.org/condocs//ekutuphane/abÇevrepolitikaları.pdf, (02.01.2011)

¹³⁸ IMPEL, çevre hukukunun uygulanması ve yürütülmesi ile ilgilenen resmi olmayan Avrupa düzenleyiciler ve yetkiler ağı olarak 1992 yılında kurulmuştur. Ağ hedefi, çevre mevzuatının daha etkin bir uygulama sağlanması konusunda ilerleme sağlamak için Avrupa Topluluğu içinde gerekli ivme yaratmaktır. Dernek, gerek yasal koltuk ve Sekreterlik olarak Belçika'da kayıt altındadır. Şu anda IMPEL'in tüm AB Üye Devletleri, Hırvatistan, Makedonya, Türkiye, İzlanda ve Norveç olmak üzere, 37 üyesi bulunmaktadır. <http://impel.eu/about>, (02.01.2011)

¹³⁹ Çörtoğlu, s.1

sebeple, çevresel sorumluluğa ilişkin mevcut olan bu boşluğun doldurulması amacıyla, 21 Nisan 2004 tarihinde Avrupa Parlamentosu ve Konseyi'nin Çevresel Zararların Önlenmesi ve Giderilmesine İlişkin Çevresel Sorumluluk Yönergesi kabul edilmiştir¹⁴⁰.

a. 2009 Avrupa Birliği Çevre Politikası Değerlendirmesi

2009 yılına ait, Avrupa Birliği Çevre Politikasının Gözden Geçirilmesine İlişkin Raporu, 10 Ağustos 2010 tarihinde yayımlanmıştır. Bu rapor, bir önceki yılın çevre politikası alanında üye devletlerde yaşanan gelişmelere ve genel olarak, Birliğin çevre konusundaki eğilimlerine ışık tutmaktadır. Ayrıca, Rapor 6. Çevre Eylem Planı kapsamındaki dört öncelik alanına ilişkin gelişmeleri detaylandırmaktadır. Buna göre, İklim değişikliğinin önüne geçmek için gerçekleştirilen çabalar pekiştirilmiş ve İklim ve Enerji Paketi de kabul edilmiştir. Doğa ve Biyoçeşitlilik alanında, AB'de ve dünyada endişe verici bir durum hâkimdir. Biyoçeşitliliğin, etkin şekilde korunması için uluslararası düzeyde gerekli önlemlerin alınması gerektiğinin altı çizilmiştir. Bu kapsamda, AB 2009 yılında "Biyoçeşitlilik ve Ekosistem Hizmetlerine İlişkin Hükümetlerarası Bilim Politikası Platformu"nun (Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity & Ecosystem Services) kurulmasına destek vermiştir. Sağlık ve Çevre konusunda ise AB, REACH ve Su Çerçeve Yönergesi gibi düzenlemeler ile insan sağlığına ve çevreye ilişkin tehditleri sınırlama yoluna gitmiştir. Diğer bir alan olan, Atık ve Doğal Kaynaklar hususunda, AB'deki mevcut tüketim ve üretim yöntemlerinin doğal kaynakların yok olmasına neden olduğu söylenmiştir. Bunun üzerine, Avrupa Birliği kapsamında daha sürdürülebilir üretim ve tüketim ve daha iyi bir atık yönetimi için Avrupa Komisyonu tarafından forum başlatılmıştır¹⁴¹. 2010 yılına ilişkin, önemli konulara da işaret eden Rapora göre, üye devletler düşük karbon ve kaynak etkin ekonomilere ulaşmak amacıyla iyileşme planlarına çevreci girişimler de eklemişlerdir.

¹⁴⁰ Çevre Sorumluluk Yönergesi, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32004L0035:EN:NOT>, (23.12.2010)

¹⁴¹ Çevre: Politika Değerlendirmesi, <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/10/1047&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en>, (17.12.2010)

b. Çevre Vergileri

Topluluk bütününde, dengeli ekonomik ve sosyal gelişmenin sağlanması ise çeşitli ekonomi ve maliye politikası araçlarının kullanılmasını gerektirmektedir. Bu sebeple, vergi konusuna da değinmek faydalı olacaktır. Sürdürülebilir kalkınma koşullarının sağlanması bağlamında, Avrupa Birliği ülkelerinin, ekonomik ve mali araçlarını çevre politikası alanında uygulamaları son yıllarda önemi gittikçe artan “Ekolojik Vergi Reformu” yaklaşımını da gündeme taşımıştır¹⁴². Bu yaklaşım ile birçok üye ülke, sermaye ve işgücü üzerindeki vergileri çevreye zararlı ekonomik faaliyetler üzerine kaydırmıştır. Bu sayede, ülkeler hem çevreyi koruma amacıyla çevreye zararlı faaliyet oranının azaltılmasını sağlarken, hem de ekonomik büyümenin önünde engel olarak görülen işgücü ve sermaye üzerindeki vergileri azaltarak ekonomik büyümeyi teşvik etmeye çalışmışlardır.

Söz konusu vergilendirme yaklaşımında, “yönlendirici-denetleyici” nitelik ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla, çevreye zararlı ekonomik faaliyetler üzerine vergi konulması ile bu faaliyetler üzerindeki devlet yardımlarının kaldırılması şeklinde uygulanabilmektedir¹⁴³. Bu bağlamda, son zamanlarda Avrupa Birliği ülkelerinde Toplam Çevre Vergisi hâsılâtının toplam vergi gelirleri ve G.S.M.H içerisindeki önemi artmıştır. Yine de, Avrupa Birliği’nin çevre politikası alanında ekonomik ve mali araçların kullanılması anlamında bu denli ilerlemesine karşılık, Türkiye’de bu araçların kullanımının sınırlı kaldığı görülmektedir. Öyle ki, Türkiye’de çevre vergisi olarak kabul edilebilecek vergiler Akaryakıt Tüketim Vergisi, Motorlu Taşıtlar Vergisi, Çevre Temizlik Vergisi ve Taşıt Alım Vergisidir. Ancak görülen o ki, bu vergilerin ilk planda mali amaçlarla uygulamaya konulması ve gelirlerinin çok az bir kısmının çevreyi korumak maksadıyla kullanılması, bu vergilerin “yönlendirici-denetleyici” niteliklerinin Avrupa Birliği ülkelerindekine benzer biçimde ortaya çıkmasına engel olmaktadır. Bunun haricinde, dolaylı olarak çevreye olumlu katkısı olduğu düşünülen Motorlu

¹⁴² Emrah Ferhatoğlu, “AB Ortak Çevre Politikası Çerçevesinde Çevre Vergileri”, *Yaklaşım Dergisi*, Sayı: 130, 2003, s. 3

¹⁴³ Düriye Toprak, “Sürdürülebilir Kalkınma Çerçevesinde Çevre Politikaları ve Mali Araçlar, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:2, Sayı: 4, 2006, s.166

Taşıtlar Vergisi ve Akaryakıt Tüketim Vergisi ile Taşıt Alım Vergisi çevre vergileri grubuna dâhil edilebilecek vergiler olarak görülebilmektedir¹⁴⁴.

Bu veriler doğrultusunda, AB Çevre Mevzuatının dünyanın en gelişmiş standartlarına sahip yasal düzenlemelerinden birisi olduğu görülebilir. Mevzuat, genel olarak yerine getirilmesi gereken standartları ve takip edilecek süreçleri ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, ele aldığı konulardan biri olan sürdürülebilir kalkınma politikası da incelenmelidir.

¹⁴⁴ “Ayrıca, Türkiye’de Avrupa Birliği ya da OECD ülkelerindeki anlamıyla Çevre Vergileri bir hizmet alanı bulamamaktadır. Çünkü, Birlikteki ülkelerde çevre vergileri, mal ve hizmetlerin maliyetini arttırarak üretici ya da tüketici birimleri çevreye zararlı olmayan faaliyetlere yönlendirirken aynı zamanda teknolojik gelişmeyi de sağlamaktadır. Bu bağlamda, bu ülkelerde uygulanan çevre vergileri ilk planda “yönlendirmek ve denetlemek” amacını benimsemektedir. Sonrasında ise mali amaç öne çıkmaktadır. Türkiye de ise, Çevre Temizlik Vergisi dışında “yönlendirmek ve denetlemek” maksadı ile oluşturulmuş bir çevre vergisi bulunmamaktadır.” Ferhatoğlu, s.6

B. Avrupa Birliği Çevre Politikası Kapsamında Sürdürülebilir Kalkınma

Sürdürülebilir kalkınma, AB Çevre Politikası'nın alt başlıklarından biridir¹⁴⁵. Bu amaçla, bakış açısını bu çerçevede kapsamında değerlendireceğiz.

Çevre konusunun, diğer AB politikalarının tanımı ve uygulamaları içine dâhil edilmesi ve bu politikalarla ilişkilendirilmesi sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin gerçekleştirilebilmesi için temel bir gereklilik olarak görülmektedir. Bu prensip, Maastricht Antlaşması ve 1998 Cardiff Zirvesi'nde kabul edilmiştir ve çevre konularının bütünleşmesi için Birlik düzeyinde, ortak eylem çalışmalarının temelini oluşturmaktadır.¹⁴⁶ Buradan yola çıkıp, düzgün bir taslak oluşturabilmek amacıyla, bir strateji hazırlamışlardır.

1. Avrupa Birliği Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisi

Avrupa Birliği liderleri, 2001 yılında, Göteborg'daki¹⁴⁷ Avrupa Konseyi Zirvesi'nde, Komisyonun önerisiyle AB Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisi (SDS)'ni başlatmıştır¹⁴⁸. Buna göre, dört önceliğe odaklanılması kararlaştırılmıştır¹⁴⁹: İklim değişiminin sınırlandırılması ve temiz enerji kullanımının artırılması; Halk sağlığına yönelik tehditlerin ele alınması; Doğal kaynakların daha sorumlu biçimde yönetilmesi; Ulaştırma sisteminin ve arazi kullanımının iyileştirilmesi. Ayrıca, politikaların belirlenmesi ile ilgili olarak, AB'nin ekonomik, sosyal ve çevre politikalarının karşılıklı şekilde birbirlerini güçlendirmelerini sağlayan yeni bir yaklaşım benimsenmesi çağrısı yapılmıştır. Bu amaçla, önemli bir araçtan yararlanılmıştır: Avrupa Birliği, Komisyonun

¹⁴⁵ Politikalar, http://ec.europa.eu/environment/policies_en.htm, (03.01.2011)

¹⁴⁶ Sürdürülebilir Kalkınma,

http://europa.eu/legislation_summaries/environment/sustainable_development/index_en.htm, (03.01.2011)

¹⁴⁷ "Göteborg Zirvesi, Komisyonun sunduğu Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisi'ni kabul ederek, 2000 Lizbon Zirvesi'nde kabul edilen Lizbon Stratejisi'nin ekonomik ve sosyal boyutuna çevre boyutu eklemiştir. Strateji, kaynakların tüketimiyle ekonomik ve sosyal kalkınmayı ayırıştırarak, uzun vadeli çevreci teknolojilere yönelik yatırım olanaklarının önünü açmayı öngörmektedir. Sürdürülebilir kalkınma, Ekim 2004'te imzalanan Anayasal Antlaşmaya da dahil edilerek AB'nin, dengeli ekonomik büyümeyi ve sosyal boyutu dikkate alan rekabetçi piyasa ekonomisi ile çevre kalitesini iyileştirmeye yönelik çaba sarf etmesi gerektiği ifade edilmiştir."Avrupa Birliği'nin Çevre Politikası, www.gapsel.org/condocs/ekutuphane/abÇevrepolitikaları.pdf,(02.01.2011)

¹⁴⁸ Avrupa Birliği Bakanlar Konseyi, *Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisi*, Brüksel, 26 Haziran 2006, s.3

¹⁴⁹ AB Stratejisi 2001,

<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/01/710&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en/>, (14.12.2010)

her yeni politika önerisini bir “Etki Değerlendirme”¹⁵⁰ usulü çerçevesinde sunma yükümlülüğü ortaya konmuştur.

Daha sonra, 15-16 Haziran 2006 tarihindeki Avrupa Konseyi’nde, Devlet ve Hükümet Başkanları, genişlemiş bir AB’nin, yeni sorunların ortaya çıkışıyla mücadelesini devam ettirebilmesi için iddialı ve kapsamlı bir stratejinin güncellenmesini kabul etmiştir. İklim değişikliği ve enerji politikasıyla da yakından ilgili olarak, yeniden düzenlenen planda, eğitimin, araştırmanın ve yerel finansmanın sürdürülebilir üretim ve tüketim düzeninin sağlıklı olarak gerçekleşmesinde ne kadar önemli olduğu vurgulanmaktadır. Ancak, anahtar hedefler olarak: çevre koruması; sosyal eşitlik ve uyum; ekonomik refah; ulusal sorumlulukların karşılanması vurgulanmıştır. Politik yol gösterici ilkeler de: temel hakların geliştirilmesi ve korunması; kuşakîçi ve kuşaklararası eşitlik; açık ve demokratik toplum; vatandaşların katılımı; politika uyumu ve yönetimi; politika bütünleşmesi; mevcut en iyi bilgi birikiminin kullanılması; ihtiyatlılık ilkesi; ve kirletenlere ödeme yaptırılması, olarak belirlenmiştir¹⁵¹.

Yenilenen strateji, AB’nin daha etkili sürdürülebilir kalkınma zorluklarını nasıl karşılayacağı ve uzun ömürlü taahhütlerini nasıl yerine getirebileceği ile ilgili tutarlı bir plan ortaya koymaktadır. Ayrıca, küresel sürdürülebilir kalkınma üzerinde önemli bir etkisi olan, hızla gelişen ülkeleri içeren AB dışındaki ortakları ile çalışmalarını güçlendirmenin önemini hatırlatmaktadır.

¹⁵⁰ “Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED), her türlü büyük ölçekli yatırım (baraj, havaalanı, sanayi vb.) ve kalkınma projelerinin çevresel etkilerini tanımlamak için yürütülen bir süreçtir. Avrupa Birliği ÇED Direktifi, 1998 yılında yürürlüğe girmiş ve böylece ÇED Avrupa Birliği üye ülkelerde çevre üzerinde önemli etkileri olabilecek bazı kamu ve özel sektör projelerinin çevresel etkilerini değerlendirmek üzere uygulanacak kanuni bir prosedür haline gelmiştir. Türkiye’de, 11 Ağustos 1983 tarih ve 18132 sayılı Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren 2872 sayılı Çevre Kanununun 10. maddesine dayanılarak çıkarılan ÇED Yönetmeliği (ÇEDY), 7 Şubat 1993’te yayımlanmıştır. Süreç içerisinde 23.06.1997, 06.06.2002, 16.12.2003’te değişikliklere uğramış ve 17 Temmuz 2008 tarihinde bugünkü şeklini almıştır.” Suat Dervişoğlu, “AB Müktesebatına Uyum Sürecinde Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED)”, *Türk İdare Dergisi*, Say: 467, Haziran 2010, s.117

¹⁵¹ Avrupa Birliği Bakanlar Konseyi, s.3

a. Avrupa Birliği Stratejisi Taslağı

2006 yılında kabul edilen Stratejinin genel hedefi, 2010'a kadarki dönem için çevrenin korunmasına dayalı yedi alanı kapsamaktaydı. Bunlar:

- İklim değişikliği ve temiz enerji
- Sürdürülebilir taşıma
- Sürdürülebilir tüketim ve üretim
- Doğal kaynakların korunması ve yönetimi
- Kamu sağlığı
- Sosyal içirme, nüfus ve göç
- Küresel yoksulluk ve sürdürülebilir kalkınma sorunları' dır¹⁵².

Bu alanlarla ilgili politikaların, geliştirilmesi konusunda çalışmalar devam ederken, bunların hayata geçirilmesi konusu ön plana çıkmıştır. Öyle ki, 2009 yılında Komisyon, enerji tasarruflu etiketli ürünlerin (örneğin çamaşır makineleri), kullanımını da içeren çevre dostu ürünlerin teşvikini öngören bir önlemler/standartlar paketi hazırlamıştır.

Temmuz 2009 tarihinde, AB Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisi İncelemesi ortaya konmuştur. Buna göre, sürdürülebilir kalkınma eyleminin başlıca AB politikası alanlarına dâhil edilmesi için gösterilen ciddi çabalara rağmen, sürdürülemez trendler devam etmektedir. AB de bu açıdan, çabalarını yoğunlaştırma ihtiyacını duymaktadır. Bu sebeple, gelecek dönem için gerekli görülen odak noktalarının altı çizilmiştir. Bunlar: Düşük karbonlu ve düşük girdili ekonomiye daha hızlı geçiş yapılmasına katkıda bulunmak; doğal kaynakların korunmasına yönelik çevresel çabaları yoğunlaştırmak; Sosyal içermeyi teşvik etmek; Uluslararası boyutu güçlendirmek, olarak belirlenmiştir¹⁵³.

Bu göstergelerin yorumlanması önemlidir. Bu yüzden mevcut sürdürülebilir kalkınma göstergeleri raporuna bakmak gerekir.

¹⁵² Taslak, http://www.ikv.org.tr/sozluk.asp?bas_harf=S&anahtar=&sayfa=2&id=1237 (19.12.2010)

¹⁵³ Avrupa Birliği Hukukuna Giriş, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52009DC0400:EN:NOT>, (19.12.2010)

b. Sürdürülebilir Kalkınma Göstergelerinin Değerlendirmesi

Çevre istatistikleri; su, atıksu, katı atık, hava emisyonu, hava kalitesi, biyoçeşitlilik, çevresel harcama, çevresel istihdam, iklim istatistikleri, toprak kirliliği istatistikleri, deniz kirliliği istatistikleri, gürültü istatistikleri ile sürdürülebilir kalkınma göstergelerini kapsamaktadır. Bunlardan, sürdürülebilir kalkınma göstergeleri de, sürdürülebilirlik konusunda ne kadar ilerleme kaydedildiğini, hedeflere ne ölçüde ulaşıldığını ölçmeye yarayan göstergelerdir. Taslak bölümünde belirttiğimiz sürdürülebilir kalkınma göstergelerinin bu açıdan, 2009 AB değerlendirmesi Bkz.Şema 2’de şu şekilde gerçekleşmiştir:

Sürdürülebilir Kalkınma Konuları	Göstergeler	AB-27 Değişim Durumu
Sosyo-Ekonomik Kalkınma	Kişi Başına Düşen GSYİH Artışı	
İklim Değişikliği ve Enerji	Sera Gazı Emisyonları *	
	Yenilenebilir Enerjilerin Tüketimi	
Sürdürülebilir Ulaşım	Ulaşımındaki Enerji Harcamasının GSYİH Oranı	
Sürdürülebilir Tüketim ve Üretim	Kaynak Verimliliği	
Doğal Kaynaklar	Kuşların Bolluğu **	
	Balık Stoklarının Korunması ***	
Halk Sağlığı	Sağlıklı Yaşam Süreleri ****	
Toplumsal Katılım	Yoksulluk Tehdidi ****	
Demografik Değişiklikler	Yetişkin İşçilerin İstihdam Oranları	
Küresel Ortaklık	Kurumsal Kalkınma Destekleri *****	
İyi Yönetişim	Gösterge Bulunmamaktadır	:

*AB-15 **19 Üye Ülke Düzeyinde ***KuzeyDoğu Atlantik ****AB 25-2005'ten sonra *****2005'ten sonra

Şema 2: Avrupa Birliği Sürdürülebilir Kalkınma Göstergeleri

Kaynak : Eurostat Statistical Book, “Sustainable Development in the European Union: 2009 Monitoring Report of the EU Sustainable Development Strategy”, s.8

Gösterge şekillerinin belirttiği tanımlar şu şekilde yorumlanmaktadır: Güneş, hedeflenen yolda olumlu bir değişikliğin yaşandığını ifade etmek için kullanılmıştır. Parçalı bulut, hedefin kısmen iyiye varan bir değişim gösterdiği belirtilmektedir. Bulut ile tanımlananda, söz konusu hedefe yönelik olarak kısmen olumsuz bir değişimin yaşandığı söylenmektedir. Şimşekle ifade edilen şekil ise, hedefin başarıya ulaşmadığını ifade etmektedir. Son olarak, iki nokta üst üste ile belirtilen, yeterli bir verinin bulunmadığını göstermek için konulmuştur. Bkz. Şema 2’de de görüldüğü gibi, Avrupa Birliği’nin genişleme süreciyle, sürdürülebilir kalkınmasını sağlama konusunda zorluk yaşadığı söylenebilir. Yine de, Birliğin ortak bir politikayla hareket etmek konusunda girişimleri kayda değerdir¹⁵⁴.

Hedeflerin, gelecek süreçte daha net ortaya konması için ayrıca genel bir çerçeve daha belirlenmiştir. AB 2020 Stratejisi ismiyle anılan değerlendirme ele alınmıştır.

c. Avrupa Birliği 2020 Stratejisi

Sürdürülebilir kalkınma ile de yakından ilgili olarak, AB’nin yeni ekonomik stratejisini ve 2020 yılı için ekonomik hedeflerini belirleyen AB 2020 Stratejisi¹⁵⁵ hazırlanmıştır. Buna göre, akıllı, yeşil ve kapsayıcı büyüme için “Avrupa Stratejisi” Raporu, Avrupa Birliği Komisyonu Başkanı José Manuel Barroso tarafından 3 Mart 2010 tarihinde açıklanmıştır.

Strateji, küreselleşme, iklim değişikliği gibi hızlı gelişmeler ve Avrupa’da nüfusun yaşlanması gibi sıkıntıların Avrupa Birliği üzerinde yarattığı etkileri dikkate alarak, AB’nin 21. Yüzyıl’da bir sosyal pazar ekonomisi olarak rolünü belirlemektedir. 2020 Stratejisi, AB’nin yaşanan ekonomik krizden daha güçlü çıkması, AB içerisindeki yapısal sorunlara çözüm bulmasını öngörmektedir. Ayrıca, küresel alanda rekabetçi olabilmesi için yüksek seviyede istihdam sağlayan, verimli ve sosyal uyumu yüksek akıllı, sürdürülebilir ve kapsayıcı bir ekonomi haline gelmesi gerektiğini de vurgulamaktadır. Bu nedenle, AB 2020 Stratejisi, öngörülerin hayata geçirilmesi için

¹⁵⁴ Göstergeler, http://ec.europa.eu/sustainable/welcome/index_en.htm, (18.09.2010)

¹⁵⁵ “AB 2020 Stratejisi’nin yönetiminden AB Konseyi sorumlu olacaktır; AB Komisyonu ise hedefler konusunda yapılan ilerlemeleri değerlendirmek, uygulanacak politikalar konusunda görüş alış-verişini sağlamak görevlerini yerine getirecektir.” Gamze Erdem Türkeli, *AB 2020 Stratejisi*, TÜSİAD, Nisan 2010, s.1

üç öncelik belirlemiştir: Akıllı büyüme (bilgi ve yenilik bazlı bir ekonomi); Sürdürülebilir büyüme (kaynaklarını verimli kullanan, yeşil ve daha rekabetçi bir ekonomi); Kapsayıcı büyüme (yüksek istihdam sağlayarak, sosyal ve bölgesel uyumu destekleyen bir ekonomi) ¹⁵⁶. Bu önceliklerde “Sürdürülebilir Büyüme” için öngördüğü hedefler iki alanda yoğunlaşmıştır¹⁵⁷:

- . İklim, Enerji ve Hareketlilik: “Kaynakları verimli kullanan Avrupa” (Resource-efficient Europe) girişimi ile ekonomik büyüme için karbon kaynakları yerine yenilenebilir kaynaklar kullanılması teşvik edilecek, ulaşım sektörü yenilenerek, enerji verimliliği sağlanacak.
- Rekabetçilik: “Küreselleşme çağı için sanayi politikası” (An industrial policy for the globalisation era) girişimi ile özellikle KOBİ (Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler)’ler için iş ortamı iyileştirilerek, küresel alanda rekabet edebilmek için güçlü ve sürdürülebilir bir sanayi tabanı oluşması desteklenecek.

AB’nin oluşturmakta olduğu 2020 stratejisi, Türkiye için de önemli bir müzakere çerçevesi olarak görülebilir. İlerleyen dönemde stratejinin başarılı olup olmayacağı, dünyadaki gelişmelere göre şekillenecektir.

¹⁵⁶ European Commission, “Europe 2020”, Brussels, 2010, s. 8

¹⁵⁷ Avrupa Toplulukları Komisyonu, *Geleceğin “AB 2020” Stratejisine İlişkin İstişare*, Brüksel, 2009, s.4

C. Avrupa Birliği Sürdürülebilir Kalkınma Yaklaşımının Diğer Politika Alanlarıyla İlişkisi

AB Çevre Politikası, AB'nin tarım, ulaştırma, enerji, sanayi, turizm, ticaret, iç pazar, araştırma gibi neredeyse diğer bütün sektörleri ile ilişki içerisindedir. Ayrıca, sürdürülebilir kalkınma politikalarını diğer tüm AB politikalarıyla bütünleştirme hedefindedir. Bu bağlamda öne çıkan iki sektöre değineceğiz.

1. KOBİ'ler ve Sürdürülebilir Kalkınma

KOBİ'ler, büyüme ve istihdam yaratma konusunda ekonominin temel direği olarak görölmektedir. 1992'de imzalanan, AB'nin kurucu anlaşması Maastricht Anlaşması'nın 157. maddesindeki, *“Birlik ve üye ülkeler, Birlik sanayinin rekabet gücü kazanması için gerekli koşulları sağlayacaklardır”* ifadesi, AB'nin KOBİ politikasının yasal dayanağını oluşturmaktadır. KOBİ'lerin, esnek ve dinamik yapıları değışen piyasa koşullarına kolayca uyum sağlamalarına yardımcı olmaktadır. Avrupa'da, tüm AB işletmelerinin %99,8'ini KOBİ'ler oluşturmaktadır¹⁵⁸.

Önemi bu açıdan oldukça hissedilen KOBİ'ler, günümüzde çevreye uyum süreciyle birlikte yeniden yapılanma sürecine girmişlerdir. Küresel ısınma, iklim değışikliği, enerji kaynaklarında yaşanan kıtlıklar gibi günümüze ait endişeler KOBİ'lerin faaliyetlerini sürdürmelerini zorlaştırmaktadır. Sorunlara yönelik girişimler ortaya konmuştur. Komisyon tarafından oluşturulan öncelikler arasında, KOBİ'lere özgü eko-verimli faaliyetler, potansiyel pazarlar ve finansman imkânları hakkında tavsiyelerde bulunan bir çevre ağı, enerji verimliliği uzmanlarının finanse edilmesi ve eko-yenilikçi ürünlerle pazara girişı hedefleyen KOBİ'lere yönelik yeni destek mekanizmaları yer almaktadır¹⁵⁹.

Bunun yanı sıra, çevresel zorlukları ticari fırsatlara çevirmek için yapılacaklar ortaya konmuştur. Buna göre:

1. Maliyetleri ve çevresel etkiyi azaltmak; enerji verimliliğini arttırmak.

¹⁵⁸ TEPAV, *AB Mevzuatının KOBİ'lere İlişkin Başlıkları ve İlgili Kuruluşlar*, Ankara, Kasım 2005, s.2

¹⁵⁹ Çevre ve İşletme, http://ec.europa.eu/small-business/most-of-market/environment-business/index_en.htm, (19.12.2010)

(KOBİ'ler düşük maliyetli çözümleri tercih ederler. Örneğin, basit temiz teknoloji, kapalı sistemler (su ve atık dönüşümü) veya düşük enerjili ampüller gibi basit çözümler. Diğer taraftan, orta ve büyük ölçekli işletmeler ile çevreye etkisi bulunan şirketler için de sertifikalandırılmış çevresel yönetim sistemleri (EMS) daha çekici çözümler olarak değerlendirilmektedir. Bunlarla birlikte, yeşille uyum için eğitim esastır.)

2. Ekopiyasa/Eko-sanayide işletme fırsatlarının meydana getirilmesi. (KOBİ'lerin ekosanayiye girmelerinin önündeki asıl zorluklar olarak, uzmanlık eksikliği, yeni ürünlerin uzun süren onayı ve tüketici taleplerinin eksikliği gösterilmektedir. KOBİ'lerin ek ürünlerin pazarlanması, çevre dostu ürünlerin daha kolay sertifikalandırılması için desteğe de ihtiyacı vardır.)¹⁶⁰

Komisyon, KOBİ'lerin karşılaştıkları çevresel zorlukları ekonomik fırsatlara çevirme amacıyla Avrupa Girişimcilik Ağı'na bağlı çevre ve enerji verimliliği uzmanlardan oluşan bir ağ da oluşturmuştur. Bu ağ, KOBİ'lere yerinde çevre hizmetleri sunacak ve Çevresel Hizmet Sağlayıcıları ile yerel işbirliği kuracaktır. Türkiye de, bu ağa üyedir¹⁶¹.

2. Çevre ve Sürdürülebilir Turizm

Avrupa Birliği'nin, Beşinci Çevresel Eylem Planı, turizm sektörünü, çevreyi etkileyen potansiyel bir tehdit olarak tanımlamıştır. Avrupa Birliği'nin, turizmi destekleyici, çevre ile ilgili üç temel eylem maddesi bulunmaktadır¹⁶²:

- Özellikle, kıyı ve dağlık alanlarda kitlesel turizm idare ve planlamasının daha iyi yapılması ve geliştirilmesi,
- Sürdürülebilir turizm, gelişiminin ve değişik turizm ürün ve aktivitelerinin diğer bölgelerde sunumu,
- Çevresel kaygı ve sorumluluk bilinci ile turist davranışlarının değiştirilmesi ve bu konuda ziyaretçi bilincinin artırılması.

¹⁶⁰ Çevre ve İşletme, http://ec.europa.eu/small-business/most-of-market/environment-business/index_en.htm, (19.12.2010)

¹⁶¹ Avrupa Politikaları, http://www.technology-market.eu/profiles/Profiles/10_TR_98OF_3JQJ.html, (02.01.2011)

¹⁶² Sürdürülebilir Turizm, http://europa.eu/legislation_summaries/environment/sustainable_development/110132_en.htm, (03.01.2011)

Uygulamada, turizm sektörü içinde, Avrupa Birliği Yapısal Fonları tarafından finansal destek almayı isteyenlerin, öncelikle mutlaka sahip olduğ a projenin çevreyi dikkate alıcı önlemler içerdiğ ini göstermesi gerektiğ i, Avrupa Birliğ i bünyesinde önemle dile getirilmektedir. Bununla birlikte, mevcut Avrupa Birliğ i yasal prosedürü gereğ i, ister özel sektör ister kamu sektörü projesi olsun bir turizm geliş im projesi yapılmadan önce mutlaka projenin çevresel etki değ erlendirmesi yapılması gerektiğ i vurgulanmaktadır. Birlik ayrıca, çevresel eylemlerin desteklenmesi için çeş itli destekleme fonları geliştirmiştir. Örneğ in, LIFE isimli hibe programı kirlenme nedeniyle tehdit edilen doğ al habitatın korunmasını amaçlamaktadır. LIFE projesi bunun yanı sıra, sürdürülebilir turizmin geliş mesini sağlamak için, yerel ve geleneksel tabiat ve çevrenin korunması, çevre korunmasında yeni turizm konsept ve projeleri gibi konuları da kapsamaktadır¹⁶³.

Çevre ve sürdürülebilir kalkınma konularında, Birliğ in yaklaşım larına değ indikten sonra, bölgesel politikalarına, yapısal fonlarına ve aday ö lkelere yönelik uyum fonlarına da bakmak, konunun bütün olarak anlaşı lmasına yardımcı olacaktır.

¹⁶³ Gökem Karakuş, *Avrupa Birliğ i Turizm Politikası*, Kültür ve Turizm Bakanlığ ı, 2003, s. 22

D. Avrupa Birliği Bölgesel Politikaları ve Aday Ülkelere Yönelik Yapısal Uyum Fonları

Avrupa Birliği'nde, kalkınmaya ilişkin olarak belirlenen üç ayrı zaman diliminden söz etmek mümkündür. Buna göre, 1970'lerden sonra artarak gelişen ve bölgesel politikanın temellerinin ortaya konduğu 1957-2000 yılları arası ilk dönem; bölgesel politika konusunda yeni yaklaşımların geliştirildiği, reform dönemi olarak da bilinen, 2000-2006 yılları arası ikinci dönem ve son olarak da, daha çok bölgesel politikaların günümüzdeki ve 2013'e kadar olan yapısının oluşturulduğu, yeni dönem olarak adlandırılan 2007-2013 yılları arası üçüncü dönem olarak sınıflandırılmıştır.

1. Yapısal ve Uyum Fonlarının Gruplandırılması

a. Birinci Dönem (1957-2000)

1957-2000 arasını kapsayan bu ilk süreçte, ortaya çıkan ihtiyaçlar sonucunda alınan önlemler ve geleceğe yönelik öngörüler ile Birliğin Bölgesel Politikası'nın temelleri oluşturulmuştur. Bu dönemde, meydana getirilen bölgesel politikaların temeli, Avrupa Topluluğu'nu kuran antlaşmalara dayanmaktadır. Bu dönem içerisinde, 1970'lere kadar Topluluk bölgesel politikayla ilgili olarak çok fazla girişimde bulunmamıştır. 1970'lerde, bölgelerarası gelişmişlik düzeyleri kişi başı GSYİH oranı olarak yaklaşık üç katlık bir farkla ifade edilmekteydi. Bu nedenle, özellikle bu dönemde yoğun göçler yaşanmıştır. Böylece, 1975'te ilk kez bölge kavramı Avrupa'da bölgesel planlama anlamında değerlendirilmeye başlanmıştır¹⁶⁴.

Tek Avrupa Senedi ile, Avrupa Sosyal Fonu, Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu ve Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu, "Yapısal Fonlar" adı altında bir araya getirilmişlerdir. Bu sayede, çevre ve Trans Avrupa Ağları (TENs)¹⁶⁵ gibi üye ülkelerin planlama ile ilgili olan tutumları üzerinde belirgin etkileri olan politikalar

¹⁶⁴ Selenge Banu Akşahin, "Avrupa Birliği'nin Bölgesel Politikası, Yapısal Araçların Koordinasyonu ve Türkiye'nin Uyumunu", (T.C Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı AB Uzmanlık Tezi) 2008, s.37

¹⁶⁵ Avrupa Birliği tarafından, 1992 tarihli Maastricht Antlaşması'nın 154, 155 ve 156 sayılı maddelerinde oluşturulan bir girişimdir. Girişimin amacı, bir iç pazarın oluşturulması, ekonomik ve toplumsal uyumun güçlendirilmesidir. İstihdam yaratılması ve ekonomik büyüme için de önemli bir aşama olarak görülen Trans-Avrupa Ağları uyarınca oluşturulan projeler, Yapısal Fonlar ve Uyum Fonu ödeneklerinden karşılanmaktadır. Avrupa Yatırım Bankası da, bu girişimin finanse edilmesinde verdiği kredilerle önemli bir rol üstlenmiştir." Trans Avrupa Ağları, http://www.avrupa.info.tr/AB_ve_Turkiye/Muzakereler,Muzakereler_21.html (18.09.2010)

Topluluk düzeyinde benimsenerek farklı koşul ve uygulamaların önüne geçilmek istenmiştir.

İlk olarak, 1975 yılında kurulan Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu (ERDF)'nin esas hedefi, ekonomik ve sosyal gelişmişlik düzeyi açısından AB'nin standartlarının gerisinde kalan bölgelerin kalkınmasına yardımcı olmaktır. Avrupa Sosyal Fonu (ESF), 1960 yılında faaliyete geçmiş ve amacını istihdamı artırmak, çalışma şartlarını iyileştirmek, işçilerin meslek eğitimlerini sağlamak, hayat standartlarını yükseltmek olarak belirlemiştir. ESF'nin temel hedefiyse, ortak pazar içinde istihdam olanaklarının iyileştirilmesi ve böylece işçilerin mesleki ve Birlik içindeki hareketliliklerinin arttırılmasını sağlamaktır¹⁶⁶. Bununla birlikte, Avrupa Birliği'nin yapısal fonlar kapsamında bulunmayan başka önemli fonlar da vardır. Bunlar:

1. Uyum Fonu (The Cohesion Fund)
2. Avrupa Yatırım Bankası Fonları (The European Investment Bank – EIB)
4. Diğer mevcut finansal araçlar.

Uyum Fonu, aynı zamanda Bütünleşme Fonu olarak da adlandırılmaktadır. Yapısal Fonlara katkı olarak, işlem yapmakta olan bu Fon için ilk kez 1993 yılı AB bütçesine ödenek konmuştur. Birliğin, GSMH ortalamasının %75'inin altındaki bölgeler yapısal fonlardan, %90'ının altında olan bölgeler ise bütünleşme fonlarından yararlanmaktadır. Avrupa Yatırım Bankası (AYB), AB kurumsal yapısı içinde özerk bir kurum niteliğinde oluşturulmuştur. Birliğin, dengeli bir kalkınma gerçekleştirmesini hedefleyen projelere destek olmaktadır¹⁶⁷.

¹⁶⁶ Şerife Türkan Özşuca, “Avrupa Birliği Sosyal Politikası”, <http://ab.calisma.gov.tr/>, (16.05.2010)

¹⁶⁷ Yıldız, s.3

b. İkinci Dönem (2000-2006)

Mart 2000'de, Lizbon Zirvesi'nde "Lizbon Stratejisi"¹⁶⁸ adıyla onaylanan belge ile istihdamı, ekonomik reformları ve sosyal uyumu güçlendirmek şeklinde tanımlanabilecek stratejik amaçlar belirlenmiştir. Belgede, ayrıca AB'nin hedefinin, 2010'da, dünyanın en rekabetçi, dinamik ve bilgi odaklı ekonomisi olmak, daha iyi istihdam olanakları ile sürdürülebilir ekonomik büyümeyi sağlamak ve daha geniş kapsamlı sosyal uyumu gerçekleştirmek olduğunun altı çizilmiştir. Buradan yola çıkarak, Lizbon Stratejisi'nin üç ana ilkesi belirlenmiştir: Ekonomik yenilenme, sosyal yenilenme ve çevresel boyut. Gündem 2000 ve Lizbon Stratejileri doğrultusunda, AB Bölgesel Politikası 2000-2006 döneminde yeniden biçimlendirilerek, ekonomik ve sosyal alanda daha uyumlu bir bütünleşme sağlamayı ve bölgelerarası farklılıkları gidermeyi, böylece Birlik içerisinde dayanışmayı güçlendirmeyi hedeflemiştir. Ayrıca, "Uyum" ve "Dayanışma" ilkeleri, AB'nin bölgesel politikasının temelini oluşturduğu için, bu dönemdeki bölgesel politika, "Uyum Politikası" olarak da anılmaya başlamıştır¹⁶⁹.

Stratejilerinin yanı sıra, Avrupa Birliği'nin, sürdürülebilir kalkınma hedefini gerçekleştirmek için yapısal fonlara ihtiyaç duyduğu bir gerçektir. Daha sonra ayrıntılı değineceğimiz, "yönetişim ilkesi" kapsamında da, sosyal dayanışma, uyum, çok kültürlülük gibi unsurların rol oynadığı "Bölgeler Politikası", kalkınma hedefini gerçekleştirirken kimi finansal kaynaklardan yararlanmaktadır¹⁷⁰. Bunların adına "Yapısal Fonlar" denmektedir. Katılım öncesi, aday ülkeler mali yardımları kapsamında tahsis ettiği bu yapısal fonlar üç başlık altında toplanmaktaydı¹⁷¹:

¹⁶⁸ "Bu dönem için, Avrupa Birliği genç nüfusunun az olması, artan küresel rekabet, teknolojik değişikliklerin zorunluluğu, sanayi transferi, çevresel faktörlerin yarattığı etkiler gibi sorunlarla hem baş edebilmek hem de ekonomik bir iyileşme amacıyla girişimlerde bulunma gayreti içine girmiştir. Öyle ki, Avrupa Birliği Bakanlar Konseyi, Komisyon'a bu konuyla ilgili olarak bir çalışma hazırlamasını önermiştir." Inna Šteimbuka ve Pascal Wolff, "2007, Indicators and better policy-making: the case of sustainable development", http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/sdi/documents/indicators_sub, (29.04.2010)

¹⁶⁹ Nihal Samsun Karabacak, AB'nin 2007-2013 Dönem Bütçesi, www.debud.org/Html/dergi/24/nihalk.pdf, (03.01.2011)

¹⁷⁰ Kerem Akdağ ve Fatih F.Yıldız, "AB Yapısal Fonları Kapsamında Bölgesel Kalkınma ile Kırsal Kalkınma Fonlarının Karşılaştırılması", *Türktarım Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Dergisi*, Sayı 167, Ocak-Şubat 2006, s.4

¹⁷¹ Ulrike Hauer ve diğerleri, *Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Katılımı*, Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyonu, 13 Aralık 2007, s.16

SAPARD (Tarım ve Kırsal Kalkınma İçin Özel Katılım Programı), aday ülkelere yönelik tasarlanmış olan, tarım sektörünü ilgilendiren yapısal sorunların giderilmesini amaçlayan, bunu da tarımın modernizasyonu ve kırsal kalkınma hedefine katkı sağlayacak projeleri destekleyerek gerçekleştiren bir yapısal fondur.

ISPA (Katılım Öncesi Yapısal Politika Aracı)'dır. Yine aday ülkelerdeki altyapı eksikliklerini gidermek ve çevre ile ulaşım konularında Topluluğun standartlarına çıkarmak için kurulmuştur.

PHARE (Polonya ve Macaristan: Ekonomilerini Yapılandırmak için Yardım) ise önceleri Polonya ve Macaristan için tasarlanan daha sonra Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerini de kapsayacak şekilde genişletilerek, buradaki aday ülkelerde yeniden yapılanmayı, özelleştirmeyi ve Pazar ekonomisinin oluşturulmasını hedef almıştır.

2007 yılından sonra Avrupa Birliği'nin finansal yardım programları, Katılım Öncesi Yardım Aracı (IPA) olarak tek çatı altında birleştirilmiştir¹⁷².

Çalışmamızın üçüncü bölümde göreceğimiz, Katılım öncesi Türkiye'ye yapılan Mali Yardımlara da ışık tutması açısından, Birliğe üye olmadan önce diğer ülkelere 2000-20006 döneminde tahsis edilen mali yardım araçlarının yardım oranları, bkz. Tablo 2'de, gösterilmektedir.

¹⁷² “Avrupa Birliği Katılım Öncesi Mali Yardım Fonları”, <http://ipa.stb.gov.tr>, (07.05.2010)

Tablo. 2 2000 Yılında Başlayan Katılım Öncesi Mali Yardımların Yıllık Tahsisatları (1999 Fiyatları ile-Milyon Euro)

2000 yılında başlayan katılım öncesi mali yardımların yıllık tahsisatları (1999 fiyatları ile-milyon Euro) Aday Ülkeler	PHARE	ISPA (Minimum)	ISPA (Maksimum)	SAPARD
Bulgaristan	100	83,2	124,8	52,1
Çek Cumhuriyeti	79	57,2	83,2	22,1
Estonya	24	20,8	36,4	12,1
Macaristan	96	72,8	104,0	38,1
Litvanya	30	36,4	57,2	21,8
Letonya	42	41,6	62,4	29,8
Polonya	398	312,0	384,8	168,7
Romanya	242	208,0	270,4	150,6
Slovakya	49	36,4	57,2	18,3
Slovenya	25	10,4	20,8	6,3
Toplam	1 085	1 040		520

Kaynak: Akşahin, s.50

Birlik içindeki, az gelişmiş bölgelerin kalkındırılması amacıyla belirlenen yapısal politikaların altı temel hedefi vardır. Bunlar: AB'deki ekonomik olarak geri kalmış bölgelerin iyileştirilmesi (GSMH'si AB ortalamasının %75'inden az olan en fakir bölgeler için belirlenmiştir, Özellikle İspanya, Portekiz, Yunanistan, İtalya ve Doğu Almanya bu hedeften yararlanmıştır); sanayisi gelişmemiş bölgelere destek; işsizlikle mücadele; işgücünün değişen üretim sistemlerine ve endüstriyel değişim sürecine uyumun sağlanması; Birlik içindeki kırsal alanların geliştirilmesi ve nüfus

yoğunluğu az olan bölgelerdeki yapısal uyumun teşviki (Birliğin, 1995 genişlemesinden sonra, Kuzey Avrupa'nın düşük yoğunluklu bölgeleri için bu hedef eklenmiştir)¹⁷³.

Yapısal Fonlara İlişkin Tüzüğün (1260/99 sayılı Konsey Tüzüğü) 4. maddesi, fonların “Topluluk Girişimleri Programları”nın finansmanı ile “İnovatif Tedbirler ve Teknik Yardım”ların finansmanına da katkı sağlayacağını belirtmektedir. Belirtilen hedefler dâhilinde, fonlardan yararlanabilmek amacıyla üye devletlerin, bölgesel ve sektörel gelişme planları hazırlamaları gerekmektedir¹⁷⁴. Avrupa Komisyonu da, bu planları göz önünde bulundurarak, belli bir zaman dilimi için katkı sağlayabilecek teşvik ve öneriler ortaya koymaktadır. Birlik inisiyatiflerinin başında yer alan Topluluk Girişimleri, dört ana başlıkta toplanmaktadır¹⁷⁵:

Interreg III: Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu (FEDER) kapsamında, Avrupa Birliği bölgeleri arasındaki işbirliğini geliştirme amacıyla başlatılmış, 2000-2006 yıllarını kapsayan, 4,875 milyon € bütçesi olan ve hibe yardımlarından oluşan bir araçtır. Uygulanmaya ilk başladığında, Interreg girişiminin finansmanı KOBİ'lerin kalkınmasına, eğitim, kültürel değişim, sınır bölgelerdeki sağlık sorunları, çevrenin iyileştirilmesi, iletişim, ulaşım ve enerji ağlarının geliştirilmesine yönelik olarak gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda, esas olarak, ulusal sınırların dengeli kalkınmaya ve Avrupa topraklarındaki bütünleşmeye engel oluşturmamasıdır. Interreg, içinde bulunduğu üçüncü aşamada, sınır ötesi, ulus ötesi ve bölgelerarası işbirliğini güçlendirip söz konusu coğrafyanın dengeli kalkınmasına katkıda bulunarak AB içinde ekonomik ve sosyal uyumu sağlamayı hedeflemektedir. Bu çerçevede, merkeze uzak bölgeler, AB'nin dış sınırlarındaki bölgeler ve aday ülkelerle işbirliğini geliştirmeye ayrıca önem verilmektedir¹⁷⁶.

Leader + : Asıl amacı, kırsal kalkınmayı destekleyen hedefleri bütünleştirmektir. Aynı zamanda, Hedef 1'e katkıda bulunmaktadır. Leader kapsamında kırsal alanlarda çalışan işgücünün desteklenmesi, yenilikçi faaliyetlerin geliştirilmesi gibi alanlarda

¹⁷³ Akşahin, s.40

¹⁷⁴ Erol Ohtamış, “Avrupa Birliği Sınır Ötesi İşbirliği Programları”, *Ankara: DPT Yayınları*, No:2772, Temmuz 2008, s.14

¹⁷⁵ “Türkiye-AB Mali İşbirliği Kapsamındaki Bölgesel Kalkınma Programları”, *Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Müdürlüğü*, Ankara, Şubat 2005, s.6

¹⁷⁶ “AB'ye Tam Üyelik Sürecinde Türk Firmalarının Katılımına Açılan Programlar”, <http://www.ostim.org.tr/BilgiMerkezi.aspx?Kat=67&AKat=72&MakaleID=163>, (25.04.2010)

yerel düzeyde oluşturulan projelere destek sağlanmaktadır. Finansman kaynağı, EAGGF Yönlendirme Bölümü olarak belirlenmiştir.

Equal: Avrupa, istihdam stratejisinin ve ulusal eylem planlarının uygulanması çerçevesinde, emek piyasasında dışlanma, ayrımcılık ve eşitsizliğin tüm biçimlerine karşı mücadele etmenin yeni yollarını geliştirmeyi hedeflemektedir. Bu yaklaşımlar bağlamında, geliştirilen uluslar-ötesi işbirliğini öngören projelere ESF tarafından finansman sağlanmaktadır.

Urban: Sürdürülebilir kentsel kalkınma perspektifiyle, AB üyesi ülke şehirlerinin ve komşu şehirlerin iyileştirilmesi amacına yönelik girişimlere bu çerçevede finansman sağlanmaktadır. Bu girişimin finansman kaynağı da, ERDF olarak belirlenmiştir¹⁷⁷.

c. Üçüncü Dönem (2007-2013)

Üçüncü dönemde, Topluluk Lizbon Programı ve Ekonomik ve Sosyal Uyum'a İlişkin 3. Rapor ışığında hazırlanan Topluluk Strateji Rehberi 6 Ekim 2006 tarihli Konsey Kararı ile kabul edilmiştir. 2007'den sonra başlayacak olan yeni Uyum Politikasının çok önemli bir parçası olan ve 2007-2013 arasında Uyum Politikasının ana hatlarının belirlendiği bu belgede, iki temel hedef belirlenmiştir: Birinci hedef, Topluluk politikaları ile ulusal ve bölgesel gelişim programlarını birleştirmek ve böylece Uyum Politikasının stratejik boyutunu güçlendirmektir. İkinci hedefte ise Komisyon, üye devletler ile bölgeler arasındaki ortaklığı güçlendirerek, Komisyon, üyeler ve Parlamento arasındaki yetki-sorumluluk dağılımını daha net tanımlayacak ve dolayısıyla Uyum Politikasının bu paydaşlar tarafından daha çok sahiplenilmesini sağlayacaktır. Bu hedeflere ulaşabilmek için, 2006/702/EC sayılı ve 6 Ekim 2006 tarihli “İşbirliği Konusunda Topluluk Strateji Rehberi” başlıklı Konsey Kararı (Official Journal 291 of 21.10.2006) ile stratejik başlıklar sıralanmıştır. Bunlar: “Ulaşım altyapısının geliştirilmesi; çevre koruma ve kalkınma arasındaki ilişkinin güçlendirilmesi; mevcut enerji kaynaklarına olan bağımlılığı azaltarak, yenilenebilir enerjinin kullanılması; araştırma ve geliştirme (AR-GE) faaliyetlerinin artırılması; işgücü pazarının esnekliğinin sağlanması; kırsal alanların ekonomik çeşitliliğinin

¹⁷⁷ “Avrupa Birliği Bölgesel Politikası”, <http://www.ikv.org.tr>, (26.04.2010)

arttırılması; kentler arasındaki farklılıkların azaltılması; sınır ötesi ve bölgelerarası işbirliğinin geliştirilmesidir¹⁷⁸.

Bu dönemde yapılan en önemli reform, 2007 yılına kadar işleyiş ve işlevlerinde değişikliklere uğrayan yapısal fonların faaliyetlerinin giderek birbirini tamamlayan ve bütünleyen bir yapıya kavuşturulmuş olmasıdır. Örnek vermek gerekirse, daha önce de belirttiğimiz gibi Katılım Öncesi Mali Araçlar, tek bir çatı altında toplanarak IPA adını almıştır¹⁷⁹.

2. Avrupa Birliği'nin Yeni Dönemdeki Sürdürülebilir Kalkınma Yönündeki Girişimleri (Jessica, Jasper, Jeremie)

Son yapısal süreç olarak belirtilen 2007-2013 döneminde, yapısal fonların ve Uyum Fonunun en etkin ve sürdürülebilir şekilde kullanımını sağlamak amacıyla, üç yeni Topluluk Girişimi oluşturulmuştur. Bunların Avrupa Komisyonu, Avrupa Yatırım Bankası (AYB), Avrupa Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası ve Avrupa Bankası Konseyi (ABK)'nin işbirliğinde yürütülmesi planlanmıştır. Girişimlerden biri olan Jessica (Sürdürülebilir Yatırım İçin Ortak Avrupa Girişimi)'nin hedefi, kentsel alanlarda istihdamın, ekonomik büyümenin ve sürdürülebilir yatırımların arttırılmasıdır. Programın, Avrupa Komisyonu, AYB ve ABK'nin işbirliğinde yürütülmesi öngörülmüştür. Böylece, kentlerde daha iyi ve daha fazla yatırım yapılabilmesi ve sağlıklı bir kentsel gelişmeyi desteklemek amacıyla Avrupa bankacılık ve finans çevreleri ile üye ülkeleri, bölgeleri ve kentleri birbirine yakınlaştırma sağlanacaktır¹⁸⁰.

Bir diğer girişim ise, Jasper (Avrupa Bölgelerindeki Projeleri Destekleme Konusunda Ortak Girişim)'dir. Bu programın amacı, ulaşım ve enerji altyapı projeleri, enerji etkinliği ve yenilenebilir enerji projeleri gibi büyük ölçekli projelerde, üye devletlere teknik yardım ve uzman desteği sağlamaktır. AB tarafından desteklenen büyük projelere odaklanmış olan Jasper'ın, projelerin zamanında hayata geçirilmesini sağlamak amacıyla, başından sonuna kadar yardım sağlaması düşünülmektedir. Son olarak, Avrupa Komisyonu, AYB ve Avrupa Yatırım Fonu'nun işbirliğinde yürütülecek

¹⁷⁸ T.C Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, *Bölgesel Rekabet Edebilirlik Operasyonel Programı*, Ankara, Ekim 2007, s.14

¹⁷⁹ İbrahim Çeliktaş, "2007-2013 Mali Perspektifi İçin Öngörülen Avrupa Birliği Katılım Öncesi Fonlarının Yapısı", *Sayıştay Dergisi*, Sayı 63, 2006, s.45

¹⁸⁰ "European Commission", http://ec.europa.eu/regionalpolicy/funds/2007/jjj/jessica_en.htm, (06.05.2010)

olan Jeremie (Mikro ve Orta Ölçekli İşletmeler için Müşterek Kaynakları) girişimi üçüncü yeni atılım olarak, küçük ve orta ölçekli işletmeleri finanse etmek amacıyla başlatılmıştır¹⁸¹.

Sürdürülebilir kalkınma yönünde diğer önemli girişimleri de göz ardı etmemek gerekir. İlk olarak:

3. Aarhus Sözleşmesi

Avrupa Birliği Ortak Çevre Politikası kapsamında da değerlendirilen Aarhus Sözleşmesi (Çevresel Konularda Bilgiye Erişim, Karar Verme Sürecine Halkın Katılımı ve Yargıya Başvuru Hakkı Sözleşmesi), Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu üyesi, 38 üye devlet tarafından Haziran 1998’de Danimarka’nın Aarhus kentinde imzalanmıştır. Sözleşme hükümleri, AB’nin tüm kurumları ve idari uygulamaları için de geçerlidir. Sözleşme, ortaklık ilkesinin bölgesel planlamada uygulanması için yasal ve kurumsal bir çerçeve sağlamaktadır. Sözleşme hükümleri ve içerdiği konular, çevresel sorunlara ilişkin olsa da, daha geniş bir temelde uygulanabilir olan evrensel ve genel bir sistem sunmaktadır¹⁸².

4. Aalborg Şartı

Aalborg süreci diye de tanımlanan bu Şart, Gündem 21 Eylem Planını, Avrupa üye ülkelerinden bir kısmının yerel yönetimlerinin hayata geçirmesiyle başlamıştır¹⁸³. Hatırlanacağı üzere Gündem 21, kalkınma ve çevre arasında denge kurulması ve “sürdürülebilir gelişme” kavramının yaşama geçirilmesi amacıyla ülkeler tarafından izlenmesi gereken ilkeleri sıralıyordu. Avrupa ülkeleri de, Gündem 21’i kendi yerel yönetimleri arasında oluşturulacak işbirlikleriyle gerçekleştirme yolunda çeşitli çalışmalara başlamışlardı. Böylece, 24-27 Mayıs 1994 tarihinde, Danimarka’nın Aalborg kentinde düzenlenen 1. Avrupa Sürdürülebilir Kentler ve Kasabalar Konferansı’nın ardından yayımlanan Aalborg Şartı, Gündem 21 çerçevesinde sürdürülebilir kentler ve kasabalara ulaşma yolunda, Avrupa’daki yerel ve bölgesel

¹⁸¹ European Commission, http://ec.europa.eu/regionalpolicy/funds/2007/jjj/jessica_en.htm (06.05.2010)

¹⁸² Aarhus Sözleşmesi, <http://www.cagdashukukcularderneği.org/>, (07.05.2010)

¹⁸³ Sadun Emrealp, *Türkiye Yerel Gündem 21 Programı Elkitabı*, 2.b, İstanbul:Uluslararası Yerel Yönetimler Birliği Doğu Akdeniz ve Ortadoğu Bölge Teşkilatı Yayını, Şubat 2005, s. 35

yönetimler tarafından ortaklaşa yürütülecek bir kampanyanın başlangıcını oluşturmak üzere meydana getirilmiştir.

Aalborg Şartı'na imza atan kent yönetimleri, kentlerin daha sürdürülebilir hale getirilmesi için sıralanan eylemleri yerine getirmek üzere yerel eylem planları oluşturmak konusunda sorumluluklarını kabul etmişlerdir. Daha sonra, Haziran 2004'te yine Aalborg'da gerçekleştirilen konferansta Aalborg Taahhütleri (Aalborg+10) Belgesi kabul edilerek imzaya açılmıştır. Bu taahhütler şöyle sıralanmıştır: “Sürdürülebilirliğe Doğru Kentsel Ekonomi; Avrupa Kentleri ve Kasabalarının Rolü Sürdürülebilirlik Kavramı ve İlkeleri; Sürdürülebilirliğe Doğru Yerel Stratejiler Sorunların Dışa Açık Müzakerelerle Çözümlemesi; Kentsel Sürdürülebilirlik için Toplumsal Adalet; Sürdürülebilir Arazi-Kullanım Biçimleri; Sürdürülebilir Kentsel Hareketlilik Modelleri; Küresel İklim için Sorumluluk; Ekosistemlerin Toksikasyonunun Önlenmesi; Bir Önkoşul olarak Yerel Öz-Yönetişim Anahtar Aktör olarak Yurttaşların ve Toplumun Etkin Katılımı; Sürdürülebilirliğe Doğru Kentsel Yönetim Araçları”.¹⁸⁴

2007'de de, Sevilla'da gerçekleştirilen Konferansta açıklanan imza listesine göre 40'ı aşkın ülkeden 2500 yerel yönetimin (örneğin İspanya'dan 1084 belediye, İtalya'dan 833 belediye) imzaladığı Aalborg Şartı'nda, Türkiye'den Bursa Büyükşehir Belediyesi ile Batman, Bingöl, Diyarbakır, Hakkari, Mardin (Dikmen) ve Siirt Belediyeleri'nin imzaları bulunmaktadır. Ayrıca, Çorum Valiliği, Marmara Belediyeleri ve Boğazları Birliği'nin de geçici olarak imza koyduğu belirtilmektedir. 2004 Aalborg Taahhütleri'nde ise, henüz Türkiye'den imza bulunmamaktadır. Ancak çalışmalar sürmektedir. Aalborg Süreci, halen yapılan toplantılar ve çalışmalarla, artan bir destekle sürmektedir.¹⁸⁵

Görüldüğü üzere, AB'nin çevrenin korunması ve genişleme kapsamında üye ve aday ülkeler için yol haritaları ortaya koymuştur. Bunların, uygulama alanlarında dikkat çekilen nokta, bölgesel kalkınma ve yerelleşmenin sürdürülebilirlikle olan ilişkisidir. Bu bağlamda, Bölge Kalkınma Ajansları da öne çıkmaktadır. Bu nedenle, devam eden bölümde, çalışmanın ilk kısmında da ele aldığımız sürdürülebilir

¹⁸⁴ ICLEI European Secretariat GmbH, *The Aalborg Commitments and Implementation Guide*, Germany, 2007, s.6

¹⁸⁵ Mimarlar Odası, *Aalborg Şartı: Sürdürülebilir Avrupa Kentler ve Kasabalar 27 Mayıs 2004*”, Ocak 2009, s.1

kalkınmanın bölgesellik ve yerellik ile ilgili olan kavramsal ilişkisini AB açısından değerlendireceğiz.

E. Avrupa Birliği'nde Bölgesel Kalkınma ve Yerelleşme Yaklaşımı

Çevre konusunda dünyada liderlik görevini üstlenen AB, sürdürülebilir kalkınma politikalarının uygulama alanı olarak bölgesel kalkınmayı öne çıkardığından ve çalışmaları Türkiye'yi yakından ilgilendirdiğinden, AB'nin konu ile ilişkisine değineceğiz.

1. Avrupa Birliği'nde Bölgeselleşme

Avrupa'da, seçilmiş yönetimleri ve yasama yetkileriyle bölgeler, ekonomik gelişmenin itici gücü olarak giderek öne çıkmaktadır. Ayrıca, kültürel kimliğin ve demokrasinin de güvencesi olarak değerlendirilmektedir. Avrupa Birliği, bölgeleri, kurumsal süreçlerde kendilerini ifade etmeleri, karar süreçlerine daha etkin katılmaları ve esnek yapıları sebebiyle sürdürülebilir kalkınma politikalarının uygulanmasında çok önemli görmektedir. Bu nedenle, Avrupa Birliği ile üyelik müzakerelerine başlamış olan Türkiye'nin, bölgelerin kalkınması konusundaki yeni yaklaşımları iyi irdelemesi beklenmektedir¹⁸⁶.

Öncelikle, tarihsel olarak incelemek gerekirse, Topluluk düzeyinde, "bölge" ile ne kastedilmek istendiğine ilişkin belirli bir tanım bulunmamaktaydı. Halbuki, "bölge", Topluluğun bölgesel politikalarının ve Topluluk Antlaşması'na göre, üye devlete bölgesel para yardımının değerlendirilmesi ve denetimi için tam anlamıyla ifade edilmeliydi. Bu nedenle, Avrupa Birliği, bölgesel politikaların uygulanması konusunda "gelişme eğilimli bölgeler" tanımlaması yapmıştır. Böylece, bu tanımlama, Topluluk İstatistik Merkezi'nin (Eurostat), Komisyonun diğer hizmet birimleri ile işbirliği içinde gerçekleştirdiği "İstatistiki Açından Taşra Yönetim Birimleri Sistematiği" (NUTS)¹⁸⁷ adı altında, 1998'de belirlenmiştir. Avrupa Birliği'nde, NUTS'ın kullanım alanları şu şekilde belirlenmiştir:

¹⁸⁶ Ertuğrul Murat Özgür, "Bölgesel Kalkınma Ders Notları", (Ankara Üniversitesi Coğrafya Bölümü, 2010), s.5

¹⁸⁷ "NUTS sınıflaması Yapısal Fonlar üzerine 24 Haziran 1988 tarihinde kabul edilip 15 Temmuz 1988'de resmi gazetede yayımlanan (EEC) 2052/88 Sayılı Topluluk Mevzuatından bu yana kullanılmaktadır. Ancak esas kullanımı, üç yıllık bir hazırlık çalışması sonrasında, 1059/2003 Sayılı NUTS hakkında Mevzuatın Avrupa Parlamentosu ve Bakanlar Konseyi tarafından 26 Mayıs 2003 tarihinde kabulü ile başlamıştır." Pınar Taşkan, "NUTS", İstatistiki Sınıflamalar ve Sınıflama Sunucusu, TÜİK'e sunum, Ankara 20-22 Aralık 2006, s. 4

- Topluluk bölgesel istatistiklerinin toplanması, geliştirilmesi ve uyumlaştırılması;
- Bölgelerin sosyal ve ekonomik analizlerinin gerçekleştirilmesi;
- Topluluğun bölgesel politikasının çerçevesinin oluşturulması

Birliğin, bölgesel politikasının oluşturulmasında ve Avrupa Komisyonu'nun Konseye sunduğu raporlarda bölgelerarası gelişmişlik düzeyleri saptanırken kullanılan göstergeler ve istatistikî değerler NUTS esaslıdır. Avrupa Birliği'nde, bölgelerin planlama ve teşvik programları, bu kümelendirme çerçevesinde yapılmaktadır¹⁸⁸.

1970'lerde, çeşitli istatistiksel alanlarda (tarım bölgeleri, ulaşım bölgeleri, vb.) o güne kadar kullanılan bölge tanımları yavaş yavaş değişerek, NUTS'ın temeli olan bölgesel ekonomik hesaplar geliştirilmiş, Topluluk anketlerinde kullanılmak üzere bölgesel alanlar tanımlanmıştır. Bölgeler arasında, büyüklüğe dayalı bir bağlantı kurmak için NUTS çeşitli analitik düzeyleri şart koşmaktadır. Bölgesel ekonomiler üzerine, Topluluk tarafından 1961 yılında gerçekleştirilen Brüksel Konferansı, NUTS 1'i (temel bölgelerin bir araya gelerek gruplandığı büyük sosyoekonomik bölgeler) "gümrük anlaşması ve ekonomik bütünleşmenin bir sonraki düzeyde bulunan alanlar üzerindeki etkileri" gibi bölgesel Topluluk problemlerinin çözümünde kullanılmaktadır. NUTS 2'yi ise (Temel bölgeler), üye ülkeler tarafından genellikle bölgesel politikaların uygulanması amacıyla kullanılan ve böylece bölgesel, ulusal problemlerin analizi için uygun bir düzey olarak ortaya çıkan yapının çatısı olarak belirlemiştir. Karmaşık ekonomik analizler için, çok küçük bölgeleri bir araya getiren NUTS 3 ise, bölgesel ölçümlerin nereden alınması gerektiğini kesin olarak belirlemek veya özel tanımlar kurmak amacıyla kullanılmaktadır¹⁸⁹.

Avrupa Birliği, aday ülkelerle müzakerelere başlamadan önce, NUTS bölgelerinin oluşturulmasını ve tüm istatistiksel bilgilerin bu bölgelere göre oluşturulmasını zorunlu tutmaktadır. Tüm üye ülkelerde, aynı kriterlere göre oluşturulan bölgeler, aday ülkelerin de bu mevzuata uygun hale gelmesi için birtakım düzenlemeleri

¹⁸⁸ Mürteza Hasanoğlu ve Ziya Aliyev, "Avrupa Birliği ile Bütünleşme Sürecinde Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Ajansları", *Sayıştay Dergisi*, Sayı 60, 2006, s. 8

¹⁸⁹ Pınar Taşkan, s.8

beraberinde getirmektedir. Avrupa Birliği'ne aday ülkelerin Birlik ile bütünleşmelerinin ilk aşaması NUTS bölgelerinin oluşturulmasıdır. Bu bölgelerin oluşturulmasında, ele alınan kriterlerin, üye ülkeler ile benzerlik göstermesi gerekmektedir¹⁹⁰.

Avrupa Birliği'ne üye ülkeler, NUTS 2 bölgelerini baz alarak bu bölgelerde kalkınma ajansları oluşturmuşlardır. Kalkınma Ajansları, bölgenin mevcut potansiyelinin en iyi şekilde nasıl kullanılabileceğini belirleyen önemli kurumlardır. Bu amaçla, Avrupa Bölgesel Kalkınma Ajansları'nı da incelemek faydalı olacaktır.

a. Avrupa Birliği Bölgesel Kalkınma Ajansları

Birlik, Avrupa vatandaşlarının kendilerini Avrupalılık veya ulus devlet kimliğinden çok, yaşadıkları kent ve bölgelerdeki kimliklerle bağdaştırmasından hareketle, bölgeselciliği gündeme getirmiştir¹⁹¹. Böylece, bölgelerarası ekonomik eşitsizliklerin; yerel ve küresel rekabetteki değişimlerin; AB'ye uyum sürecindeki yükümlülüklerin; finansal, fiziksel ve beşeri kaynakların rasyonel dağılımının; çevresel duyarlılığın artması ve yerel örgütlenme kapasitesinin gelişmesi amacıyla BKA'lara özel bir önem verdiği gözlemlenmektedir. Bu kurumlar aracılığı ile, ekonomisi canlanan bölgelerin birer cazibe merkezi olmasını ve ulusal kimlik yerine, bölgesine veya yöresine bağlı olan AB kimliğini benimseyen orta ve üst gelir grubu sınıfların oluşturulması amaçlanmıştır. Bu toplumsal dönüşüm sürecinin, tetikleyicileri de yine BKA'lardır¹⁹².

Bölgesel Kalkınma Ajansları (BKA), merkezi hükümetlerden bağımsız olan bir idari yapıda, sınırları belli bir bölgenin, sosyo-ekonomik koşullarını geliştirip etkinliğini artırma amacıyla kurulmuş ve kısmen kamunun finanse ettiği kurumlardır. Ajanslar, kamu karar gücünü kamu organlarından alıp özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarından (STK) oluşan tüzel kişilere paylaştıran yönetişimci kuruluşlardır. Ayrıca, bu kuruluşlar, Avrupa Bölgesel Kalkınma Ajansları Birliği'ne (EURADA) göre ise, kalkınma ile ilgili

¹⁹⁰ Barış Taş, "AB Uyum Sürecinde Türkiye için Yeni bir Bölge Kavramı", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 8, Sayı 2, 2006, s.189

¹⁹¹ Kerem Akdağ ve Fatih Feramuz Yıldız, "AB Yapısal Fonları Kapsamında Bölgesel Kalkınma ile Kırsal Kalkınma Fonlarının Karşılaştırılması", *Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Türktarım Dergisi*, Sayı: 167, 2006, s.30

¹⁹² Akdağ ve Yıldız, s.31

sorunları tespit eden, bunların çözümüne ilişkin çözümleri belirleyen ve bu çözüme yönelik projeleri destekleyen bir oluşum olarak öne çıkmaktadır¹⁹³.

Yapısal Fonlardan kaynak aktaran BKA'lar, AB Bölgeler Politikası'nın ekonomik kalkınmaya dayalı olan ayağını oluşturmakta olup, daha çok KOBİ desteklenmesine önayak olurlar. Ayrıca, bkz. Tablo.3'te Birliğin yönetim işlevleri açısından yapısı gösterilmektedir.

Tablo.3 Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Yönetim İşlevleri Açısından Yapısı

Planlama	Stratejik Bölge Planları, NUTS
Örgütlenme	Yönetişim biçimine uygun esnek örgütlenme
Personel	Özerk olarak personel işe alma ve personelin sözleşmeli olması
Yönlendirme	Başkan tipi veya daha çok esnek yönetim, çünkü birçok mahalli ve bölgesel yöneticinin olması nedeni ile çok fazla bir kişinin öne çıkamaması.
Eşgüdüm	Diğer ulusal- uluslararası birlik, ajans ve sermaye grupları ile AB ve Diğer ulus-üstü örgütlerle serbestçe ilişki kurma hakkı
Raporlama	NUTS, Özel sektör denetimi, Bilgi edinme hakkı, Performans ve bütçeye dayalı denetim
Bütçeleme	Analitik bütçe, AB Fonları, Kamu'dan ve Yerel İdarelerden belli paylar, Verdiği hizmetlerin fiyatlandırılması.

Kaynak: Gökhan Çalt, "Bölgeselleşme ve Avrupa Birliği'nin Bir Aracı Olarak Bölge Kalkınma Ajansları", *Mimarlar Odası*, Mayıs 2005, s.17

BKA'larla ilgili, yapısal kimi sorunlardan bahsedilmektedir. Bunun sonucunda da, bölgeselleşmeye ve bölgesel kalkınmaya katkıda bulunmaları konusunda bir endişe söz konusudur. Bununla ilgili olarak, Roberts ve Lloyd'un İngiltere'deki Bölgesel

¹⁹³ "EURADA" <http://www.eurada.org>, (02.05.2010)

Kalkınma Ajansları ile ilgili bir makalelerinde, bir bölgede birden çok BKA'nın görev yapması sonucu yetki ve görev alanı sorunlarının çıkması, BKA'ların yönetsel yapılarındaki seçilmiş kişilerin bazı politik sorunları buraya taşımasının bu kurumlardan iyi bir sonuç elde etmeyi isteyen neoliberalleri bile endişelendirdiğini ileri sürmektedirler. Webb ve Collis de, tetikletilen rekabetin bölgeleri geliştirmeyip birbirine kuşkuyla bakmalarına sebep olduklarını ve verilen başarılı örneklerin aslında gelişmiş ve rekabete sahip olan bölgelerden verilerle bir şekilde gerçeğin saptırıldığını iddia etmişlerdir. Bu açıdan, yazarların da değindiği, neoliberal anlayışla, bu yeni model BKA'ları destekleyip, İngiltere'deki özerkliğin yeterli olmamasından dolayı bu kurumların verimli olamadıklarını belirtmişlerdir¹⁹⁴.

Küreselleşme karşıtlarına göre, serbest piyasanın küresel şekilde oluşturulması için gerekli düzenlenmelerin yapılması ve engel olacak düzenlenmelerin ortadan kaldırılması gereklidir. Bu nedenle, bu süreçleri gerçekleştirmek için de küreselleşmenin yeni bir yönetsel anlayışa ve bunu gerçekleştirmede araç olacak örgütlenmeye ihtiyacı vardır. Bu açıdan, sözü edilen bu yönetsel anlayışı oluşturma gayesine, “Yapısal Uyarlama”, yeni biçimine de, “yönetişim” dendiğini belirtmektedirler. Buradaki “yönetişim”, bürokrasi, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarından oluşan mali, idari açıdan özerk bir örgütlenmedir¹⁹⁵. Bu sayede, kamu alanı özel sektörün içersine kaydırılmaktadır. Özer'e göre, bunu devam ettirebilmek amacıyla da, yeni mekanizmalara ve bunun sürdürülmesini sağlayacak uygun mali, idari, toplumsal ortama ihtiyacı vardır. Bu tanımlamayla, belirtilen yönetişimin şekillendirdiği dinamiklerden biri de, bölgeselleşme için küresel bir model olarak geliştirilen Bölgesel Kalkınma Ajansları olduğunu ileri sürmektedir. Özer, Ajansların bu sayede, bölgenin gelişmesini etkileyecek stratejileri belirleyeceklerini ve araçsal, insansal alt yapıyı oluşturacak, vd. önemli işlevsel bir konuma sahip olacaklarını iddia eder¹⁹⁶. Yönetişim kavramına bu bağlamda yer vermişken, konunun AB açısından kavramsal olarak nasıl ele alındığı, Türkiye'deki benzer uygulama süreci için de önemlidir.

¹⁹⁴ Çalt, s.14

¹⁹⁵ Akif Özer, “Yönetişim Üzerine Notlar”, *Gazi Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi Bölümü Sayıştay Dergisi*, Sayı 63, 2010, s.60

¹⁹⁶ Çalt, s.2

2. Avrupa Birliği'nde Yerelleşme

Genişlemenin artışı, AB'nin yüzleşmek zorunda kalacağı sorunları da beraberinde getirmiştir. Yeni üye devletlerin taşıdığı sorunlar ve çevresel düzenlemelerindeki farklılıkları buna örnek verilebilir. Mevcut üye ülkelerinin sahip olduğu ekonomik refaha ulaşma çabası, yeni üye ülkeleri zorlu bir yola sokmaktadır. Ayrıca, yeni üyelerle birlikte yaşanan genişleme, alınacak olan çevresel önlemlerin de uygulama sahası ve başarısı anlamında düşündürmektedir. Yine de, Avrupa Birliği'nin sürdürülebilir politikaları sonucu sıkı düzenlemelerin, yeni teknoloji sisteminin ve bu yöndeki uygulamaların, çevre kalitesinde bölgesel düzeylerde başlayarak Avrupa'nın tümüne yayılacağı yönünde olumlu bir bakış açısı baskın gelmektedir¹⁹⁷.

Avrupa Birliği uyum süreci çerçevesinde, çevresel yönetimin uygulanma esaslarından biri olarak ve demokratikleşme için, siyasi otoritelerin ademi merkeziyetçileşmesi (decentralisation) ya da yerinden yönetim gerekli görülmektedir¹⁹⁸. AB mali yardımları ve yatırım programları da bu tarz bir yönetim ve bölgesel gelişimleri desteklemektedir. Ancak, uyum sürecinde ülkelerin bu tip bir örgütlenmeyi gerçekleştirebilmesi kolay görünmemektedir.

Kavramın, tam olarak nasıl ele alındığına bakacak olursak, yerinden yönetim (decentralisation), çok düzeyli bir kavram olarak yerel yönetimlerin güçlendirilmesinde federalizme, özelleştirmeden de yönetişime/çok ortaklı yönetime (governance) kadar pek çok anlam ifade etmektedir. Yine de, en basit ifadesiyle: “*merkezi devlete ait olan yetkilerin dağıtılması*” olarak tanımlanmaktadır¹⁹⁹. Yerel yönetimlerin bir diğer tanımına göre de, yalnızca egemen bir devletin ya da yarı egemen bir eyaletin belli bir bölgesinde yaşayanlara kamu hizmeti sağlayan ve fakat egemenlik hakkı bulunmayan alt coğrafi birimlerdir²⁰⁰.

¹⁹⁷ Joann Carmin ve Stacy D. Vandever, *EU Enlargement and the Environment, Institutional Change and Environmental Policy in Central and Eastern Europe*, New York: Routledge Publishing, 2005, ss.33-41

¹⁹⁸ Ahmet Tamer, *Kalkınma Ajanslarının Türk Hukuk Sistemindeki Yeri*, DPT Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, No:2757, Ocak 2008, s.10

¹⁹⁹ Asum Balci, “Kamu Yönetiminde Çağdaş Yaklaşımlar ve Kamu Hizmet Sunumuna Etkileri”, <http://www.sobiadacademy.net/sobem/e-kamuyonetim/kamuda-kalite/balci.pdf>, (17.04.2010)

²⁰⁰ Ruşen Keleş, *Yerinden Yönetim ve Siyaset*, 6.b, İstanbul: Cem Yayınevi, 2009, s.93

Bu konuya istinaden, Güler'e göre, çevresel uyum yasaları ile birlikte, aslında yeni dünya düzenine "yerellik ve bölgesellik" konseptleri kurulmaya çalışılmaktadır. Böylece, ulus devletlerin altının kazınarak yeni dünya sisteminde yine başat aktörlerin kendi politikalarını bu kez daha rahat uygulatabilecekleri bir sistem kurmaya çalıştıklarını iddia etmektedir²⁰¹. Güler'in eleştirisinin yanı sıra, olumlu görüşler de bulunmaktadır. Öyle ki, İngiliz Yeşil Partisi'nin üyesi olan Dr. Caroline Lucas, 2001 yılı Ekim ayında basılan "Küreselleşmenin yerine yenisini koymanın zamanı: Dünya ticareti için bir yeşil yerelci manifesto" başlıklı Raporunda yeşil bir alternatif ve yerelleşmenin önemine değinmiştir²⁰².

Sürdürülebilir kalkınma kavramının tanımlarını incelediğimizde de, katılıma en çok yer vermesi özelliği ile yerelliğin bu süreçteki en önemli faktör olarak öne çıktığı görülmektedir. Mengi ve Algan'a göre, politikaların hayata geçirilmesinde, tüm kararların merkezden alındığı, kaynakların dağıtılmasında aşırı merkezîyetçi bir yönetim yapısının sıkıntı yaratabileceği de söylenmektedir. Aynı şekilde, böyle bir yapının tamamen ortadan kalkmasının da sorunları çözeceğini düşünmemek gerekir. Mengi ve Algan, üniter devletlerde de, sürdürülebilir kalkınma politikalarının başarıyla uygulanabileceği öngörülebilmektedir der. Bu nedenle, esas olarak altını çizdikleri nokta, devlet yapısının değiştirilmesi değil, yönetim sisteminin geliştirilmesi gerektiğidir²⁰³.

Tartışmalar devam ederken, AB, 2001 yılında 'European Governance' (Avrupa Yönetişimi) adında ve kamu yönetiminde reform ve yerelleşmenin önemi konusunda stratejik bir plan hazırlamıştır. Bu belge ile, yerelleşme adına yapılacak olan tüm idari düzenlemelerde esas alınması gereken beş temel kriter belirlenmiştir. Bunlar: Şeffaflık (Openness), Katılım (Participation), Hesap verebilirlik (Accountability), Etkinlik (Effectiveness), Uyum (Coherence)'dur. 1985'te, "Avrupa Yerel Özerklik Şartı"nın kabul edilmesinin ardından, AB üyelerinde merkezden yerele doğru yetki ve

²⁰¹ Güler, s. 19

²⁰² "Lucas'a göre yerelleşme, "bir dizi birbiriyle ilişkili ve daha yerel olan lehine aktif ayrımcılık yaparak kendi kendini güçlendiren politika alternatifleridir". Yine, Lucas'a göre bu olgu, topluluk içi yakınlaşmayı arttıracak, yoksulluk ve eşitsizlikleri azaltacak, geçim kaynaklarını geliştirecek, toplumsal desteği ve çevrenin korunmasını teşvik edecek ve hayati anlamdaki güvenliği sağlayacak potansiyele sahiptir. Ayrıca, yerelleşmenin, uluslararası rekabeti asıl amaç haline getirecek şekilde ön plana çıkaran küreselleşmenin, antitezi olduğunu iddia etmektedir" Caroline Lucas ve Colin Hines, "Küreselleşmeye Karşı Yerelleşme", Çev: Ümit Şahin, *Üç Ekoloji*, Sayı 1, 2003, s.1

²⁰³ Mengi ve Algan, s.153

sorumlulukların devri hızlanmıştır. Türkiye, Avrupa Konseyi'nin ilk üyelerinden birisi olarak bazı çekinceler ile birlikte, 1988'de Şartı imzalamış ve 1992 yılında Bakanlar Kurulu kararı ile onaylanarak yürürlüğe sokmuştur. Bu Şart, AB'nin yerel yönetimler politikasının gelişmesinde ve şekillenmesinde önemli bir yere sahip olduğundan, Avrupa Konseyi'ne üye olan Avrupa Birliği üye ve aday ülkeleri, Sözleşme ile belirlenen hedeflere ulaşmak için düzenlemeler yapmak zorunda kalmışlar ve AB bu süreci kolaylaştırıcı ve yönlendirici politikalar izlemiştir. Yine de, AB'nin yerel kamu şirketleri hakkında üye ülkeler ve yerel yönetimler üzerinde bir hukuki bağlayıcılı olan düzenleme yapma yetkisi yoktur²⁰⁴.

Diğer taraftan, Gündem 21 süreci, “yerinden yönetim” ya da “yönetişim” ve diğer bir deyişle “çok ortaklı yönetim” yaklaşımlarıyla gündeme gelmektedir. Son on yıllık dönemde de, yönetim teriminin “iyi yönetim” (good governance) olarak ifade edildiğine tanık olmaktadır. Avrupa Birliği'nin de öncelikli politikaları arasında yer alan iyi yönetişimin sosyal hedefleri, Gündem 21 kapsamındaki Yerel Gündem 21²⁰⁵'ler ile gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Kullanım amacı genellikle, eşitlik, hukukun üstünlüğü, kurumsal kapasitenin geliştirilmesi, şeffaflık, demokrasi ve katılımcılık ile örtüşmek üzerine olduğu ifade edilmektedir. Saydığımız bu özellikleri kapsamı bakımından, demokrasiyi güçlendireceği iddiasının aksine, uluslararası sermayenin küreselleşme aracılığıyla daha rahat hareket etmesini sağladığı yönünde karşıt görüşler de bir hayli öne çıkmaktadır. Öyle ki, Güler'e göre, yerinden yönetim sürecinin uygulanmasıyla, devletin devrettiği sorumluluk alanlarına piyasa güçlerinin ya da sermayenin yerleşeceği, böylece bu yetki devriyle demokratikleşme sağlanacağı gibi bir görüş yayılmak istenmektedir²⁰⁶.

Bu yeni süreçte, yerel ölçekteki yönetsel araçların da, bölgesel kalkınmadaki önemi artmıştır. Böylece, kentsel ve yerel ekonomilerin, bu küresel pazardaki yerlerinin artacağını işaret edilmektedir²⁰⁷. Ancak, bu yerel ekonomilerin arasında oluşacak olan

²⁰⁴ Yüksel Demirkaya, “Avrupa Birliği: Yerelleşme Politikası Perspektifinde Yerel Kamu Şirketlerin Hukuki Yapısı”, Avrupa Birliğinde ve Türkiye’de Belediyeler ve Belediye Şirketleri İle İlgili Deneyimlerin Paylaşılması Projesi, İstanbul:İstshare, (05.11.2008), s.1

²⁰⁵ Çalışmamızın daha sonraki kısmında Yerel Gündem 21’in, Gündem 21 ile olan ilişkisi hakkında açıklamaya yer verilecektir.

²⁰⁶ Güler, s.98

²⁰⁷ Coşkun Can Aktan, “Globalleşme Bölgeselleşme ve Yerelleşme”, *Dış Ticaret Dergisi*, Yıl 3, Sayı 10, 1998, s.3

yeni rekabet ile performanslarına göre etkinliklerinin dikkate alınacağı gerçeğini de ortaya çıkarmaktadır. Bu bağlamda, eşitsizliklerin giderilmesi amaçlanırken, diğer yandan rekabeti tetiklemesi sonucu yeniden bir gelişmişlik zincirinin oluşmayacağı garanti edilememektedir. Çünkü, bölgesel kalkınma hedefleri gerçekleştirilirken, merkezi yönetim artık tek aktör olarak hareket eden bir varlık olmayacaktır. Yerel yönetimler, devlete ait bağımlı bölümler olsalar da, bölgesel kalkınmada esas olarak işlevsel anlamda aktör olarak hareket edebilecek görevlerin dağıtımı söz konusudur. Üniter devletlerde de, yavaş yavaş, yerel ekonomik kalkınmaya öncülük etme konusunda yerel sorumluluklar artırılarak aktif bir rol oynamaktadırlar. Endişe de, buradan kaynaklanmaktadır.²⁰⁸ Bu gibi eleştirilerin dikkate alınarak, ulusal politikalarda daha akılcı çözümler üretilmesine ve dış kaynaklı her çağrıya, uygun projeler hazırlamadan önce kapsamlı bir stratejik plan oluşturulmasına özen gösterilmelidir.

Genel olarak eleştiriler, yapısal temeldeki değiştirilmesi öngörülen düzenlemelere, çözüm önerilerine ve uygulamalarına yapılmaktadır. Ancak, yerel yönetimlerin önemi ile ilgili karşıt bir görüş ön plana çıkmamaktadır. Çünkü, merkezi yönetimlerin baskın olduğu ülkelerde dahi, yerel yönetim birimleri mikro ölçekteki kamu hizmetlerinin halka daha kısa sürede ulaşmasını sağlamada vazgeçilmez katkı sağlamaktadırlar. Bu bağlamda, hükümetler de yerel yönetim birimlerini geliştirmenin yollarını aramaktadırlar. Sorulması gereken bu bağlamda, daha iyiye ulaşırken hangi yolun izlenmesi gerektiği olmalıdır. Bu açıdan, bu çalışmada da ele aldığımız üzere, kavramları inceleyip uygulamaları tartışmak, çözüm için aranan soruların yanıtlanmasında farklı bir bakış açısı kazandıracaktır.

²⁰⁸ Mustafa Bilgin, “Yerel Yönetimlerin Bölgesel Kalkınmadaki Etkinliği: Göller Bölgesi Uygulaması”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Dergisi*, Cilt: 7, Sayı 2, 2002, s.306

III. AVRUPA BİRLİĞİ İLE MÜZAKERE SÜRECİNDE TÜRKİYE’DE SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA

Küresel ölçekte çevre konusuna giderek artan ilgi, ülkelerin de gündemlerine yerleşmiştir. Devletlerin ulusal politikalarında, uluslararası anlaşmalara bağlılıkları gereğince ilgili düzenlemelerin gereği ortaya çıkmıştır. Türkiye de, Avrupa Birliği ile müzakere süreci içerisinde, Birlik kapsamında düzenlenen ve sürdürülebilir kalkınma kavramının özellikle ele alındığı çevre başlığı ile yakından ilgilidir. Bu amaçla, sürdürülebilir kalkınma konusunu Türkiye açısından işlerken, AB ile uyum sürecinde söz konusu mevzuatların incelenmesi önem arz etmektedir.

A. Avrupa Birliği ile Üyelik Müzakerelerinde Türkiye’de Çevre Politikasının Gelişimi

Türkiye’nin, sürdürülebilir kalkınma politikalarının gelişiminde etkisi ve katkısı olan çevre politikaları, AB çevre mevzuatına uyumlaştırma sürecine bağlıdır. Avrupa Birliği’ne üyelik ve çevre alanında uyumlaştırma doğrultusunda, Türkiye’nin girişimleri, sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasını ve çevre standartlarının yükseltilmesini hızlandıracaktır²⁰⁹. Bu açıdan, tezimizde “katılım müzakereleri”nde²¹⁰ özellikle çevre faslına ve gelişmelerine bakacağız.

Öncelikle, tarihsel süreci inceleyecek olursak, Türkiye’nin AB üyeliği yolculuğu 1959 yılında yaptığı ilk başvuru ile başlamıştır. 12 Eylül 1963 tarihinde, Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) arasında ortaklık yaratan Ankara Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma sayesinde, Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ilişkilerin hukuki temeli oluşturulmuştur. 1964’ten itibaren ise, Avrupa Topluluğu’nun sağladığı mali protokoller ile Topluluğun mali yardımlarından yararlanmaya başlanmıştır. 1999 Helsinki Zirvesi ile de, Türkiye, AB’ye tam üye olmak üzere aday ülke olarak kabul edilmiştir. Bu tarihten itibaren, alınacak olan mali yardımların yeniden düzenlenmesi gerçekleşmiştir.²¹¹ Bunu takiben, Mart 2001’de Türkiye için ilk “Katılım Ortaklığı”²¹², Konsey tarafından onaylanmıştır. Katılım Ortaklığı Belgesi (KOB); “AB’nin katılım kriterlerinin karşılanması yönünde ilerleme kaydedilmesi amacıyla Türkiye için önceliklerin belirlendiği bir yol haritasıdır”²¹³.

Avrupa Komisyonu’nun, genişleme ile ilgili olarak Ekim 2002 tarihli Strateji Belgesi’nde, Komisyonun Türkiye için gözden geçirilmiş bir Katılım Ortaklığı önereceği belirtilmiştir. Böylece, Komisyon Mart 2003’te gözden geçirilmiş Katılım

²⁰⁹ “Avrupa Birliği ve Çevre” <http://www.mfa.gov.tr/avrupa-birligi-ile-cevre-alaninda-iliskiler.tr.mfa>, (11.12.2010)

²¹⁰ “Katılım Müzakereleri, Türkiye’nin AB Müktesebatını ne kadar sürede kendi iç hukukuna aktarıp, yürürlüğe koyacağı ve etkili bir şekilde uygulayacağı belirlendiği süreçtir”. <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=44466>

²¹¹ Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, *Avrupa Birliği Türkiye İlişkileri: Ankara Anlaşması*, 23 Aralık 1999, s.1

²¹² “(KOB) ilk olarak 8 Kasım 2000 tarihinde açıklamıştır. Mart 2003, Kasım 2005 ve son olarak da Kasım 2007 olmak üzere AB Komisyonu tarafından üç defa gözden geçirilen KOB’da, diğer konular meyanında Türkiye’nin çevre alanındaki; kısa ve orta vadeli öncelikleri belirlenmiştir.” “<http://www.mfa.gov.tr/avrupa-birligi-ile-cevre-alaninda-iliskiler.tr.mfa>, (10.12.2010)

²¹³ Çevre ve Orman Bakanlığı, *AB Entegre Çevre Uyum Stratejisi (2007-2023)*, 2006, s.5

Ortaklığı önermiş ve Konsey tarafından aynı yılın Mayıs ayında kabul edilmiştir. Ekim 2004 tarihli rapor ve tavsiye kararında Komisyon, siyasi reform sürecinin sürdürülebilirliği ve geri dönülmezliğini garanti altına alabilmek için AB'nin siyasi reform sürecini yakından takip etmesini önermiştir. Bu nedenle, Komisyon, özellikle 2005 yılında gözden geçirilmiş yeni bir Katılım Ortaklığı'nın benimsenmesini tavsiye etmiştir²¹⁴. Rapor sonucunda, Katılımcı Ülke (Accession Country) statüsüne sahip olan Türkiye'nin; Katılım Ortaklığına uyum sağlamak için hazırlanacak çevre strateji dokümanında kısa, orta ve uzun vadeli hedefleri ortaya koyması belirlenmiş ve bu doğrultuda çevre müktesebatını uygulaması gerektiği vurgulanmıştır. Buna göre, Ulusal Çevre Stratejisi (UÇES) dokümanı:

Türkiye'nin, AB'ye girişi için bir ön koşul olan, AB Çevre Müktesebatı'na uyum sağlaması ve mevzuatın etkin bir şekilde uygulanması amacıyla, tam uyumun sağlanması için ihtiyaç duyulacak teknik ve kurumsal altyapı, gerçekleştirilmesi zorunlu çevresel iyileştirmeler ve düzenlemelerin neler olacağına ilişkin detaylı bilgileri içeren bir belge

olarak ortaya konmuştur²¹⁵. Bu bilgilerin tam olarak sunulabilmesi için öncelikle ülkenin çevre sorunlarına ilişkin mevcut durumu, mevzuat ve teşkilat yapısı, çevre sorunlarıyla mücadele konusunda bugüne kadar izlenen politika, yapılan harcamalar ile çevre sorunlarıyla mücadelede karşılaşılan sıkıntılar tespit edilmiştir. Sonrasında ise, Türkiye'nin öncelik verdiği çevresel alanlar ile bu alanlardaki amaçlar, hedefler, stratejiler ve bunlarla ilgili yapılacak faaliyetler belirlenmiştir²¹⁶. Türkiye'den de, genel olarak iyi uygulama örneklerine dayalı olarak, kendi idari yapısına uygun şekilde çevresel kurumlarını yenilemesi veya gerektiğinde oluşturması beklenmektedir. Bunların yanı sıra, Çörtoğlu'na göre, çevre faslının asıl katkısı, "katılım" gibi etkenleri uygulama konusunda önemli role sahip AB çevre ilkelerinin, Türkiye'nin idari sistemine uygun olarak kullanılmaya başlanmasıyla görülecektir²¹⁷.

²¹⁴ Avrupa Toplulukları Komisyonu, AT/2006/35 Sayılı Kararın Feshine ve Türkiye ile Katılım Ortaklığı'nın İçerdiği İlke, Öncelik ve Koşullarına İlişkin bir Konsey Kararı Teklifi, Brüksel, 6 Kasım 2007, s.2

²¹⁵ "7 Şubat 2007 tarihinde Yüksek Planlama Kurulu tarafından kabul edilen "AB Entegre Çevre Uyum Stratejisi" (UÇES) ülkemizin AB Çevre Müktesebatını uyumlaştırmak için gereken yatırımların tahmini maliyetini ortaya koymaktadır" <http://www.cevreorman.gov.tr>, (11.12.2010)

²¹⁶ "UÇES dokümanı; çevre müktesebatının uyumlaştırılmasındaki hedefleri de dikkate alarak, çevre politikalarının geliştirilmesi ve uygulanmasındaki kapsamlı koordinasyon rolü gereği Çevre ve Orman Bakanlığı tarafından; çevre konusunda önemli rolleri ve sorumlulukları olan ilgili pek çok kurum ve kuruluşla birlikte hazırlanmıştır". Çevre ve Orman Bakanlığı, s.1

²¹⁷ Çörtoğlu, s.1

3 Ekim 2005 tarihinden itibaren AB, Türkiye çevre politikasına yön vermektedir ve kimi resmi belgeler doğrultusunda İlişkilerini sürdürmektedir. Bu belgeler; Müzakere Çerçeve Belgesi²¹⁸, Komisyonun Genişleme Stratejisi ve Katılım Ortaklığı Belgesi'dir. Bunun yanı sıra, her yıl yayımlanan ilerleme raporları ile son yılda yaşanan gelişmelere ve eksik bulunan konulara dikkat çekilmektedir. Avrupa Komisyonu'nun 2005 Genişleme Stratejisi'nde; Türkiye'nin yasal düzenin kabulü ve uygulanması konusunda çeşitli alanlarda ilerleme kaydetmiş olmasının yanı sıra, birçok alanda henüz erken bir aşamada olduğu ve tüm alanlarda da ilave çalışmalara ihtiyaç duyulduğu vurgulanmaktadır. Bu alanlar içerisinde, Strateji Belgesi "çevre" konusunu da saymaktadır. Belgeye göre, Türkiye çevre konusunda sınırlı ilerleme göstermiştir. Ayrıca, müktesebatla uyumun ileri olduğu atık yönetimi ve gürültü konularının haricinde, müktesebatın iç hukuka aktarılması konusunda ilerlemenin düşük olduğu belirtilmektedir²¹⁹.

Çalışmamızda, bu belgelerin mevcut son değerlendirmelerine yer verilecektir. Bu nedenle, 2007 Katılım Ortaklığı Belgesi ve 2009 İlerleme Raporları çerçevesinde "çevre" ve sürdürülebilirliğe ilişkin değerlendirmeler incelenecektir.

²¹⁸ "3 Ekim 2005 tarihli Hükümetlerarası Konferansta Müzakerelerin hangi usul ve esaslar çerçevesinde yürütüleceğini düzenleyen "Müzakere Çerçeve Belgesi" nde, müzakerelerin üç temel unsur üzerinden yürütüleceği görülmektedir: Kopenhag siyasi kriterlerinin istisnasız olarak uygulanması, siyasi reformların derinleştirilmesi ve içselleştirilmesi; AB Müktesebatının üstlenilmesi ve uygulanması; Sivil toplum diyalogunun güçlendirilmesi ve bu çerçevede hem AB ülkelerinin kamuoylarına, hem de Türkiye kamuoyuna yönelik olarak bir iletişim stratejisinin yürütülmesi. Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, bu 3 temel unsur çerçevesindeki tüm çalışmaları farklı mekanizmalar kurarak koordine etmektedir. Ekonomik kriterler müzakerelere konu olmamakla birlikte, bu alandaki gelişmeler müzakere süreci boyunca AB tarafından yakından izlenecek ve bazı müktesebat başlıklarında müzakerelerin açılmasında ölçüt olarak kullanılabilir. Buradaki önemli husus, istikrara yönelik sürdürülebilir bir ekonomi politikasına devam edilmesi, özellikle mali dengesizliklerin azaltılması ve enflasyonla mücadelenin disiplinli bir şekilde yürütülmesidir." <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=44466>, (12.12.2010)

²¹⁹ Budak ve Yıldırım, s.176

1. Katılım Müzakereleri Sürecinde Çevre Faslıının Müktesebata Uygulanması

Türkiye'nin, AB'ye uyumunu sağlamak için çevre mevzuatının hangi kuruluşlar tarafından ne zaman yerine getirileceği konusu, 2003 Yılı Ulusal Programı'nda belirlenmiştir. Buna göre, Ulusal Çevre Mevzuatı'nın AB Mevzuatına uyum sağlanması ve gerçekleştirilmesinden Çevre ve Orman Bakanlığı sorumlu olmuştur. Türkiye Çevre Müktesebatının, AB'ye uyumlaştırılması için izleme, değerlendirme ve raporlama konularında da kurumsal yapıların güçlendirilmesine ihtiyaç vardır. Bu sebeple, Ulusal Çevre Stratejisi'nin uygulanması amacıyla Başbakanlık, DPT Müsteşarlığı, Hazine Müsteşarlığı, Dışişleri Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, ABGS, İller Bankası Genel Müdürlüğü, Sağlık Bakanlığı, Ulaştırma Bakanlığı, Tarım ve Köy işleri Bakanlığı, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Çevre ve Orman Bakanlığı'nın üst düzey temsilcilerinden oluşan "UÇES Yönlendirme Kurulu" oluşturulacaktır. UÇES Yönlendirme Kurulu'nun, sekretarya hizmetleri Çevre ve Orman Bakanlığı tarafından sağlanacaktır. Çevre ve Orman Bakanlığı bu doğrultuda kuruluşlar arası koordinasyonu sağlamak, UÇES'de yer alan amaçları gerçekleştirilmesine yönelik yıllık faaliyet planlarını hazırlamak, izleme ve raporlama yapmak ve sonuçları UÇES Yönlendirme Komitesine bildirmekle sorumlu olacaktır²²⁰.

Müzakereler, sürecin ilk aşaması olan "tarama" ile başlamıştır. Bu sürecin başlıca aktörleri de, Avrupa Komisyonu ve Türkiye bürokratlarıdır. Tarama dönemi, Türkiye'nin müzakerelere hazırlanmasını ve katılım öncesi sürecin hızlandırılmasını hedeflemektedir. Bununla birlikte, bu süreçte esas olarak, AB müktesebatı kapsamındaki mevzuat hakkında bilgi verilmekte; AB müktesebatı²²¹ ile aday ülke mevzuatı arasındaki farklılıklar ortaya konmakta ve uyum sürecinin bir takvimi ve bu süreçte karşılaşılabilecek olası meseleler belirlenmeye çalışılmaktadır. Her bir müzakere

²²⁰ Çevre ve Orman Bakanlığı, *AB Entegre Çevre Uyum Stratejisi (2007-2023)*, 2006, ss.72

²²¹ "Müktesebat, Katılım Müzakereleri Fasılları çerçevesinde 35 başlık altında sınıflandırılmıştır" <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=44466>, (12.12.2010)

faslının²²² taraması bittikten sonra, Komisyon üye ülkelere "tarama sonu raporu" adı altında bir rapor sunmaktadır. Buradaki değerlendirme ve öneriler, o fasılda müzakerelerinin açılmasına temel teşkil etmektedir. Ardından Komisyon, raporlarında, ayrıntılı tarama sırasında Türkiye tarafından verilen bilgilere dayanarak Türkiye'nin müzakerelere hazır olup olmadığını değerlendirmektedir. Sonuç kısmında da, ya faslın müzakereye açılmasını önerir ya da bunun için tamamlanması gereken açılış kriterlerini (benchmarks) ortaya koyar²²³.

Bu bağlamda, Katılım Müzakeresinde²²⁴, 21 Aralık 2009'da açılan fasıllardan biri 27. başlıktaki "çevre" olmuştur. Çevre faslındaki yükümlülükler, Türkiye için oldukça maliyetli olabilecektir. Çünkü, Türkiye'nin çevre konusunda Avrupa standartlarının çok gerisinde olduğu bilinmektedir. Öyle ki, su, hava, Kara Deniz'deki kirlilik, erozyon vd. benzeri sorunlar ile sanayide modern filtreleme yöntemlerinin kullanılmaması gibi meseleler endişe vericidir. Ancak, ekolojik sistemin kontrol altına alınması anlamında süreç zorlayıcı olsa da, Avrupa standartlarına ulaşmanın Türkiye'ye yine de faydaları olacaktır²²⁵.

2. 2007 Katılım Ortaklığı Belgesi'ne Göre Türkiye Çevre Politikası

Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan, "Türkiye ile Katılım Ortaklığının İlkeleri, Öncelikleri ve Koşullarına İlişkin Konsey Kararı Taslağı" 6 Kasım 2007 tarihinde açıklamıştır. Türkiye'nin, kısa, orta ve uzun vadeli yükümlülükleri

²²² "AB Müktesebatı'ndaki 35 fasıl başlığı şunlardır: "Malların Serbest Dolaşımı; İşçilerin Serbest Dolaşımı; İş Kurma Hakkı ve Hizmet Sunumu Serbestisi; Sermayenin Serbest Dolaşımı; Kamu Alımları; Şirketler Hukuku; Fikri Mülkiyet Hukuku; Rekabet Politikası; Mali Hizmetler; Bilgi Toplumu ve Medya; Tarım ve Kırsal Kalkınma; Gıda Güvenliği, Veterinerlik ve Bitki Sağlığı; Balıkçılık; Taşımacılık Politikası; Enerji; Vergilendirme; Ekonomik ve Parasal Politika; İstatistik; Sosyal Politika ve İstihdam; İşletme ve Sanayi Politikası; Trans-Avrupa Şebekeleri; Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu; Yargı ve Temel Haklar; Adalet, Özgürlük ve Güvenlik; Bilim ve Araştırma; Eğitim ve Kültür; Çevre; Tüketicinin ve Sağlığın Korunması; Gümrük Birliği; Dış İlişkiler; Dış, Güvenlik ve Savunma Politikaları; Mali Kontrol; Mali ve Bütçesel Hükümler; Kurumlar; Diğer Konular" Deniz Altınbaş, *Türkiye'nin AB ile Müzakere Sürecinde Geldiği Nokta*, Avrasya İnceleme Merkezi, 15 Ocak 2010, s.1

²²³ Pınar Erdem, *Katılım Müzakereleri İlke ve Uygulama*, İzmir Ticaret Odası, 14 Aralık 2005, s.3

²²⁴ Müzakere Çerçeve Belgesi'nin 2.Maddesine göre; "Aralık 2004 tarihli Zirvede kararlaştırıldığı gibi, bu müzakereler Avrupa Birliği Antlaşmasının 49'uncu maddesine dayanmaktadır". Müzakerelerin ortak hedefi üyeliktir. Bu müzakereler, sonucu önceden garanti edilemeyen ucu açık bir süreçtir. Birliğin absorbe etme kapasitesi de dahil, tüm Kopenhag kriterleri göz önünde bulundurularak, Türkiye'nin üyelik yükümlülüklerini tam olarak üstlenecek durumda olmaması halinde Avrupa yapılarına mümkün olan en güçlü bağlarla kenetlenmesi sağlanmalıdır. Ayrıca 7.maddede belirtildiği üzere; "Katılım sürecinde, Türkiye'nin üçüncü ülkelere karşı uyguladığı politikaları ve uluslararası kuruluşlardaki tutumlarını (bu kuruluşlara ve düzenlemelere tüm AB üyesi devletlerin taraf olması ile ilgili olanlar da dahil), Birlik ve üye devletler tarafından kabul edilen politikalar ve tutumlar ile aşamalı olarak uyumlaştırması gerekmektedir". DPT, *Türkiye için Müzakere Çerçeve Belgesi*, Ekim 2005, s.3

²²⁵ Altınbaş, s.1

irdelenmiştir. Bu yükümlülükler, Türkiye'nin birkaç yıl içinde bunları tamamlayabileceği veya kayda değer bir şekilde daha ileri götürebileceği yönündeki gerçekçi beklenti doğrultusunda belirlenmiştir. Bir veya iki yıl içerisinde yerine getirilmesi öngörülen kısa vadeli öncelikler ile, üç veya dört yılı öngören orta vadeli öncelikler arasında bir ayırım yapılmıştır. Üzerinde durduğumuz, çevre faslına ilişkin olarak da kısa vadeli önceliklerde Türkiye'nin çevre konusunda üyelik yükümlülüklerini üstlenme yetenekleri şu şekilde sıralanmıştır²²⁶:

- Aşama ve zaman çizelgeleri belirterek ulusal, bölgesel ve yerel düzeylerde gerekli idari kapasitenin kurulmasına ilişkin projeleri ve gerekli mali kaynakları içeren AB müktesebatının aktarılması, uygulanması ve yürürlüğe konulması için kapsamlı bir stratejinin geliştirilmesi.

- Sınır aşan unsurları dâhil olmak üzere, çevresel etki değerlendirmesi konusu gibi yatay ve çerçeve mevzuatı basta olmak üzere müktesebatın aktarılması, uygulanması ve yürürlüğe konulmasının sürdürülmesi ve idari kapasitenin güçlendirilmesi.

-Ulusal Atık Yönetimi Planı'nın kabul edilmesi

Orta Vadeli Önceliklerindeki Üyelik Yükümlülüklerini Üstlenme Yeteneği ise:

- Doğa koruma, su kalitesi, kimyasal maddeler, sanayi, kirlilik ve risk ile atık yönetimi konularında mevcut çerçeve mevzuatı, uluslararası çevre sözleşmelerine ve mevzuata ilişkin müktesebatın aktarılması ve uygulanmasına devam edilmesi

-Çevre koruma koşullarının, sektörel politikaların tanım ve uygulamaları ile bütünleştirilmesine devam edilmesi, şeklindedir.

Rapor, Türkiye'nin merkezi düzeyde idari kapasitesinin artırılması alanında önemli bir ilerleme kaydettiğini belirtmektedir. Ancak, yatay mevzuat, hava kalitesi, kimyasallar, gürültü ve atıklara ilişkin ilerleme konusunda sınırlı kaldığını ve endüstriyel kirlilik ve risk yönetimi konusunda ilerleme kaydetmediğini ve çevre müktesebatının aktarımının genel düzeyinin düşük olduğunu belirtmiştir.

²²⁶ Avrupa Toplulukları Komisyonu, 2006/35/EC Sayılı Kararın Feshine ve Türkiye ile Katılım Ortaklığının kapsadığı ilkeler, Öncelikler ve Koşullara dair bir Konsey Kararı, Brüksel, Şubat 2008, s.27

“2007 İlerleme Raporuna Göre Türkiye Çevre Politikası” değerlendirmesinde de, Türkiye’nin çevre alanında yeterince ilerlemediği vurgulanmaktadır. İlerleme olarak değerlendirilen alan, Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği²²⁷ olmuştur. Diğer taraftan, hava ve su kalitesi konularında yeterli bir gelişme kaydedilmediği ifade edilmektedir. Bununla birlikte, atık yönetimi ile ilgili olarak da henüz ulusal bir plan olmadığı, yine de atıkların giderilmesi ile ilgili kısmen ilerleme sağlandığı kabul edilmektedir²²⁸.

Mevcut son ilerleme raporunda ise, Türkiye’nin sürdürülebilir kalkınma yolunda ne kadar ilerlediği ve eksikliklerini görmek, 2010’a kadar olan süreçte alınan mesafeyi anlamamıza yardımcı olacaktır.

3. 2010 Türkiye İlerleme Raporu’nun Sürdürülebilir Kalkınmaya Yönelik Değerlendirmesi

Bu Rapor, 2009 yılının Ekim ayının başından 2010 yılının Ekim ayına kadar olan dönemi kapsamaktadır. İlerleme, alınan kararlar, kabul edilen mevzuat ve uygulanan tedbirler temelinde değerlendirilmektedir.

Raporda, çevre faslına ilişkin altı çizilen gelişmeler ve işaret edilen eksiklikler şu şekildedir²²⁹;

- Hava kalitesi konusunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Bazı sıvı yakıtların kükürt muhteviyatına ilişkin mevzuat, AB müktesebatıyla tamamen uyumlu hale getirilmiştir. Atık yakma yönetmeliği kabul edilmiştir. Türkiye, Kalıcı Organik Kirleticilere İlişkin Stockholm Sözleşmesi’ne taraf olmuştur. Hava Kalitesi Direktifi’nin uygulanmasına yönelik idari kapasite yeterli değildir.

- Atık yönetimi konusunda iyi düzeyde ilerleme kaydedilmiştir. Türkiye, 2009-2013 dönemi için ulusal atık yönetimi planını kabul etmiştir. Tehlikeli atık kontrolü, gemilerden atık alınması ve atık kontrolüne ilişkin mevzuat AB müktesebatına uygun olarak değiştirilmiştir.

²²⁷ “Gerçekleştirilmesi planlanan projelerin çevreye olabilecek olumlu ve olumsuz etkilerinin belirlenmesinde, olumsuz yöndeki etkilerin önlenmesi ya da çevreye zarar vermeyecek ölçüde en aza indirilmesi için alınacak önlemlerin, seçilen yer ile teknoloji alternatiflerinin belirlenerek değerlendirilmesinde ve projelerin uygulanmasının izlenmesi ve kontrolünde sürdürülecek çalışmaları, ifade eder.” Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü, *Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği*, Sayı: 25318, 2003, s.1

²²⁸ İktisadi Kalkınma Vakfı, *2007 Türkiye İlerleme Raporu*, 2007, s.1

²²⁹ Avrupa Komisyonu, *Türkiye 2010 Yılı İlerleme Raporu*, Kasım 2010, s.89

- Su kalitesi konusunda çok sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Koordinasyonu artırmak ve AB müktesebatına daha fazla uyum için stratejiler ve politikalar geliştirmek amacıyla, su kalitesi yönetimi konusunda üst düzey bir yönlendirme komitesi kurulmuştur. Su yönetimine ilişkin kurumsal çerçeve bölünmüştür ve nehir havzası düzeyinde örgütlenmemiştir.

- Endüstriyel kirlenmenin kontrolü ve risk yönetimi konusunda sınırlı ilerleme kaydedilmiştir.

-Kimyasallar konusunda, bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. “Biyosidal ürün”²³⁰lere ilişkin mevzuat kabul edilmiştir. Etkili uygulama için kapasite yetersizdir.

-Gürültü konusundaki mevzuat uyumu, ileri düzeydedir. Ancak, gürültü haritalarının ve eylem planlarının hazırlanması hâlâ erken aşamadır.

- İklim değişikliğine ilişkin olarak, çok sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Ozon tabakasını incelten maddelerin ticareti konusunda, bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Çevre ve Orman Bakanlığı tarafından, UNDP/GEF desteğiyle bir ulusal iklim değişikliği stratejisi kabul edilmiştir. Ayrıca, Çevre ve Orman Bakanlığı bünyesinde bir İklim Değişikliği Dairesi kurulmuş ve kamu kurumları arasında koordinasyonu artırmak amacıyla yüksek düzeyli bir İklim Değişikliği Koordinasyon Kurulu oluşturulmuştur. Bununla birlikte, AB’nin Sera Gazları Emisyon Ticareti Planı’na yönelik hazırlıklar henüz başlamamıştır. Türkiye, sera gazı envanterini sunmuş, ancak Beşinci Ulusal Bildirimini bugüne kadar sunmamıştır. 2012 sonrası, anlaşmaya ilişkin uluslararası iklim müzakerelerinde, Türkiye son zamanlarda AB pozisyonlarıyla uyumlu hareket etmeme eğilimindedir. Türkiye, kendisini Kopenhag Mutabakatı ile de ilişkilendirmemiştir. Türkiye’nin, sera gazı salımı artışını alışlageldik senaryo temelinde, 2020 için öngörülen oran çerçevesinde % 11’le sınırlamayı amaçlaması, iddialı bir hedef olarak değerlendirilemez.

- Doğa koruması konusunda, ilerleme kaydedilmemiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)’ne sevk edilen ve Türk Natura 2000²³¹ ağına faydalı katkılar

²³⁰ “Bir veya birden fazla aktif madde içeren, kullanıma hazır halde satışa sunulmuş, kimyasal veya biyolojik açıdan herhangi bir zararlı organizma üzerinde kontrol edici etki gösteren veya hareketini kısıtlayan, zararsız kılan, yok eden aktif madde ve preparatlarıdır.” Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü, *Biyosidal Ürünler Yönetmeliği*, Ekim 2009, s.1

sağlayabilecek birçok alanın, mevcut koruma düzeyinin kaldırılmasına neden olacak Tabiatı ve Biyolojik Çeşitliliği Koruma Kanunu Tasarısı endişelere neden olmuştur. Ulusal biyoçeşitlilik stratejisi ve eylem planı ile kuşlar ve habitatlara ilişkin uygulama mevzuatı henüz kabul edilmemiştir. Ülkenin doğusundaki, yeni su ve enerji altyapısı inşasının, potansiyel olarak korunan flora ve fauna türleri üzerindeki olumsuz etkileri konusunda artan endişeler bulunmaktadır. Potansiyel Natura 2000 alanlarının listesi, henüz derlenmemiştir. Sulak alanların korunmasına ilişkin yönetmelikte yapılan değişiklik, Sulak Alanların Uluslararası Önemi Sözleşmesi kapsamında korunan sulak alanların korunma durumunu zayıflatmıştır. Doğa korumasına ilişkin sorumluluk, çeşitli yetkili kurumlar arasında açık bir şekilde paylaştırılmamıştır.

Özetle, uyum yönünde ilerleme olduğu belirtilirken, çevre alanındaki hazırlıkların hala erken aşamada olduğu dile getirilmiştir. Sınırlı ilerleme kaydedilen alanlar olarak, yatay mevzuat, hava ve su kalitesi, endüstriyel kirlilik, kimyasallar ve idari kapasite gösterilmiştir. Atık yönetimi konusunda, Türkiye'nin olumlu bir ilerleme gösterdiği söylenmiştir. Ancak, iklim değişikliği konusunda çok az bir gelişme kaydedildiğini, hatta doğanın korunması alanında öngörülen olumlu bir ilerlemenin yaşanmadığını ifade etmişlerdir. Son olarak, çevre alanındaki yatırımların artırılması gerektiğinin altı çizilmiştir.

Diğer taraftan, Türkiye'nin mali yardımları etkin kullanma konusundaki kapasitesini geliştirmesi gerektiği konusunda eleştiri yapılmaktadır. Sürdürülebilir kalkınma konuları çerçevesinde de, yerel yönetimlerin önemi doğrultusunda, altı çizilen noktalar vardır. Öyle ki, yerel yönetimlerde saydamlık, güvenilirlik ve katılımcılık mekanizmalarının güçlendirilmesinin gerekli olduğu vurgulanmaktadır. Yerel yönetim

²³¹ “Avrupa Birliği sınırları içinde belirlenmiş bir doğal çevre koruma ağıdır. Mayıs 1992’de, Avrupa Birliği üyesi ülkelerin hükümetleri, Avrupa içinde tehlikede bulunan doğal yaşam alanlarının ve canlı türlerinin koruma altına alınması amacıyla hazırlanmış bir yönerge tasarısını kabul etmişlerdir. Habitat Yönergesi veya FFH-Yönergesi olarak anılan bu yönerge, Avrupa Birliği’nin 1979 yılında kabul edilen Yabani Kuşlar Yönergesi’ni tamamlamak amacıyla yürürlüğe konmuştur. Bu iki yönerge, Natura 2000 ağının oluşumunu sağlayacak en önemli iki hukuki metindir. Avrupa Birliği’ne üye her bir ülke, kendi sınırları içindeki en önemli doğal yaşam alanlarının ve buralardaki bitki ve hayvan türlerinin bir listesini derlemek zorundadır. Avrupa Birliği’ne girildiğinde Natura 2000 konusunda sıkıntı çekmek istemeyen Türkiye de bu konuyla ilgili çalışmalara başlamıştır.” Erdal Özdoğan ve Ergin Duygu, “Türkiye’nin Avrupa Birliği ile Katılım Müzakereleri Sürecinde Natura2000 Korunan Alanlar Ekolojik Ağı’nın Değerlendirilmesi”, *Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi*, Cilt:1, Sayı:1, 2009, s. 3

makamlarına stratejik planlama, mali denetim sistemlerinin kurulması, proje yönetimi, kriz yönetimi, çevre ve bilgi teknolojileri yönetimi eklenmesi dile getirilmektedir²³².

Kalkınma ile bağlantılı olarak ekonomik değerlendirmelere de göz atmak gerekir. 2010 yılında, toplam finansman ihtiyacının ikiye katlandığı; İşsizliğin 2009 yılında %14 olarak gerçekleşirken, 2010 ortasında %11 olarak kaydedildiği; Genç nüfusta işsizlik oranı son istihdam paketinin de etkisi ile %24'ten %20 seviyelerine gerilediği; Hassas olan makroekonomik istikrarın güçlendirilmesi için mali şeffaflığın artırılması, enflasyon hedeflemesinin güçlendirilmesi ve mali istikrarın korunması gerekliliği; Sanayi ve inşaat sektörlerinde ise düşüş gözlemlendiği; KOBİ'lerle ilgili veri üretiminin sıklığı ve kalitesinin düşük seviyede olduğu; KOBİ'lerin finansmana erişiminin iyileştirilmesi için bazı girişimler yapıldığı, ancak bankacılık sektörü kredilerinde KOBİ'lerin payının azalmaya devam ettiği; KOSGEB²³³'in KOBİ'lere destek sağlaması için ayırdığı 500 milyon €'luk fonun etkin olarak kullanılmadığı; Kayıt dışı ekonominin büyüklüğünün ciddi bir sorun olmaya devam ettiği; Karar verme mekanizmalarının şeffaf olmaması nedeniyle alınan kararların mantığını ve tutarlılığını değerlendirmenin güçlüğü, konularına dikkat çekilmektedir²³⁴.

Sonuç olarak, Rapor, Türkiye-Avrupa Vakfı'nın değerlendirmelerine göre, beklenen veya tahmin edilen hususlarda sürpriz oluşturmamıştır. Bununla birlikte, çevre alanında endişelerin devam etmesinin sebepleri altı çizilen eksiklikler dikkate alındığında anlaşılabilmektedir²³⁵.

4. Türkiye'nin Sürdürülebilir Kalkınma Göstergelerinin Değerlendirmesi

Sürdürülebilir kalkınma ile ilgili olarak, mevcut durum değerlendirmesi yapılabilmesi için, göstergelere de bakmak gereklidir. Bu bağlamda, Türkiye İstatistik

²³² Nilgün Arısan Eralp, *2010 Yılı İlerleme Raporu ve Genişleme Stratejisi'ne Bakış*, TEPAV, 2010, s.1

²³³ "Türkiye'nin, ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarının karşılanmasında küçük ve orta ölçekli işletmelerin payını ve etkinliğini artırmak, rekabet güçlerini ve düzeylerini yükseltmek, sanayide entegrasyonu ekonomik gelişmelere uygun biçimde gerçekleştirmek amacıyla 20 Nisan 1990 tarih ve 3624 sayılı Kanun ile T.C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB) kurulmuştur.", <http://www.kosgeb.gov.tr>, (15.12.2010)

²³⁴ Dilek İ. Ateş ve Gamze Erdem, *2010 Türkiye İlerleme Raporu Değerlendirmesi*, TÜSİAD, 9 Kasım 2010, s.21

²³⁵ Türkiye Avrupa Vakfı, *AB 2010 İlerleme Raporu Hakkında Türkiye Avrupa Vakfı Görüşü*, 12 Aralık 2010, s.1

Kurumu tarafından “Seçilmiş Sürdürülebilir Kalkınma Göstergeleri, 2005-2008” ile ilgili bülten, 29 Eylül 2010 tarihinde yayınlanmıştır. Buna göre²³⁶;

- 2005 yılı toplam seragazı emisyonu (1990=100) 176,4 iken, 2008 yılında 196 olarak hesaplanmıştır. Kişi başı CO₂ emisyon miktarı ise, 2008 yılında 4,18 ton’ dur. Böylece, 2008 döneminde toplam seragazı emisyonu %96 arttığı görülmektedir.

- Yenilenebilir enerji kaynaklarından üretilen elektrik miktarının, üretilen toplam elektrik içerisindeki payı da 2008 yılında yüzde 17,4 olmuştur.

- 2005 yılında tarım alanı içerisinde organik tarım yapılan alanı payı yüzde 0,49 iken, bu rakam 2008 yılında yüzde 0,43 olarak gerçekleşmiştir. Korunan alanlar 2005 yılında 4,4 milyon hektar iken, 2008 yılında 4,1 milyon hektar alana gerilemiştir. Yatırımlarının GSYH içindeki payı, 2008 yılında %19,9 olarak hesaplanmıştır.

- 2008 yılında, toplam işsizlik oranı %11 olarak tahmin edilmiştir. Aynı yıl kadın istihdam oranı yüzde 23,5; yaşlı çalışanlar için istihdam oranı yüzde 27,4 olarak belirlenmiştir.

- Hesaplamalara göre, 2008 yılı için doğumda beklenen yaşam süresi 73,6; kadın başına düşen çocuk sayısı 2,14; toplumdaki intihar hızı da yüzbinde 3,96 olarak tahmin edilmiştir.

- Verilere göre, 2005 yılı kişi başına GSYH sabit fiyatlarla yüzde 7,1 büyürken, bu oran 2008 yılında yüzde 0,5 gerilemiştir.

Bunların haricinde, 2002’ den itibaren iktidarda olan ve 2010 yılı itibariyle göreve halen devam etmekte olan Adalet ve Kalkınma Partisi(AKP)’nin Temmuz 2007 seçimlerindeki beyannamesinde çevre konusunda yapılacakları nasıl yorumladığı da müzakerelerin gidişatı açısından önemlidir. Bu bağlamda, Yeni Çevre Kanunu çerçevesinde, çevre tasarısına ilişkin yapılan değişiklikler ve değerlendirmeler yeni dönemi yorumlayamaya yardımcı olacaktır.

²³⁶ “Sürdürülebilir kalkınma göstergeleri, Avrupa Birliği İstatistik Ofisi (Eurostat) tarafından belirlenen gösterge listesine göre üretilmiştir.” Seçilmiş Sürdürülebilir Kalkınma Göstergeleri, http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=581&tb_id=1, (16.12.2010)

5. Yeni Çevre Kanunu ve Hükümete Yönelik Değerlendirmeler

Türk Çevre Kanunu, 9.8.1983 gün ve 2872 sayılı kararla kabul edilmiştir. Aslında, 1982 Anayasasının kabulü ile çevre koruması olgusu, ilk defa Anayasaya girmiştir. Ancak, sürdürülebilir kalkınma ilkesi 1982 Anayasasında açıkça ifade edilmemiştir²³⁷. Devam eden süreçte, Avrupa Konseyi ülkelerinde, 14 Haziran 1992 BM Rio Çevre ve Kalkınma Konferansı Bildirgesi'nden sonra, çevre korumada kabul gören yeni kriterlere uygun yasalaşma çalışmaları başlamıştır. Böylece, Rio Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nin 10.maddesi (çevre ile ilgili bilgilere erişim ve karar verme sürecine katılım), 11.maddesi (etkili çevre mevzuatı oluşturma), 14.madde (çevre korumada sınırlararası işbirliği), 15.maddesi (ihtiyat ilkesi), ile getirilen temel kriterler, uluslararası çevre koruma sözleşmelerine ve ülkelerin yasal mevzuatlarına girmeye başlamıştır. Türk Çevre Kanunu da, 26.4.2006 gün ve 5491 sayılı kanunla tamamen değiştirilmiştir. Çevre Kanunu'nda Değişiklik Yapılmasına Dair 5491 no'lu Kanun, 13.05.2006 gün ve 26167 sayılı Resmi Gazetede yayınlanmak suretiyle yürürlüğe girmiştir²³⁸.

Yeni Çevre Kanunu'nda, 1.madde ile “sürdürülebilir kalkınma” ve “sürdürülebilir çevre” kavramlarının getirilmesi ve bu kavramların içeriklerinin 2.maddede açıklanması ile BM çevre ve kalkınma kriterlerine uyum sağlanmıştır²³⁹. 9.madde ile de, genelde çevre koruma temel değerlerini kapsayan ve uluslararası sözleşmeler ile uyum sağlayan olumlu hükümler getirilmiştir.

Özkan, AKP Hükümeti döneminde; 2B - ormanların yağmalanmasına ilişkin Anayasa değişikliği girişimi ile sonradan gündeme gelen Kıyı Kanunu tasarısı, nükleer santral politikası, Madencilik Kanunu Değişikliği ve genel icraatları ile Türkiye'nin

²³⁷ Derilioğlu, s.6

²³⁸ “Ayrıca, Çevreyle ilgili Mevzuatlar, Uluslararası Anlaşmalar, Sözleşmeler, Yönetmelikler, ilgili kurum ve kuruluşlar bkz.EK-1'de verilmektedir.”, Tan Baykal, “Türkiye’de Çevre Yönetim Sisteminin Merkezi Örgütlenmesi”, *Mevzuat Dergisi*, Sayı:147, Mart 2010, s. 3

²³⁹ “Madde 1 - (Değişik madde : 26/04/2006 - 5491 S.K/1.mad) Bu Kanunun amacı, bütün canlıların ortak varlığı olan çevrenin, sürdürülebilir çevre ve sürdürülebilir kalkınma ilkeleri doğrultusunda korunmasını sağlamaktır. Madde 2 - (Değişik madde : 26/04/2006 - 5491 S.K/2.mad) Bu Kanunda geçen terimlerden; “Sürdürülebilir çevre: Gelecek kuşakların ihtiyaç duyacağı kaynakların varlığını ve kalitesini tehlikeye atmadan, hem bugünün hem de gelecek kuşakların çevresini oluşturan tüm çevresel değerlerin her alanda (sosyal, ekonomik, fizikî vb.) ıslahı, korunması ve geliştirilmesi sürecini; Sürdürülebilir kalkınma ise: Bugünkü ve gelecek kuşakların, sağlıklı bir çevrede yaşamasını güvence altına alan çevresel, ekonomik ve sosyal hedefler arasında denge kurulması esasına dayalı kalkınma ve gelişmeyi, ifade eder” T.C Adalet Bakanlığı, *Çevre Kanunu*, Ağustos 1983, s.1

doğal ve kültürel zenginliklerinin çok yakın ve açık bir doğa katliamı tehlikesi ile karşı karşıya kaldığını, iddia etmektedir. Doğayı bozan girişimlerin önünü açan faaliyetlerin hayata geçirilmek istenmesinin altında da, rant hırsına dayalı bir plansızlık ve ilkesizlik politikasının yattığını öne sürmektedir. Hâтта, Türkiye’nin bu yasa ile, çevre koruma politikasında sınıfta kaldığını belirtmektedir²⁴⁰. Bu anlamda, Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarının, 2007 seçim beyannamesinde belirttiği ilkeleri ve devam eden süreçteki yapılanlara bakıldığında daha sağlıklı bir yoruma ulaşılabilir.

Hükümet programı, “*Partimiz, çevre sorunlarına hem sağlıklı bir ortam sağlanması, hem de ulusal maliyetlerin azaltılması açısından bakmaktadır*” ifadesiyle başlamaktadır²⁴¹. Sonrasında, Türkiye’yi biyolojik çeşitliliğin korunduğu, doğal kaynakların sürdürülebilir kalkınma yaklaşımıyla yönetildiği, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkını gözetten bir ülke yapmayı hedefliyoruz ile devam etmektedir. Ancak, bu hedeflerin gerçekleştirilmesi yönündeki istikrarın tatminkâr boyutta olduğu, AB İlerleme Raporlarında da görüldüğü üzere, tartışmalıdır²⁴².

Diğer taraftan, Türkiye Çevre ve Orman Bakanlığı’na göre, idari kapasitenin ve idari yetkilerin artırılması anlamında günümüze değin olanlarla mukayese edildiğinde, Birliğin iddiasına karşın aslında bir ilerleme kaydetmiştir. Ayrıca, AB’nin ilerleme açısından olumsuz değerlendirmesi göz önüne alındığında da bunun, diğer aday ülkelere gösterilenden daha az destek görmenin sonucu olduğu yorumu da çıkarılabilmektedir. Öyle ki, Hırvatistan ile aynı tarihte müzakerelere başlayan Türkiye, 35 başlıktan 12’sini açabilmişken, Hırvatistan 2010 yılında hemen hemen müzakere sürecini tamamlamıştır. Henüz, serbest piyasa ekonomisi ve demokrasi gibi ilkelerle yeni tanışan Hırvatistan’ın, çok daha uzun süredir Avrupa ile yakın ilişkiler içinde olan Türkiye’den müzakerelerde daha ileride olmasını dikkat çekici bir durum olarak değerlendiren Altınbaş’a göre, bu hızlı ilerleme süreci, Hırvatistan’dan ziyade, daha çok AB’nin “başarısı” gibi görünmektedir²⁴³. Yine de, Birliğin desteğinin yanı sıra, ulusal gelişme hedefinden sapmadan, Türkiye’nin ilerleme yolunda gitmesi önemlidir. Bu bağlamda, önümüzdeki

²⁴⁰ Noyan Özkan, “Yeni Çevre Kanunu”, www.rightsagenda.org, (16.12.2010)

²⁴¹ Adalet ve Kalkınma Partisi Hükümet Çevre Programı, http://www.akparti.org.tr/5-11-cevre-_79.html?PID=46, (19.12.2010)

²⁴² Budak ve Yıldırım, s. 185

²⁴³ Altınbaş, s.1

döneme ilişkin olarak, Türkiye'nin AB Müktesebatına Uyum Programı (2007-2013) devam etmektedir. Sürdürülebilir kalkınma çerçevesinde, Türkiye'nin Kalkınma planlarını inceleyeceğimiz bir sonraki başlıkta, buna da değinilecektir²⁴⁴.

²⁴⁴ Ayrıca, T.C Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın yayımladığı, 2010-2011 AB Eylem Planı'nda, stratejiler daha detaylı görülebilir. http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/AB/ABKurumsalDb/2010-2011_Eylem_Plani.pdf

B. Türkiye Kalkınma Planlarının Sürdürülebilir Kalkınma Değerlendirmeleri

Türkiye'nin, Toplulukla ilişkilerinin başladığı 1963 tarihinden itibaren hazırlanan kalkınma planlarının Türkiye'deki sürdürülebilir kalkınma çerçevesindeki değerlendirmeleri de Birlik ile ilişkiler açısından önemlidir. Bu açıdan, müzakereler kapsamındaki çevre ile ilgili gelişmelerin yanı sıra, kalkınma planlarının sonuçlarını da gözlemlemek, çalışmamız açısından faydalı olacaktır.

1. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Öncesi (1963-1995) Sürdürülebilir Kalkınma

Genel olarak, bu dönemdeki kalkınma planlarında, sanayileşmenin ve tarımda modernleşme faaliyetlerinin artırılması, hizmetler sektörünün geliştirilmesi ve uzun vadede ekonomik kalkınma üzerinde durulmuştur. Birinci ve İkinci Kalkınma Planlarında, “çevre” konusu özel bir başlık olarak ele alınmamıştır. Uluslararası ortamda da, sürdürülebilir kalkınma konusu henüz politika geliştirme anlamında gündemde olmadığından, bu şaşırtıcı değildir. Bununla birlikte, Birinci ve İkinci Kalkınma Planlarında, Türk ekonomisinin hızla gelişmesinin sağlanması ve gelecek kuşakların refah seviyesinin artırılması öncelik olarak belirtilmiştir. Böylece, bu yöndeki toplumsal kalkınma stratejileri öne çıkartılmıştır²⁴⁵.

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977) ve 1978 Yılı Ara Programı ise, ilk kez çevre sorunlarını ele almıştır. 1972 yılında yapılan, ilk küresel çevre konferansı olan Birleşmiş Milletler İnsan ve Çevre Konferansı'nın etkilerinin yansıdığı görülen Planda temel yaklaşım, “*çevre sorunlarını ileri sürerek kalkınma çabalarının yavaşlatılmasını istemenin mümkün olmadığı*” şeklinde vurgulanmıştır. Bu görüş, Stockholm Konferansı'ndaki az gelişmiş ülkelerin dile getirdiği konuyla ilgili argümanlarını da destekleyici niteliktedir. Kısaca, bu Planda çevre konusundan bahsedilmişse de, özellikle, kalkınma ve sanayileşmeye zarar verecek politikaların benimsenmemesi gerektiğinin altı çizilmiştir²⁴⁶.

²⁴⁵ DPT, *İkinci Kalkınma Planı*, Devlet Planlama Teşkilatı Raporları, (Ocak 1968), s.2

²⁴⁶ DPT, *Üçüncü Kalkınma Planı*, Devlet Planlama Teşkilatı Raporları, (Ocak 1973), s.3

Dördüncü Kalkınma Planı'nda ise, sanayileşme, tarımda modernizasyon ve kentleşme süreçlerinde “çevre”nin dikkate alınması yönünde bazı ilkeler ortaya konmuştur. Yerel yönetimlerin, çevre konularında yetkilendirilmesi ile ilgili görüş de, bu Planda dile getirilmiştir. Ayrıca, çevre sorunlarının ortaya çıkmadan önlenmesine dair politikaların görüşülmeye başlanması bu Plana denk gelir. Bu da, Türkiye’de çevre politikalarının oluşması açısından ayrı bir öneme sahiptir. Bu bağlamda, Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemi, önleyici politikaların da dikkate alınmaya başladığı dönem olmuştur. Altıncı Planda ise, ekonomik ve sosyal faaliyetlerin yürütülmesinde, beşeri ve doğal kaynakların israfının önlenmesi ve çevrenin korunmasının esas alınması görüşü öne çıkmıştır. Bu anlamda, politikalarda sürdürülebilir kalkınma anlayışının yer alması sağlanmıştır. Ayrıca, çevre konusu, diğer sektör politikalarında ve stratejilerinde de dikkate alınmaya başlamış ve ilgili çalışmalar ilk kez bu plan ile birlikte anılmıştır. Diğer taraftan, Altıncı Planın, Türkiye’de 1994 ekonomik krizinin etkileri ve “Gümrük Birliği” anlaşmasının politik ve ekonomik kararları belirlediği bir süreçte ele alındığının altı çizilmelidir. Çünkü, Gümrük Birliği sürecinde, özel sektör, uluslararası rekabet edebilirliğe engel olunmasını önlemek amacıyla, uluslararası çevresel taahhütlere önem vermeye başlanmıştır. Böylece, Altıncı Plan dönemi ile birlikte, çevre ve ekonomi politikalarının birlikte düşünülmesinin önemi fark edilmiştir²⁴⁷.

2. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000) ‘nda Sürdürülebilir Kalkınma

Bu Plan döneminde, dünyada gelişme dengesinin diğer bir kritik unsurunu oluşturan çevre konusunda, 1992’de Rio’da gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı’nda belirlenen ilkelerin hayata geçirilmesinde sınırlı ölçüde de olsa gelişme kaydedilmiştir. Planda yapılan değerlendirmeye göre bu süreçte, sürdürülebilir kalkınma anlayışının yaygınlaşmasına rağmen, çevrenin ve dünyamızın geleceği üzerindeki tehlikeler ortadan kalkmış değildir. Buna karşılık, teknolojinin sağladığı imkânların çevre sorunlarının çözümü doğrultusunda kullanılmasıyla, bu alanda büyük ilerlemeler sağlanabileceği ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede, başlı başına bir sektör niteliği kazanmakta olan çevre konusunun üretim, istihdam ve ticaret açılarından

²⁴⁷ DPT, *Altıncı Kalkınma Planı*, Devlet Planlama Teşkilatı Raporları, (Ocak 1990), s.29

önemi artmıştır²⁴⁸. Bu bağlamda, Türkiye'nin dünyadan uzak kalmaması için yapısal değişikliklerin kapsamlı bir şekilde ele alınması bu Plana denk gelmiştir. Bu Plan sırasında, çevre sorunlarının sosyal ve ekonomik politikalarla bütünleşmesine yönelik, önemli girişimlere imza atılmıştır. Öyle ki, 1998 yılında DPT tarafından hazırlanan Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı (UÇEP), Türkiye'de sürdürülebilir kalkınma göstergeleri dikkate alınarak hazırlanan ve çevre politikalarının sektörel politikalarla bütünleşmesi için stratejiler, politika ve eylem planları öneren kapsamlı ilk politika belgesi şeklinde oluşturulmuştur. Konferansın dünyadaki yansımaları, Türkiye'nin de Yedinci Planında, toplumsal politikaların sürdürülebilir bir kalkınma yaklaşımıyla ele alınmasını sağlamıştır²⁴⁹.

3. Uzun Vadeli Strateji (2001 – 2023)'nin Sürdürülebilir Kalkınma ile İlişkisi

Günümüz dünyasının, bilgi ekonomisi ve bilgi toplumu olması yönündeki hızlı gelişim, Türkiye'nin de ekonomik, sosyal ve siyasi reformlarını uyumlaştırmasını ve yeni dünya düzeniyle bütünleşmesini gerektirmiştir. Türkiye için önemli olan nokta bu süreçte, Avrupa Birliği üyeliği çerçevesinde, en başta ekonomi politikaları olmak üzere politikalarını düzenlemesidir. Bu kapsamda hazırlanan ve 2001-2023 dönemini içeren Uzun Vadeli Gelişme Stratejisi, iki dönem olarak tanımlanmıştır. Buna göre Türkiye'nin; öncelikle AB'ye tam üyelik sürecinde ekonomik ve toplumsal yeniden yapılanması ve bilgi toplumuna dönüşerek, 2010'larda bölgesel güç olarak niteliğinin daha da artması; ikinci olarak, 2020'lerde de küresel anlamda etkili bir dünya devleti olması hedeflenmiştir²⁵⁰.

Stratejide, sürdürülebilir kalkınma anlayışını temel alan ilkeler yer almıştır. Ayrıca, Stratejide 2023 yılı itibarıyla, sürdürülebilir kalkınmanın sektörlere

²⁴⁸ Altunbaş, s.17

²⁴⁹ "Birleşmiş Milletler Dünya Sosyal Kalkınma Zirvesi' (Kopenhag Zirvesi)'nde 1994'te gerçekleştirdiği toplantıda, ekonomik ve sosyal politikaları bir arada ele alan, aynı zamanda çevre politikalarını da içeren, piyasa mekanizması temelinde, insan merkezli bir kalkınma ve sosyal gelişmeye yönelik bütüncül bir kalkınma yaklaşımı üzerinde durulmuştur. Bu konuda, ülkeler ve uluslararası örgütlerce uyum gösterilmiştir." DPT, *Yedinci Kalkınma Planı*, Devlet Planlama Teşkilatı Raporları, (Ocak 1996), s.4

²⁵⁰ Milli Eğitim Bakanlığı, *Dokuzuncu Kalkınma Planının Yapısı ve Uygulama Yaklaşımı*, MEB Mevzuat Bankası, Nisan 2006, s.1

entegrasyonu bakımından öne çıkan kimi konular belirlenmiştir. Buna göre, Uzun Vadeli Strateji’de²⁵¹:

- Dönem sonunda (2023), öne çıkan sektörlerin toplam katma değer içindeki paylarındaki sıraları itibariyle; tarım, sanayi ve hizmetler sektörlerinin olması.
- İstihdamda, temel değişimin tarım ve hizmetler sektörlerinde olması
- Kentsel nüfus payının dönem sonunda % 90 düzeyine ulaşması
- 2000 yılında % 30 olan kamu yatırımlarının toplam yatırımlar içindeki payının dönem sonunda yaklaşık % 10 düzeyine gerilemesi
- Toplumsal hedeflere ulaşma konusunda, piyasaların ve devletin birbirlerini tamamlayıcı rol oynamalarının esas alınması, bu bağlamda; devletin düzenleme, gözetim ve denetleme fonksiyonları geliştirilmesi, yerel yönetimleri güçlendirilmesi ve ulusal öncelikler doğrultusunda sivil toplumun desteklenmesi hedeflenmiş ve öngörülmüştür.

4. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)’nda Sürdürülebilir Kalkınma

Sekizinci Plan dönemi, Uzun Vadeli Strateji’nin ilk beş yıllık dönemidir. Plan döneminde, kesintisiz bir büyüme sürecini gerçekleştirmek esas alınmıştır. Planda, çevre ile ilgili alınacak önlemlerin de, ilk kez ekonominin rekabet gücünün arttırılması ile beraber ele alındığı şeklinde yorumlanmıştır. Bu dönemde, çevre yönetim sistemleri istenilen etkinlik düzeyine getirilememiştir. Hızlı kentleşme, başta kıyı alanları ve denizler olmak üzere doğal kaynaklar üzerindeki baskıları, atıklarının miktarını ve diğer çevre sorunlarını artırmıştır. Kaynakların sürdürülebilir yönetimi ve çevre sorunlarının çözümünde önemli engeller oluşturmaktadır. Ayrıca, sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı doğrultusunda, insan sağlığı ve doğal dengeyi koruyarak ekonomik kalkınmaya imkân verecek, doğal kaynakların yönetimini sağlayacak, gelecek kuşaklara daha sağlıklı bir doğal, fiziki ve sosyal çevre bırakacak yönde arzulanan nitelikte bir gelişme kaydedilememiştir. Bununla birlikte, çevre politikalarının ekonomik ve sosyal politikalarla bütünleşmesi sağlanamamış, bu konuda ekonomik araçlardan yeterince faydalanılamamıştır. Diğer taraftan, Planda sürdürülebilir kalkınma ile ilgili olarak bu

²⁵¹ DPT, *Dokuzuncu Kalkınma Planı*, Devlet Planlama Teşkilatı Raporları, (Ocak 1990), s.36

öncelikler de yer almıştır: Uzun dönemde, çevre sorunlarının çözümü için uygulanan politikalar ve stratejilerin ülke gerçekleri de dikkate alınarak AB normları ve uluslararası standartlara paralel olması sağlanacaktır; doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı teşvik edilecek ve çevresel riskler en aza indirilecektir; biyoçeşitliliğin korunması ve sürdürülebilir kullanımı amacıyla hazırlıkları tamamlanan Ulusal Biyolojik Çeşitlilik Stratejisi ve Eylem Planı yürürlüğe konacaktır²⁵².

5. Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013)'nda Sürdürülebilir Kalkınma

Dokuzuncu Kalkınma Planı, sorunları makro dengeleri gözeterek belirleyen ve bu çerçevede strateji ve hedef belirleyen bir nitelikte hazırlanmıştır. Çünkü Plan, değişimin çok boyutlu ve hızlı bir şekilde yaşandığı, rekabetin yoğunlaştığı ve belirsizliklerin arttığı bir döneme rastlamaktadır. Bunun yanı sıra Plan, kurumsal ve yapısal düzenlemeleri, piyasaların daha etkin işleyişine imkân verecek şekilde düzenlemektedir. Planı, önceki kalkınma planlarından ayıran önemli özellik olarak, kalkınma politikalarını sektörel ayrımlarla değil, Türkiye'nin temel sorun alanlarını ele alarak belirlemesi bağlamında gösterilmektedir. Ayrıca, Dokuzuncu Plan, farklı olarak bir izleme ve değerlendirme mekanizmasına sahiptir. Bu çerçevede, DPT bünyesinde bir "Plan İzleme ve Yönlendirme Komitesi"nin oluşturulması ve söz konusu komitenin yılda en az bir defa toplanarak Plan uygulamalarını değerlendirmesi ve yıllık plan ilerleme raporlarını hazırlayarak Bakanlar Kuruluna sunması öngörülmektedir. Bu mekanizmanın, sürdürülebilir kalkınmanın sektörler bütünleşmesi çalışmalarını izleme ve bir nevi denetleme fırsatı sağlayacağı beklenmektedir. Bu doğrultuda, Dokuzuncu Kalkınma Planı döneminde Türkiye ekonomisinde, yapısal reformlar ve uygulanacak politikalar sonucunda üretimin sektörel durumunda beklenen değişiklikler ilgili sektörler itibarıyla verilmiştir. Buna göre, Plan döneminde²⁵³;

²⁵² "Bu dönemde, dünyada köklü ekonomik ve sosyal değişimler meydana gelirken, Türkiye'de yapısal sıkıntılar devam etmekteydi. Bu anlamda, Sekizinci Plan'ın temel amacı: "Dünyada yaşanan değişimin sunabileceği imkanlardan Türkiye'nin de en üst düzeyde yararlanabilmesi; Türkiye'nin, AB üyeliği kapsamında dünya ile bütünleşmenin hızlandırılması ve toplumun yaşam kalitesinin artırılması" olarak değerlendirilmektedir." DPT, *Sekizinci Kalkınma Planı*, Devlet Planlama Teşkilatı Raporları, (Ocak 1990), s.21

²⁵³ Talu, s.4

-Tarım sektörünün, katma değer içindeki payının azalması öngörülmektedir. Tarım sektöründe, sulama projeleri hızlandırılarak mevcut stok azaltılacak ve böylece, sulanabilen arazi miktarı artırılacaktır.

-Enerji sektöründe öngörülen serbestleşme politikalarına paralel olarak, kamu sektörünün enerji yatırımları içindeki payı kademeli olarak azaltılacaktır. Enerji sektöründe amaç, enerjinin sürekli, güvenli ve asgari maliyetle temin edilmesidir.

-Kentleşme konusunda, gelecek kuşakların ihtiyaçlarını gözeterek, doğal kaynakların koruma ve kullanma koşulları belirlenecek ve bu kaynaklardan herkesin adil biçimde yararlanmasını sağlayacak şekilde çevre yönetim sistemleri oluşturulacaktır.

-Ar-Ge faaliyetleri, bilimsel ve teknolojik gelişmeye katkıda bulunan en temel unsurların başında yer almaktadır. Bu amaçla, Ar-Ge harcamalarının gayri safi yurtiçi hâsıla içindeki payı ve bu pay içindeki özel sektörün payı artırılacak, özel sektörün Ar-Ge merkezleri kurması teşvik edilecek, araştırmacı sayısı artırılacak, üniversite-sanayi işbirliği güçlendirilecek ve risk sermayesi oluşturulacaktır.

Özetle, tarım, enerji, bilim, teknoloji ve kentleşme alanlarında sürdürülebilirlik adına yapılan genel değerlendirmeler, Türkiye'nin sağlıklı bir ekonomik yapıya kavuşması ve bunun sonucunda toplumsal refahın artırılması için bazı temel doğal kaynakların yönetiminin öncelikle ele alınmasını gerektirmiştir. Bu kaynaklar, su ve yeşil enerjidir (yenilenebilir enerji kaynakları). Buna göre, su yönetimi ve yeşil enerji politikalarının sektörel ve bölgesel politikalarla bütünleşmesinde, öncelikli olarak karar vericilerin bu alanlarda yapısal reformları ve destek mekanizmalarını kurmaları beklenmektedir. Ardından, Plana göre, makroekonomik istikrarı sürekli kılacak ve ekonominin etkin, esnek ve verimli bir yapıya kavuşmasını sağlayacak sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin elde edilebileceği öngörülebilecektir.

Bu veriler ışığında, Türkiye'nin sürdürülebilir kalkınma politikalarını sürdürmeye devam edeceği, belgelerde de belirtilen taahhütleri açısından görülebilir. Ortaya koyduğu stratejilerinin yanı sıra, Birliğin aday ülkelere sağladığı mali programlardan yararlanması söz konusudur. Bu bağlamda, bir sonraki kısımda, AB'nin mali yardım araçlarına değinilecektir.

C. Avrupa Birliği'ne Adaylık Öncesi ve Süresince Türkiye'ye Sağlanan Mali Yardımlar

Avrupa Birliği üye ve aday ülkeleri içerisinde de eşit olmayan bölgeler mevcuttur. Bu da, Birliğin avantajsız bölgelere yardım etmesi gerekliliğini ortaya koymuştur. Bu bağlamda, aday ülke olarak, Türkiye'ye yönelik hibe yardımları ve krediler ile Avrupa Yatırım Bankası'ndan sağlanmakta olan fonlar bulunmaktadır. Söz konusu bu hibe ve fonlar ise, Ankara Anlaşması'nın imzalandığı tarihten itibaren, Türkiye'ye verilmeye başlanmıştır. Avrupa Birliği, 1999 Helsinki Zirvesi'yle Türkiye'ye aday ülke statüsü verilene dek, mali araçlarıyla yardım fonlarını oluşturmuştur. Bu açıdan, yapılan mali yardımlar, özellikle sürdürülebilir kalkınma projelerini teşvik için finanse edilmek üzere planlanmışlardır²⁵⁴.

1. Adaylık Öncesi Türkiye'ye Sağlanan Mali Yardımlar

a. Birinci Mali Protokol (1964-1969)

Avrupa Topluluğu tarafından tahsis edilen ilk mali yardım miktarı, 175 milyon ECU olmuştur. Genel olarak bu yardımlar, kamu ve özel sektördeki sanayi ve altyapı projelerinin finansmanı için kullanılmıştır. Verilen bütçe ile gerçekleştirilen projelerden, “kamu” yararına kullanılanlar: Seka-Çaycuma, Keban Barajı, Gedik Sulama I, Gökçekaya Baraj ve HES, Seka-Dalaman I, Samsun Azot, TCDD-Dizelizasyon I, Gökçekaya-İzmir Enerji Nakil Hattı, Boğaz Köprüsü, Petkim-Kauçuk I, Keban Ek Finansman vd. Özel sektör projeleri ise: Çelik Halat ve Tel Sanayi, Taç Tekstil, Arçelik-Emaye, Mannesman-Sümerbank Boru.Prj., Şişe-Cam Fabrikası Tevsii Prj., Güney Sanayii, Türk Prelli, Sifaş İplik, Mensucat Santrali vd. olarak belirlenmiştir²⁵⁵. Daha sonra ikinci mali protokolü dönemine geçilmiştir.

²⁵⁴ İsmet Akbaş ve Muhammet Kösecik, *AB Mali Yardımları ve Türkiye'de Desteklenen Yerel Yönetim Projeleri*, Ankara : Gazi Kitabevi, Mayıs 2009, s.181

²⁵⁵ Avrupa Birliği Mali İşbirliği Politikaları ve Türkiye, www.ikv.org.tr/icerik.asp?konu=maliisbirligi, (04.11.2010)

b. İkinci Mali Protokol (1971-1977)

Bu dönemde, 220 milyon ECU yardım sağlanmıştır. Bu miktarın, 195 milyonluk kısmı, Topluluk desteli krediler olarak kamu tarafından hazırlanan projelerde kullanılmıştır. İkinci protokol döneminde, daha çok tarım, endüstri, eğitim ve bölgesel işbirliğine ağırlık verilmiştir²⁵⁶.

c. Üçüncü Mali Protokol (1979-1982)

Bu Protokol, 12 Mayıs 1977 tarihinde imzalanarak 1 Nisan 1979 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu dönemde, 220 milyon ECU genel bütçe kaynaklarından, 90 milyon ECU de AYB kaynaklarından olmak üzere toplam 310 milyon ECU tutarında kredi sağlanmıştır. Genel bütçe kaynaklarından verilen kredi kamu yatırımlarına, AYB kaynaklarından verilen kredi ise özel sektör yatırımlarına ayrılmıştır.

ç. Dördüncü Mali Protokol (1982-1986)

600 milyon ECU tutarındaki Dördüncü Protokol, Yunanistan'ın vetosu sebebiyle kullanılamamıştır. Kullanması hâlinde, 225 milyon ECU AYB kaynaklarından, 375 milyon ECU ise Topluluk bütçesinden karşılanması beklenmekteydi²⁵⁷.

Genel olarak özetlemek gerekirse, bu dönem içersinde (1964-1986) Türkiye toplam olarak 827 milyon ECU mali yardımı almıştır. Bu miktarın, 75 milyon ECU'su hibe olarak, geri kalanı krediler olarak sağlanmıştır. Kredi bütçesinin de, 115 milyon ECU'su AYB'nin piyasa şartlı kredilerinden, 637 milyon ECU'su ise Topluluk destekli kredilerden oluşturulmuştur.

Özel Yardım Paketi

Avrupa Topluluğu, 1980'de 75 milyon ECU değerinde özel yardım paketi hazırlamıştır. Enerji, sağlık, çevre ve eğitim sektörleriyle ilgili olan projelerin finansmanında kullanılması planlanan bu paket, 1980 yılındaki askeri müdahale ve insan hakları ihlalleri iddiaları üzerine 1987 yılında kadar askıya alınmıştır. Daha sonra, sivil yönetimin işbaşına gelmesiyle, geri kalan 29 milyon ECU'luk bölüm "Özel Eylem

²⁵⁶ Metin Gençkol, *Avrupa Birliği Mali İşbirliği Politikaları ve Türkiye*, T.C Devlet Planlama Teşkilatı Uzmanlık Tezi, 2003, ss. 156-157

²⁵⁷ "Türkiye-AB Mali İşbirliği", <http://ab.istanbul.gov.tr/>, (26.05.2010)

Programı” adı altında yeniden kullanım için tahsis edilmiştir. Bu program kapsamında, özellikle sağlık, mesleki eğitim ve eğitim alanlarındaki projelerin uygulanması için Türkiye ile Topluluk arasında finansman anlaşmaları imzalanmıştır. Diğer mali yardımlardan bazıları ise²⁵⁸;

Körfez Savaşı

1991'de meydana gelen Körfez Savaşı'ndan, en çok etkilenen ülkeler için Topluluk, mali yardımda bulunmuş ve Türkiye de 175 milyon ECU tutarında faizsiz krediden yararlanmıştır.

Çevre Projeleri

Türkiye, 1992-1999 yılları arası dönemde, “Life-Üçüncü Ülkeler” ve “Kalkınmakta Olan Ülkelerde Çevre” Programları kapsamında desteklenen çevre projeleri için 4,92 milyon ECU mali yardım almıştır.

Avrupa-Akdeniz Ortaklığı (MEDA I Programı: Bölgesel İşbirliği)

Avrupa ve Akdeniz Ortaklığı, MEDA (Euro-Mediterranean Partnership) Programı, iki bölge arasındaki işbirliğinin uygulanmasındaki temel mali yardım mekanizmasıdır. Bu Ortaklığın üyelerinden biri olan Türkiye de, 1996 yılından beri AB'nin MEDA kaynaklarından yararlanmaktadır. Adaylık öncesi dönemdeki MEDA I, mali yardımlarının toplamı hibe olarak 376 milyon ECU tutarındadır. 1999 yılı sonu itibariyle, Türkiye'ye ayrılan bu hibenin tamamı, ekonomik istikrar, sosyo-ekonomik kalkınma, demokratikleşme ve sivil toplumun güçlendirilmesini amaçlayan ikili projelerde kullanılmıştır. Türkiye, bu dönemde ikili işbirliğinin yanı sıra MEDA kapsamında desteklenen Kültürel Miras Programı, Gençlik Eylem Programı, Görsel-İşitsel İşbirliği Programı gibi çeşitli bölgesel programlardan da faydalanmıştır²⁵⁹.

Avrupa Yatırım Bankası Kredileri

Avrupa-Akdeniz İşbirliği programının uygulanmasında, AYB'nin önemli bir yeri vardır. Bu ortaklıktaki çeşitli projeleri, uzun vadeli kredilerle desteklemektedir.

²⁵⁸ Derya Sevinç, “ Türkiye Avrupa Birliği Mali İşbirliği Süreci”, *Tepav Ekonomi Politikaları Araştırma Enstitüsü Sunumu*, (23.03.2006), Kayseri Erciyes Üniversitesi, s.4

²⁵⁹ Muharrem Ekşi, *AB'nin Akdeniz Güvenlik Stratejisi: Avrupa-Akdeniz Ortaklığı*, TASAM, s.5

AB'nin Akdeniz politikası çerçevesinde, Türkiye'ye sağladığı kredi tutarı 1992-1996 yılları için 205 milyon ECU'dur. MEDA I kapsamında 1997-1999 dönemi için Türkiye'ye yaklaşık 350 milyon ECU'lük kredi tahsis edilmiştir. Ayrıca, bkz. Tablo.4'te de görüldüğü gibi AYB, Türkiye'de özellikle çevre, altyapı, enerji ve telekomünikasyon alanlarındaki projelere kredi sağlamaktadır. AYB'nin kredi sağladığı kimi projeleri de, AB faiz sübvansiyonu sağlamak yoluyla desteklemektedir. Örnek olarak, Tarsus'un atık su sisteminin iyileştirilmesi projesine AYB'nin 38 milyon ECU kredisine karşılık, AB 9,5 milyon ECU'lük faiz sübvansiyonu sağlamıştır. AYB, Türkiye'deki ticari bankalara krediler vermek yoluyla küçük ve orta boy işletmeleri de desteklemektedir²⁶⁰.

Tablo.4 Adaylık Öncesi Mali Yardımları (1987-1999, m ECU)

Adaylık Öncesi Dönem Mali Yardım Kalemleri	Dönem	Taahhüt			Açıklama
		Hibe	Kredi (AYB)	Toplam	
1.Genel Yardımlar Özel Yardım Paketi	1987-89	75		75	Hibe Olarak Kullanılmıştır
Körfez Savaşı	1991		175	175	Savaşın etkisini azaltmak için
İdari İşbirliği	1993	3		3	1 yıl için verilmiştir
STK ve İnsan Hakları	1993-99	3.5		3.5	Hibeler proje bazında kullanılmaktadır
Uyuşturucu ile Mücadele	1996-99	0.76		0.76	
Aile Planlaması	1992-98	3.3		3.3	
Çevre Projeleri	1992-99		4.92	4.92	Tamamı kullanılmıştır
AIDS ile Mücadele	1994-98	0.68		0.68	Tamamı kullanılmıştır
Gümrük Birliği Yardımı	1995-99	375	750	1125	Kullanılmamıştır
MEDA I Programı	1996-99	376		376	Hibeler proje bazında kullanılmaktadır
AYB Kredileri	1992-99		505	505	Altyapı Projelerinde Kullanılmak Üzere
Toplam Alınan Yardım	1987-99	375	710	1085	

Kaynak: ABGS, 2009' dan, Süleyman Yaman Koçak, "Ankara Anlaşması'ndan Müzakerelere Avrupa Birliği Mali Yardımları", *Celal Bayar Üniversitesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, Cilt 16 Sayı 2, 2009, s.140

MEDA I ortaklığı, Türkiye açısından beklenen seviyede gerçekleşmemiştir. MEDA kapsamında sağlanan hibe yardımlarının kullanılmasında, AB birçok sayıda bürokratik

²⁶⁰ Süleyman Yaman Koçak, "Ankara Anlaşması'ndan Müzakerelere Avrupa Birliği Mali Yardımları", *Celal Bayar Üniversitesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, Cilt 16, Sayı 2, 2009, s.7

engel çıkarmıştır. Bu nedenle, 300 kadar proje hibelendirilememiştir. Diğer taraftan, Aralık 1999’da yapılan Helsinki Zirvesi’nde Türkiye’nin adaylık statüsünü kazanmasıyla birlikte, diğer aday ülkelere uygulandığı gibi, mali yardımlardan yararlanma olanakları artmıştır. Zirve ile beraber AB, Türkiye ilişkileri diğer alanlarda olduğu gibi, mali yardımlar alanında da kapsamlı değişikliklere uğramıştır. Bundan önceki dönemlerde, Birliğin Akdeniz ülkeleri ile yürüttüğü MEDA programından mali yardım alan Türkiye, 2002 yılından itibaren adaylık statüsü çerçevesinde biçimlenen katılım öncesi mali yardım mekanizmasından yararlanmaya başlamıştır. “Aday ülke statüsü” sonrası diğer aday ülkelere sunulduğu gibi, Türkiye’ye de daha önce değindiğimiz “Katılım Öncesi Stratejisi Dökümanı” sunulmuştur²⁶¹.

2. Adaylığı Süresince Türkiye’ye Sağlanan Mali Yardımlar

Adaylık statüsünün, 1999 Helsinki Zirvesiyle kazanılmasına rağmen, diğer aday ülkelerin yararlanmış olduğu Phare, ISPA ve Sapard gibi katılım öncesi programların kapsamına Türkiye alınmamıştır. Bunun yerine, Türkiye aday ülke olarak normal şartlarda adaylık sürecinin bir aracı olmayan MEDA II programına dâhil edilmiştir. Böylece, 2002 - 2006 arası dönemi kapsayan Katılım Öncesi Mali Yardım programına kadar, AB tarafından Türkiye’ye yapılan mali yardımlar MEDA II programı kapsamında yer almıştır²⁶².

1995-2000 döneminde, MEDA kapsamında gerçekleşen projelerin oranı %29’da kalmıştır. Genel olarak, düşük olan bu oran, bu dönemde tahsis edilen mali yardım programının yeterli olmadığını göstermektedir. Türkiye için gerçekleşme oranı da %5.4 oranında olup, başarısız bir mali işbirliğinin portresini çizmektedir. Katılım Öncesi Mali Yardımlar kapsamında, 2002 – 2006 döneminde Türkiye’de üretilen yerel yönetim projelerinden küçük ölçekli altyapı projeleri daha çok destek almıştır. Diğer öne çıkan konular ise: aktif işgücü, yerel kalkınma, turizm ve çevre altyapısı, sivil toplumu geliştirme, sürdürülebilir kalkınma, sınır ötesi işbirliği, sosyal diyalogun güçlendirilmesi ve kültürel hakların geliştirilmesi alanlarındaki projelerdir. Bununla birlikte, adaylık döneminde, MEDA II programından, deprem yardımlarından ve katılım stratejisi

²⁶¹ Akbaş ve Kösecik, s. 55

²⁶² “Bu programların, bütçelerinin kesinleşmiş olması dolayısıyla, değiştirilmesinin mümkün olmaması gerekçe olarak gösterilerek bu yararlandırılmamıştır.” <http://abofisi.metu.edu.tr/meda.htm>, (22.06.2010)

yardımlarından yararlanması öngörülen Türkiye’ye sağlanan yardımlar bkz. Tablo.5’te gösterilmiştir²⁶³:

Tablo.5 Adaylık Sürecinde AB’den Sağlanan Mali Yardımlar (1999-2006, Milyon Euro)

Adaylık Sürecinde Mali Yardımlar	Dönem	Taahhüt			Açıklama
		Hibe	Kredi (AYB)	Toplam	
-MEDAII	2000-06	890		890	-2000 yılı için 176 milyon ve 2001 yılı içinse 167 milyon Euro projelere tahsis edilmiş ve kullanıma başlanmıştır.
-Gümrük Birliğini Güçlendirme için Avrupa Stratejisi	2000-02	15		15	-13 milyon Euro’su Türk sanayinde kalitenin artırılması projesine, 2 milyon Euro’su ise GAP Bölgesel Gelişimi projesine tahsis edilmiştir.
-Ekonomik Sosyal Kalkınma için Avrupa Stratejisi	2000-02	135		135	-45 milyon Euro Gap bölgesel gelişimi projesine tahsis edilmiştir.
-Euromed	2000-06	-	1.470	1.470	
-AYB Yeni Kredi Paketi	2001-03	-	450	450	-Kredi proje bazında kullanılmaya başlanmıştır. -Paketin 90 milyon Euro’luk kısmı kullanılmıştır.
-Deprem Yardımları					
(i) Acil Yardım	1999	30	-	30	-Tamamı kullanılmıştır.
(ii) Deprem Sonrası Rehabilitasyon	1999	1	-	1	-Tamamı kullanılmıştır.
(iii)İnsani Yardım(ECHO)	1999	4	-	4	-Tamamı kullanılmıştır.
(iv)Türkiye Deprem Rehabilitasyon ve Yeniden İmar Yardımı (TERRA)	2000		600	600	-Tamamı kullanılmıştır.
(v) Akdeniz Ülkelerinde Rehabilitasyon	2000	20		20	-Yardım kullanılmıştır.
Toplam		1.095	2.520	3.615	

Kaynak: Fatih Yardımcıoğlu ve Habib Yıldız, “Türkiye’ye Yönelik Avrupa Birliği Mali Yardımları ve Aday Ülkelerle Karşılaştırılması”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 2, 2005, s.96

²⁶³ Gençkol, s.92

3. Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı (IPA 2007-2013)

Avrupa Komisyonu, 2007–2013 yılları arasında aday ülkelere yapacağı mali yardımların kapsamını belirlemek suretiyle yeni bir düzenlemeye gitmiş ve daha önceden farklı programlar altında yürütülen mali yardımlar tek bir program altına düzenlenmiştir. Katılım Öncesi Mali Araç (IPA) olarak adlandırılan bu yeni düzenleme ile AB, aday ülkeleri tam üyeliğe hazırlamayı amaçlamaktadır. Bu mekanizma kapsamında, Türkiye’ye yönelik 2003 yılında 300 Milyon Euro, 2005 yılında ise 500 Milyon Euro belirlenmiştir. IPA’dan, 2007–2013 yılları arasında tüm aday ülkelere ayrılması beklenen miktar 10 Milyar Euro dolayındadır²⁶⁴. 2007 – 2010 dönemi için Türkiye’ye ayrılan kaynak bkz. Tablo.6’da gösterilmektedir.

Tablo.6 IPA Kapsamında Türkiye’ye Ayrılan Mali Kaynak (2007-2010, Milyon Euro)

Bileşen	%	2007 (milyon Avro)	%	2008 (milyon Avro)	%	2009 (milyon Avro)	%	2010 (milyon Avro)	Toplam (milyon Avro)
Bölgesel Kalkınma	100	167,5		173,8		182,7		238,1	762,1
Rekabet Edebilirlik	25	41,9	25	43,5	30	54,8	30	71,4	211,6
Çevre	40	67,0	40	69,5	38	68,5	38	89,3	294,3
Ulaştırma	35	58,6	33	56,5	33	59,4	33	77,4	251,9
İnsan Kaynakları	-	50,2	-	52,9	-	55,6	-	63,4	222,1
Toplam	-	217,7	-	226,7	-	238,3	-	301,5	984,2

Kaynak: “Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Avrupa Birliği Koordinasyon Merkezi Katılım Öncesi Mali Yardım”, <http://ab.calisma.gov.tr>, 02.06.2010

IPA’nın toplamda beş bileşeni bulunmaktadır. Bunlar: “Kurumsal Kapasitenin Geliştirilmesi, Bölgesel ve Sınır Ötesi İşbirliği, Bölgesel Kalkınma, İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi, Kırsal Kalkınma” olarak belirlenmiştir. AB’nin,

²⁶⁴ Avrupa Komisyonu, *Türkiye 2010 Yılı İlerleme Raporu*, Kasım 2010, s.1

Türkiye'ye yaptığı mali yardımlar çerçevesinde yürütülen projelerin programlanması konusunda Avrupa Birliği Genel Sekreterliği (ABGS) ve DPT görevlendirilmiştir. İhale edilmesi, sözleşmeye bağlanması ve yürütülmesi konusunda da tek yetkili kurum Hazineye bağlı bir birim olarak faaliyet gösteren Merkezi Finans ve İhale Birimi (MFİB)'dir. Yeni dönemde ise, programlamaya ilişkin sorumluluklar, bakanlıklara devredilmiştir. Bölgesel Rekabet Edebilirlik alanında Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Çevre alanında Çevre ve Orman Bakanlığı, Ulaştırma alanında Ulaştırma Bakanlığı ve İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi alanında Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı sorumlu bakanlıklar olarak belirlenmiştir. Uygulamaya yönelik olarak kurulması gereken birimler içinse, bir geçiş dönemi öngörülmektedir. Bu süreçte, MFİB bu görevi yürütmeye devam edecektir. İlgili bakanlıklar da, yeterli kapasite oluşturulduktan sonra kurulacak olan birimlere bir yetki devri söz konusu olacaktır²⁶⁵.

4. Üyelik Öncesi AB Ülkelerine ve Türkiye'ye Sağlanan Yardımların Karşılaştırılması

Türkiye'ye, 1964-2004 arası dönemde sağlanan hibe odaklı toplam mali yardım miktarının yarısından fazlası, 1999 Helsinki Zirvesi'nde tanınan adaylık statüsünden sonraki dönemde tahsis edilmiştir. Türkiye, 1964 - 2004 arasında 1456 Milyon Euro yardım almıştır. Diğer yandan, 1990-2006 arası dönemde, Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri yıllık ortalama 1.8 Milyar Euro yardım almıştır. 2000-2006 arası yılları kapsayan, "Katılım Öncesi Mali Yardım" döneminde ise Türkiye'ye ayrılan toplam mali yardım miktarı, diğer aday ülkelere tahsis edilenden oldukça geridedir. Öyle ki, aday oldukları dönemde 2000-2006 için, Romanya 5.1, Bulgaristan 2.8, Polonya 15.3, Milyar Euro yardım alırken, Türkiye'ye ise toplam 1.7 Milyar Euro ayrılmıştır²⁶⁶. Görüldüğü üzere bkz. Tablo.7'de, Türkiye'nin aldığı Katılım Öncesi Mali Yardımlar, miktar olarak diğer aday ülkelerin çok gerisinde kalmıştır.

²⁶⁵ "Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Avrupa Birliği Koordinasyon Merkezi Katılım Öncesi Mali Yardım", <http://ab.calisma.gov.tr>, 02.06.2010

²⁶⁶ Vuslat Us, "Türkiye-AB Bütünleşmesi Sürecine İlişkin Karşılaştırmalı Analiz", *Ankara Çalışmaları Dergisi*, Cilt: 6, No:2, 2007, s.124

Tablo.7 Diğer Aday Ülkelere Verilen Yardımlar ve Türkiye

	Romanya	Bulgaristan	Polonya	Türkiye
2000-2006 Dönemi (Milyar Euro)	5.1	2.8	15.3	1.7

Kaynak: Bülent Özcan, Adaylık Süreci ve AB Mali Yardımları, Türkiye AB Mali İlişkileri Semineri Sunumları, ['den Akbaş ve Kösecik, s.92](http://www.dtm.gov.tr/dtadmin/uploa/AB/Teknik%20Mevzuat(21.07.2007))

Diğer taraftan, Birliğe eski üye ülkelerden AB ile müzakerelere Türkiye ile aynı dönemlerde başlamış olan Yunanistan ve Birlikle ilişkileri daha sonra başlayıp daha önce üye olan İspanya'nın adaylık dönemlerinde aldıkları mali yardımlar, Türkiye'nin aldıkları ile karşılaştırıldığında, yine Türkiye'nin yeterli yardımı alamadığı görülmektedir. Ayrıca, Katılım öncesi mali yardımlar, Birliğin genel bütçesinden aktarılmaktadır. AB genel bütçesi de, Birliğe üye ülkelerin yaptığı katkılardan oluşmaktadır. Bu sebeple Türkiye, AB hibe fonlarından yararlanmak için herhangi bir katkı payı ödememektedir. Ancak, aday ülkelerin topluluk programlarından yararlanmak için belirlenen katkı paylarını ödemesi gerekmektedir. Bu bağlamda, Akbaş ve Kösecik'e göre, Türkiye'nin beklendiği ölçüde yardım alamadığı sıklıkla dile getirilmektedir. Örnek olarak, Türkiye'nin katılmış olduğu Topluluk programlarından biri olan, 2002 ve 2006 arası yılları kapsayan 6.Çerçeve Programından yararlanma oranı gösterilmektedir. Türkiye, söz konusu programa GSMH ve nüfus oranları dikkate alınarak 250 Milyon Euro katkı payı ödemiştir. Fakat, bunun sadece 30 Milyon Euro'sunu kullanabilmiştir. Bu açıdan, Türkiye'nin bu programdan yeteri kadar yararlanamadığını söylemek yanlış olmaz. Akbaş ve Kösecik, bu görüşe karşıt argüman olarak ise Türkiye'nin yeterli kalite ve sayıda proje üretememesinin gösterildiğini söylemektedirler²⁶⁷.

²⁶⁷ “Yunanistan'ın 1981'den itibaren 25 yılda aldığı toplam mali yardımların miktarı 84 milyar Euro'yu bulmaktadır. İspanya'nın, 1986'dan itibaren 20 yılda aldığı mali yardımlar ise toplam 110 Milyar Euro olarak hesaplanmıştır.

D. Türkiye'nin Sürdürülebilir Kalkınma Politikalarında Bölgeselleşme ve Yerelleşme

İkinci bölümde değindiğimiz, Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'na Türkiye 21 Kasım 1988'de imza atmıştır. Ancak, Şartın merkezi otoritenin yetkilerini yerele devreden bazı maddeleri sebebiyle, Türkiye anlaşmanın ilgili maddelerine çekince koymuştur. Sonrasında, 1991'de çıkardığı 3723 sayılı Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'nın uygun bulunduğu kanun ile anlaşmayı mevzuatına dâhil etmiştir²⁶⁸.

Çalışmamızda, üzerinde durduğumuz sürdürülebilir kalkınma konusunda, Türkiye'nin AB ile müzakere sürecindeki uygulamaları gereğince, Yerel Yönetim Özerklik Şartı, çevre açısından da değerlendirilebilmektedir. Öyle ki, uzun vadeli çabaların hayata geçirebilmesi için ortaya konan girişimlerden daha hızlı ve etkili olanı olarak görülmektedir. Ancak, Türkiye'nin özellikle Doğu ve Güneydoğu bölgesinde terör ve güvenlik sorunu sebebiyle, demokratik açılımların oluşturulması ve uygulanması aşamasında sıkıntı yaratmaktadır. Bu sebeple, bu bölgelerdeki yerel yönetimlerin ülke genelinde öngörülen ulusal amaçlara, hedeflere ve ilkelere aykırı hizmetlerde bulunabileceği endişesi, Türkiye'nin bu çekinceleri neden gerekli gördüğünü açıklayabilir. Bir taraftan, AB standartlarına uyum yasaları gerçekleştirilmeye çalışılırken, diğer yandan ülke içi meselelere dış müdahale olarak algılanabilecek girişimlerin hayata geçirilmeleri düşüncesi, AB karşıtı düşüncelerin artmasına neden olabilmektedir. Bu sebeple, ülkenin kendi siyasası göz önünde bulundurularak, yapılması gereken değişiklikler önce ulusal sınırlar dâhilinde ortaya konmalı ve tartışılmalıdır. Aksi takdirde, çevresel ve bölgesel sürdürülebilir kalkınma, bölgesel siyasetlere alet edilerek asıl meseleden uzaklaşılacaktır.

Türkiye'nin, çekinceleri koymak istemesinin bir gerekçesi de, Şartın gücünün "tavsiye kararı" niteliğinde olması gerektiği yönündeki görüşüdür²⁶⁹. Ancak, Konsey'deki ülkelerin çoğunluğu, Şartın "Sözleşme" biçiminde yürürlüğe girmesi

Türkiye'nin 1963'ten 2005'e kadar geçen 42 yıllık sürede aldığı yardımların toplam miktarı ise, sadece 1702 Milyon Euro'dur" Akbaş ve Kösecik, s.96

²⁶⁸ "Yerel Demokrasi, Yönetim, Siyasal Yozlaşma ve Ahlak, Yüksek Lisans Tezi", <http://www.ekitapyayin.com/id/027/ikincibolum.htm>, (06.06.2010)

²⁶⁹ Hüsamettin İnaç ve Feyzeullah Ünal, "Yerel Yönetimler Özerklik Şartı ve Türkiye'de Belediyeler", *DPÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 16, Aralık 2007, s.3

yönünde karar bildirdiklerinden, bu şekilde olmuştur. Bununla birlikte, Şartın maddeleriyle yerel yönetimlerin yeniden düzenlenmesini öngören yasalar arasında, örgüt yapısı, yetki ve merkezi yönetim ile karşılıklı olan ilişkilerde çelişkilerin bulunması, çekincelerin konmasını sağlamıştır. Çekince konulan maddeler ise şunlardır²⁷⁰:

- Yerel yönetimlere kendilerini doğrudan doğruya ilgilendiren konularla ilgili planlama ve karar alma süreçleri içinde, olanaklar ölçüsünde, uygun bir zamanda ve biçimde danışılması (md. 4, prg. 6.),
- Yerel yönetimlerin yönetsel örgüt yapılarının kendileri tarafından kararlaştırılabilmesi (md. 6, prg. 1.),
- Yerel olarak seçilmiş kişilerin görevleri ile bağdaşmayacak işlev ve faaliyetlerin kanunla veya temel hukuksal ilkelere göre belirlenmesi (md. 7, prg. 3.),
- Yerel denetime, ancak yönetsel denetimle korunmak istenen yararlarla orantılı olması durumunda izin verilmesi (md. 8, prg. 3.),
- Yerel yönetimlere kaynak sağlanmasında, hizmet maliyetlerindeki artışların mümkün olduğunca hesaba katılması (md. 9, prg. 4.),
- Yeniden dağıtılan kaynakların yerel makamlara tahsisinin nasıl yapılacağı konusunda kendilerine uygun bir biçimde danışılması (md. 9, prg. 6.),
- Yapılacak mali yardımların, yerel yönetimlerin kendi politikalarını uygulama konusundaki temel özgürlüklerini ortadan kaldırmaması (md. 9, prg. 7.),
- Yerel yönetimlere ortak çıkarlarının korunması ve geliştirilmesi için birliklere üye olma ve uluslararası yerel makamlar birliklerine katılma hakkının tanınması (md. 10, prg. 2.),
- Yerel yönetimlerin, kanunla muhtemelen öngörülen koşullar içinde başka devletlerin yerel yönetimleri ile işbirliği yapabilmesi (md. 10, prg. 3.),

²⁷⁰ “Çekince konulan ilkelerin bir kısmı zaten yerel yönetim mevzuatında uygulandığından, yeniden onaylamaya gerekli görülmemişlerdir (örn: md 10, prg 3 ve md.11). Ayrıca, Türkiye, Bakanlar Kurulu kararı ile bu çekinceleri isterse kaldırabilmektedir.” Fikret Çelik ve diğerleri, “Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı ve Türkiye’de Belediyelerde Özerklik”, *Selçuk Üniversitesi Karaman İİBF Dergisi Yerel Ekonomiler Özel Sayısı*, Mayıs 2007, ss.5-6

- Yerel yönetimlerin kendilerine anayasa veya yasalar tarafından tanınmış olan yetkileri ve özerk yönetim ilkelerini koruyabilmeleri için, yargı yollarına başvurma hakkının tanınması (md. 11.).

Türkiye'nin, çekince koyduğu maddelerin, ülkenin siyasal konjonktürü ile incelediğimizde önem arz ettiğini görmekteyiz. Her ne kadar, hizmetlerin yerel halkın birincil ihtiyaçlarının belirlenmesi ve sağlanmasında, katılımın artması yoluyla ve de daha kolay ulaşabilmesi açısından yerel yönetimlerin özerkliği önem taşısa da, siyasal özerklik eğilimiyle, farklı amaçların öne çıkmasına sebep olabilmektedir. Öyle ki, siyasi partiler etki alanlarının bulunduğu coğrafyalarda bu özerklik işlevini farklı yorumlayabilmektedirler. Merkezi yönetimin mali denetiminden daha özerk hale gelerek, hizmetleri halka ulaştırmayı kolaylaştırmaktan öte, bağımsızlık hakkı taleplerini de bu yolla dile getirebilmektedirler²⁷¹. Ancak, unutulmamalıdır ki Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı, yerel yönetimlerin “devlet içinde devlet” olmalarını öngören bir belge değildir. Öyle ki, Şart yerel yönetimlerin “yasalar çerçevesinde” belli bir özerklikten yararlandığını, ama kesinlikle “bağımsız” olmayan yönetim birimleri olduğunun altını çizmektedir²⁷².

Sürdürülebilir kalkınmanın hayata geçirilmesi sırasında öne çıkan kavramlardan biri olarak, yerellikten daha önce bahsetmiştik. Ancak, konuyla ilgili olarak, yerel özerklik ilkesi, egemenlik hakkı ile bir arada anılabilmekte ve Türkiye’de de endişeyle karşılanabilmektedir. Samuel Humes ve Eileen Martin, egemenlik konusunda çizgileri belirleyen bir ayrım yapmışlardır. Bu tanımlamalara göre, siyasal örgütlerin egemenliğin kullanılması açısından farklılaştıklarını belirtmişlerdir. Buna göre, yeni çağ ile birlikte, uluslararası örgütlerin çoğalması ve etkinliklerinin artması ile, egemenlik kavramı eskimiştir. Yine de, altını çizdikleri nokta, ne olursa olsun egemenlik altı birimleri oluşturan yerel yönetimlerin, egemenlikten pay elde eden ve egemenliği kullanan birimler olmadıklarıdır²⁷³.

²⁷¹ Konuyla ilgili örnek haber görülebilir: <http://www.taraf.com.tr/haber/guneydogu-ya-avrupa-modeli.htm>, (23.06.2010)

²⁷² Ruşen Keleş, *Yerinden Yönetim ve Siyaset*, 6.b, İstanbul: Cem Yayınevi, 2009, s.61

²⁷³ Samuel Humes and Eileen Martin, *The Structure of Local Government*, the Hauge, IULA, 1969, s.27’den Keleş, s.62

Diğer taraftan, yerel yönetimler ile demokrasinin beraber algılanmasının gerekmediğini savunan fikirler vardır. Bunlar, yerel yönetimleri sadece siyasal kurum olarak algılamamanın yanlış olduğunu söylerler. Örneğin, Hugh Whalen’a göre, yerel yönetimlerin, bir siyasal geleneği temsil etmekle birlikte, yine de, daha çok kamu hizmeti sunan birer kurum olarak anlaşılmaları daha doğrudur²⁷⁴. Karşıt fikirler kadar, yerel yönetim ile demokrasiyi bağdaştıran yaklaşımlar da vardır. John Stuart Mill, yerel yönetimlerin demokrasi ile zorunlu olarak ilişkili bulunduğunu görüşünü ortaya atmıştır. Bu bağlamda, Mill’e göre, vergi yükümlülüklerinin yönetimde mutlaka söz hakları bulunmalıdır. Ayrıca, yönetimde onlara her zaman danışılmalı ve yapılanlar konusunda bilgilendirilmelidirler. Bununla birlikte, Mill, yerel nitelikte olan meselelerle yerel halkın ilgilenmesinin doğal olduğunu belirtmiş, bu özgürlüğün de onlara tanınması gerektiğini söylemiştir. Alexis de Tocqueville gibi Mill de, yerel yönetimleri birer siyasal eğitim aracı olarak görmüş ve sorumlu oldukları hizmetlerin ne olursa olsun, bu birimlerin demokrasinin temel öğeleri oldukları düşüncesini savunmuştur²⁷⁵.

Tüm bu bilgiler ışığında, Türkiye’deki sisteme bakacak olursak; Türkiye Cumhuriyeti siyasal yerinden yönetim ilkesine göre değil, yönetsel yerinden yönetim ilkesi benimsenerek kurulmuş üniter bir devlet olarak, yerel özerklik oluşması aşamasında tek otoritedir. Bu bağlamda, yerel yönetimler kendisine bağlıdır ve kurulması ile kaldırılması kendi elinde bulunmaktadır. Ayrıca, Marcou’nun “teritoryal reformlar tipolojisi”nde, Türkiye’deki bölgeselleşme süreci, daha açık ifade edilmek istenirse, “idari bölgeselleşme” olarak tanımlanmaktadır. Buna göre, “hükümete bağlı, hükümet tarafından kontrol edilen ve hükümetin aracı olarak hizmet veren kurumların oluşturulmasına dikkat çekilmektedir. Bununla birlikte, bu kurumların işlevi, genellikle merkezileştirilmiş bölgesel politikalarla bağlantılı olarak, bölgesel ekonomik kalkınmanın teşvik edilmesi şeklindedir. Bu nedenle de, bölgesel politikalar, merkezi hükümetin elinde olmayı sürdürmektedirler²⁷⁶.

²⁷⁴ Lionel D. Feldman and Michael D. Goldrick, *Politics and Government of Urban Canada*, Canada: Methuen Publications, 1976, s.28

²⁷⁵ Keleş, ss.64-65

²⁷⁶ “Valenciennes ve Katowice Bölgesel Kalkınma ve Avrupa Birliği Karşılaştırmalı Analizi”, Der. François Bafail ve Ayhan Kaya, *İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları Avrupa Çalışmaları*, İstanbul, Sayı 3, Aralık 2009, s. 32

Türkiye’de yine de, bölgecilik karşıtı görüşler, AB’nin “adem-i merkeziyetçi” potansiyelinden endişe etmektedirler. Ancak, yeni üye devletlerdeki ve kendi deneyimlerinden yola çıkılarak, etnik, kültürel ya da dilsel ve bölgesel bir otonomi hakkının hiçbir devlete verilmediği görülmektedir. Ayrıca, bölgesel politikalar aracılığıyla siyasi, hatta idari bölgeselleşme ihtimalinin oldukça düşük olduğu da ifade edilmektedir. Çünkü, eldeki veriler ışığında Avrupa Birliği’nin ulusötesi yönetim modelleri oluşturma fonksiyonunun, sanılanın aksine çok etkili olmadığı yönünde de bir görüş vardır. Öyle ki, Marcou’ya göre, “AB’nin bölgesel politikaları, bölgeyi kurumsal açıdan AB ülkelerinin teritoryal örgütlenmesinin yeni bir paradigması olarak dayatmayı başaramamıştır”. Türkiye’nin de, kalkınma politikalarında merkeze olan bağlılığını, Avrupa’nın gerekliliklerini göz ardı etmesi olarak görmek yerine, bu gerekliliklerin belirsiz olmasıyla değerlendirmek daha sağlıklı olacaktır²⁷⁷.

Yerelleşme ve yerel özerklik ilkesinin gerekliliği konusundaki ihtiyacı Konrad Lorenz ve Robert Ardrey, insani ve de doğal içgüdüler açısından ele alıp incelemişlerdir. Buna göre, coğrafi şartlar gereği kimi zaman yerel düzeyde bölünme ya da örgütlenmeler meydana gelebilmektedir. Ayrıca, hizmetlerin daha sağlıklı verilebilmesi, yerelde örgütlenme ihtiyacını doğurabilmektedir²⁷⁸. Bu süreçle beraber, yazarlara göre, yerel örgütlenmeler kimi grupların kimliklerinin de daha net ortaya çıkmasını kolaylaştırabilir. Bu açıdan, yerelliğin ırk, din veya dil üzerinden toplulukları bütünleştirip siyasi özerklik ya da bağımsızlık arayışlarını tetiklemeyeceğini söylemek iyimserliktir. Bunun yanında, Jordi Sole Tura, İspanya’daki demokratik girişimler sonucunda dahi bölgesel bağımsızlık taleplerinin bitmediğini söyler²⁷⁹. Bu sebeple de, ekonomik marjinalliğin ortadaki sorunlardan sadece biri olduğunu, tarihi ve siyasal faktörlerin bu süreçte daha çok rol oynadığını ifade eder. Bunların ışığında, Türkiye’deki bölgesel sorunların varlığını bilerek, Avrupa Birliği üyeliği yolunda ve kalkınma amacından vazgeçmeden, doğabilecek tehditler veya olası farklı siyasi çıkarımları değerlendirmek daha doğru olacaktır²⁸⁰.

²⁷⁷ Bafoil ve Kaya, s.33

²⁷⁸ Konrad Lorenz and Robert Ardrey, <http://www.newint.org/issue123/bubbles.htm>, (20.06.2010)

²⁷⁹ Jordi Sole Tura, “The Spanish Case: Remarks on the Theories of Nationalism”, *International Political Science Review*, Cilt:10, No: 3, s.183

²⁸⁰ Keleş, ss.98-104

1. Türkiye Yerel Gündem 21 Programı

1992 yılındaki BM Rio Zirvesinde ortaya konan Gündem 21'in 28. bölümünde, yerel yönetimlerin öncülüğünde, sivil toplumun ve diğer paydaşların, birlikte kendi sorunlarını ve önceliklerini saptayarak, kentleri için "21. yüzyılın yerel gündemi"ni oluşturmaları karara bağlanmıştır²⁸¹. Türkiye'deki YG-21 uygulamaları, 1997 yılı sonunda, UNDP'nin desteğiyle, "Türkiye'de Yerel Gündem 21'lerin Teşviki ve Geliştirilmesi Projesi" ile başlamıştır. Daha sonra, Ocak 2000'de "Türkiye'de Yerel Gündem 21'lerin Uygulanması" başlığını taşıyan ikinci aşama projesi başlatılmıştır. Bu dönemde, değişik projelerin başlatılması ve yeni katılımlarla proje ortağı yerel yönetimlerin sayısının 50'yi aşması ile birlikte, YG-21 uygulamaları "proje" çerçevesinden çıkarılarak, "Türkiye Yerel Gündem 21 Programı"na dönüştürülmüştür. Bu anlamda, Türkiye YG-21 Programı'nın yeni aşama projesi, "Türkiye'de Yerel Gündem 21 Yönetişim Ağ Kanalıyla BM Binyıl Kalkınma Hedefleri'nin Yerelleştirilmesi" başlığını taşımaktadır²⁸².

Önceki aşamaların birikimi üzerine temellenen bu Proje, yerel düzeyde BM Binyıl Kalkınma Hedefleri'ne (BKH) en yüksek önceliğin verilmesinin teşviki yoluyla merkezi yönetimin BKH konusundaki taahhütlerinin yerelleştirilmesini amaçlamaktadır. Yeni aşama projesinin temel hedeflerinden bazıları şunlardır: "Ulusal ve yerel düzeylerde Binyıl Kalkınma Hedefleri'nin (BKH) yerelleştirilmesi ve bu hedeflere ulaşılmasının temel ve vazgeçilmez yöntemi olarak "yerel yönetim"in teşviki amacıyla, "Kentimiz BM Binyıl Kalkınma Hedefleri'ni Destekliyor!" başlıklı bir kampanya başlatılması; Yerel yönetimlerin ve Kent Konseyleri'nin, BKH'nin gerçekleştirilmesini izleme ve destekleme konusundaki kapasitelerinin, yerel yönetim uygulamalarının geliştirilmesi ve içselleştirilmesi yoluyla güçlendirilmesi; BKH'nin yerelleştirilmesine yönelik destek, izleme ve değerlendirme mekanizmaları geliştirilmesi"dir. Bununla birlikte, gerçekleştirilmesi hedeflenen ve başlatılan Kent Konseyleri; merkezi yönetimi, yerel yönetimi ve sivil toplumu "ortaklık" anlayışıyla buluşturan başlıca yönetim mekanizmaları olarak YG-21 içinde desteklenmektedir.

²⁸¹ "Yerel Gündem 21", <http://www.mahalli-idareler.gov.tr/Projeler/Gundem21.aspx>, (04.11.2010)

²⁸² Türkiye'de Yerel Gündem 21'ler, <http://www.la21turkey.net/index.php?pages=topic&op=cat&cid=106>, (04.11.2010)

Diğer girişimlerden biri olan Çalışma Grupları ise; farklı kurumlardan ve sektörlerden gelen gönüllülerin katkılarını, ilgili kentin öncelikli konularında ve sorun alanlarında yoğunlaştıran bir başka önemli katılımcı mekanizma işlevini görmek üzere oluşturulmuşlardır. Kadın Meclisleri ise; karar alma süreçlerine kadınların etkin katılımının teşviki ve cinsiyet bakış açısının tüm politika ve stratejilere yansıtılması gibi öncelikli konulardaki bilinç düzeyinin artmasını kolaylaştırmak hedefiyle meydana getirilmişlerdir. Gençlik Meclisleri de; gençlerin kapasitelerinin geliştirilmesi ve gençliğin her alanda karar alma mekanizmalarına katılımının sağlanması yönündeki çalışmalarını sürdürmek amacıyla oluşturulmuşlardır. Bu çalışma grupları da, her kentte yerel ortaklar tarafından oluşturulan YG-21 Genel Sekreterliği tarafından gerçekleştirilmektedir²⁸³.

Mengi ve Algan'a göre, Yerel Gündem 21'de, yönetmelikte belirtildiği üzere alınan kararlar tavsiye niteliğinde de olduğundan, alınan kararların bir yaptırım gücü bulunmamaktadır²⁸⁴. Bu da, etkinliğinin sorgulanmasına sebep olmaktadır. Kısaca, uygulama yönünden yetersiz kalabileceği söylenebilir. Aynı şekilde, Kent Konseylerinde alınan kararlar, meclis gündemine ne kadar alınıyor, bu konuda ne kadar kamuoyu baskısı oluşturulabiliyor, bu da bir diğer tartışma konusudur. Mengi ve Algan'a göre diğer bir eleştiriye, çalışma ortaklarının temel hedeflerinin aslında ne olduğunun anlaşılamamasıdır. Çünkü, bu tür girişimlerin, sermaye için yeni pazarlar oluşturabileceği endişesi de devam etmekte ve bu nedenle yerel düzeyde bu amaca yönelik uygulamalardan yine çevresel sürdürülebilirliğin zararlı çıkacağını söylemektedirler²⁸⁵. Yine de, sürdürülebilirlik amacıyla geliştirilen girişimlerin şüpheye daha fazla yer bırakmaması için yapılabilecek şeyler de vardır. Örneğin, tüm ortakların yeterli biçimde temsil edilebilmesine özen gösterilmesi gereken kent konseylerine bireysel olarak katılım olanağı verilerek bireysel, örgütlü ve örgütsüz kesimlerin temsil dengesini sağlamak gereklidir. Ayrıca, çalışma gruplarının yörenin özelliklerini,

²⁸³ TC İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü, *Yerel Gündem 21 Programı*, 2007, s.1

²⁸⁴ “YG-21 Ulusal Gençlik Platformu Genel Kurulu, yerel gençlik platformlarının çalışmalarında esas alacakları genel politikaların “tavsiye” niteliğinde belirlendiği, ulusal düzeyde ortak politikaların oluşturulduğu, yerel gençlik platformları arasında bir deneyim paylaşımı ve iletişim platformudur.” Yerel Gündem 21 Ulusal Gençlik Parlamentosu, *19 Mayıs Hazırlık Toplantısı*, Tarsus, Nisan 2004, s.1. Ayrıca, bkz. Kent Konseyi Yönetmeliği, <http://www.la21turkey.net/index.php?pages=topic&op=cat&cid=109&tid=364>, (26.06.2010)

²⁸⁵ Mengi ve Algan, s.250

gereksinmelerini ve niceliklerini yansıtabilmesi beklenir. Öyle ki, bilindiği üzere aslında kavram olarak Yerel Gündem 21'in temelinde sürdürülebilir kalkınma amacına hizmet olmalıdır. Bu sebeple, bu kavramın yörede yaşayanlar tarafından benimsenmesi ve sahiplenilmesi için eğitim ve bilgilendirmeye de önem vermek gereklidir.

2. Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Ajansları

AB, küreselleşme ve yapısal uyum politikaları doğrultusunda, üye ve aday ülkelerde bölgesel planlamanın yeni bir anlayışla ele alınarak BKA’ların kurulmasını istemiştir. Aynı zamanda, ilk kez AB’ye tam üyelik süreci içerisinde Katılım Ortaklığı Belgesinde orta vadeli yapılması gereken işler kapsamında belirtilmiştir. 2001 Katılım Ortaklığı Belgesi’nde ve AB’nin Türkiye’ye yönelik ilerleme raporlarında bu talep dile getirilmiş, 2003 Katılım Ortaklığı Belgesi’nde de yinelenmiştir. Bu bağlamda, Bölgesel Kalkınma Ajanslarının kurulmasını ve yönetilmesini düzenleyen 5449 sayılı “Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun” 25 Ocak 2006 tarihinde yürürlüğe girmiş ve ilk olarak İzmir ve Çukurova bölgelerinde Bakanlar Kurulu kararıyla ajanslar kurulmuştur²⁸⁶.

AB’ye üye ülkeler ile, bu ülkelerin kendi bölgeleri arasında var olan dengesizlikleri azaltmak için AB, yapısal mali araçlarının dağıtımını bölgesel bir sınıflandırma yöntemi aracılığıyla düzenlemektedir. Hem üye, hem aday ülkelerin izlediği bu yol ikinci bölümde de bahsettiğimiz NUTS olarak anılmaktadır. 22 Eylül 2003 yılında, 2002/4720 sayılı Bakanlar kurulu kararı ile İstatistiki Bölge Birimleri, Düzey1, Düzey2 ve Düzey3 şeklinde oluşturulmuş ve belirlenmiştir. Buna göre, Düzey3, illerden meydana gelip, 81 tanedir. Düzey2, komşu illerin bir araya getirilmesi sonucu 26 adet ilden oluşturulmuştur. Düzey2’nin gruplandırılması ile de 12 adet Düzey1 oluşturulmuştur. İstanbul ise, hem Düzey1 hem Düzey2 hem de Düzey3 olarak ele alınmıştır. Bakanlar Kurulu tarafından kurulmaları öngörülen bu Ajanslar arasında da ulusal ölçekte eşgüdüm sağlanması DPT’ye verilmiştir²⁸⁷.

²⁸⁶ Yönetişim Etütleri Programı Bölgesel Kalkınma, <http://www.tepav.org.tr>, (29.06.2010)

²⁸⁷ “AB yetki ikamesi ilkesi gereğince, üye ve aday ülkelere, kendi bölgesel politikalarını uygulamada ve gerekli olan finansal kaynağın idaresinden hangi birimin sorumlu olacağına karar vermelerine karışmamaktadır. Böylece, Türkiye Cumhuriyeti, otorite olarak DPT’yi görevlendirmiştir.” Keleş, s.182

DPT, 5449 kanun gereğince, bölgesel kalkınmaya ilişkin öngörülen ulusal ve uluslararası fonların dağıtımı ve kullanılması aşamalarını belirlemek ve izlemek konusunda yetkilidir. Bu şekildeki yetki atanmasıyla beraber, ajansların inisiyatiflerinin de sınırlandırılmakta olduğu ileri sürülmektedir. BKA'ların yönetim kurulları; belediye başkanları, valiler, ticaret odaları başkanları, il genel meclisi başkanları vb. yerel kuruluşlarda görevli kişilerden meydana gelmektedir. Vali, bu karar alma organına başkanlık etmektedir. Ajansların genel sekreterleri de, merkez tarafından atanmaktadırlar. Bu bağlamda, bölgesel projelerin düzenlenmesi, denetlenmesi ve değerlendirme aşamaları yine merkezde gerçekleşmektedir. Bu sebeple, süreçlerin genel olarak tamamının merkez tarafından kontrol edildiği söylenebilir. Bu açıdan, bölgesel yönetimler, merkezi otoritenin kapsamında kalmaktadır. Bununla birlikte, BKA'lar bütçelerinin önemli kısmını sağladıkları ve projelerini onaylayan DPT'ye bağlıdırlar. Fonların yönetimi de yine merkezi otoriteye aittir²⁸⁸.

Bu ajansların işlevsel oluşumları açısından, liberal ekonomi sistemi içerisinde daha serbest olmaları beklenmektedir. Kısaca, özünde kamunun etkisinden uzaklaşmak vardır. Bununla birlikte, Türkiye'nin iç siyasetindeki dinamikler göz önüne alındığında, bu tür bir girişim, verimlilikten öte, var olan korkuların gerçekleşmesine yol açacaktır. Bu sebeple, Türkiye içerisindeki bölgesel dengesizliklerin giderilmesi aşamasında, planlı bir kalkınma ve dolayısıyla kamunun öncülüğü bu bağlamda gerekli görülmektedir. Eleştirileri de göz ardı etmeden, kalkınma ajansları yoluyla onaylanan çalışmaların denetiminden haberdar olmak daha etkin ve uzun vadeli kalkınma için toplu hareket etme isteğini ve desteğini de arttırmaya yarayacaktır²⁸⁹.

Kalkınma ajanslarının, bölgelerdeki ihtiyaçların karşılanması açısından sağladıkları hibeler sebebiyle, Türkiye'de son yıllarda gittikçe ilgi görmeye başladıklarına ve nihai yararlanıcıları açısından bilgilendirilme isteğinin arttığına şahit olmaktayız. İhtiyaç sahipleri, bu hibelerden faydalanmak adına teklif çağrılarına projelerini hazırlamakta ve Ajanslara sunmaktadırlar. Belli oranda, belli sayıda projeye

²⁸⁸ “Bölgesel kalkınma ajanslarının gelirleri ilgili kanunun 19. Maddesinde belirtilmiştir. Bir önceki yıl gerçekleşen genel bütçe vergi gelirleri tahsilatından, vergi iadeleri ile mahalli idarelere ve fonlara aktarılan paylar düşüldükten sonra kalan tutar üzerinden binde beş oranında her yıl ayrılacak transfer ödenegi, Yüksek Planlama Kurulu tarafından her bir ajans için nüfus, gelişmişlik düzeyi ve performans ölçütlerine göre belirlenecek paylar ile Avrupa Birliği ve diğer uluslararası fonlardan sağlanacak kaynaklar ajansın gelirlerini oluşturmaktadır.” Altınışık ve Peker, s.155

²⁸⁹ Keleş, s.185

verilebilen hibeler sebebiyle, teklif çağrılarının faydalanıcıları tarafından da, projeleri onaylanmayan başvuru sahiplerince de değerlendirme süreci eleştirilebilmektedir.

Süreç, mevzuatta şu şekilde ilerlemektedir: Kalkınma ajanslarının değerlendirdiği ve onayladığı sivil toplum kuruluşlarına, üniversitelere, KOBİ vb.'ne yönelik projeler, ajans tarafından ön incelemeye tabi tutulduktan ve uygun bulunduktan sonra, teknik ve mali inceleme için “Bağımsız Değerlendiriciler”²⁹⁰ tarafından, başvuru formundaki şartlar doğrultusunda değerlendirmeye alınmaktadır. Ardından, “Değerlendirme Komitesi” projeler ile ilgili raporları inceleyerek tavsiye oluşturmaktadır. Böylece, başarılı bulunan projeler Ajansların Genel Sekreterliklerine ulaştırılır. Listede belirtilen proje tekliflerinin de, risk durumlarını ölçmek ve denetlemek için Ajans personelleri proje sahiplerine “ön izleme” ziyaretleri gerçekleştirir. Bu ziyaret sırasında, projelerde belirtilen bütçe kalemleri gözlemlenir. Bunun sonucunda, yeniden başarılı bulunan projeler, listelenerek ve yeniden düzenlenerek Yönetim Kuruluna sunulur. Yönetim Kurulu, projeleri, bölgenin mekansal ve sektörel önceliklerini de hesaba katarak nihai listeyi onaylar. Son adımda, proje teklif çağrısında öngörülen destek ödeneği Ajans tarafından, başvuru sahiplerine sözleşme imzalanarak, projelere tahsis edilir²⁹¹. Yine de, projelerin uygulanma aşamasındaki sıkı denetimler nedeniyle meydana gelen tepkiler ve değerlendirme konusundaki daha şeffaf olunması yönündeki eleştiriler, Ajansların, Türkiye’de son yıllarda hatta birçoğunun 2010 itibarıyla kurulması sebebiyle, deneyim eksikliği olarak görülebilir. İleride, desteklenen projelerin bölgenin kalkınmasına sağlayacağı katkılar bu sürecin ve Ajansların yararını, ya da başarısızlıklarını ortaya koyacaktır.

²⁹⁰ “Başvurusu kabul edilen ve Bağımsız Değerlendirici olarak göreve başlayacak olan adaylar, Merkezi Finans ve İhale Birimi ile bir Sözleşme imzalayacaklardır. Bağımsız Değerlendiriciler, bu Sözleşmeye ek olarak “Tarafsızlık ve Gizlilik Beyannamesi” imzalayacaklardır. Bu beyannamede Bağımsız Değerlendiriciler, Projelerin değerlendirilmesi ve seçilmesi aşamalarında tarafsız hareket edeceklerini ve herhangi bir Proje teklifi ile doğrudan veya dolaylı ilişki içinde olmadıklarını, herhangi bir Projenin hazırlanmasında görev almadıklarını veya yardımcı olmadıklarını beyan edeceklerdir. Bağımsız Değerlendiriciler, tarafsızlıklarını zedeleyecek bir gelişme halinde bunu hemen Merkezi Finans ve İhale Birimi’ne beyan etmelidirler. Ayrıca, Bağımsız Değerlendiriciler değerlendirme ve seçim aşamalarında elde etmiş oldukları her türlü bilgi ve belgeyi gizli tutacaklarını ve üçüncü kişilerle paylaşmayacaklarını beyan edeceklerdir.” http://www.undp.org.tr/undp/undp_tur/bagimsizDeglani.asp, (30.06.2010)

²⁹¹ “İzmir Kalkınma Ajansı, Proje Değerlendirme Süreci”, <http://www.izka.org.tr/destekler/tarim-ve-kirsal-kalkinma-mali-destek-programi-2/proje-degerlendirme-sureci/>, (30.06.2010)

E. Türkiye’deki Sürdürülebilir Bölgesel Kalkınmaya Yönelik Projeler

- Doğu Anadolu Kalkınma Programı (DAKP)
- Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP)
- Yeşilirmak Havzası Kalkınma Birliği (YHKB)
- Orta Karadeniz Kalkınma Birliği (OKAB) vd.

Programlardan öne çıkan ilk iki projeye aşağıda değineceğiz.

1. Doğu Anadolu Kalkınma Programı (DAKP)

Bu program, bölgesel politika ve planlama yaklaşımlarını uygulamaya yönelik merkezde ve bölgede kapasite oluşturmak ve bölgenin kalkınmasını sağlamak üzere hazırlanmış bir bölgesel kalkınma programı olarak ortaya konmuştur. Programın kapsadığı alanın etki ettiği şehirler: Bitlis, Hakkari, Muş ve Van’dır. Avrupa Birliği MEDA fonundan desteklenen programın projelendirme çalışmaları DPT ve AB teknik uzmanlarının ortak çalışmasıyla 2001 yılında başlatılmış ve Spesifik Finansman Anlaşması 05 Ağustos 2003 tarihinde imzalanmıştır. Birlik, DAKP’a 45 Milyon Euro hibe kaynak tahsis etmiştir²⁹². Programın öncelik alanları: tarım ve kırsal kalkınma; küçük ve ortak ölçekli işletmelerin (KOBİ) desteklenmesi; turizm ve çevre; sosyal kalkınma ve; kapasite geliştirme faaliyetleridir²⁹³.

²⁹² Deniz Akkahve, *AB Destekli Bölgesel Kalkınma Programlarının Yönetimi ve Yapısal Fonlara Hazırlık*, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, 2006, s. 174

²⁹³ “Doğu Anadolu Kalkınma Programı”, <http://www.dakp.gov.tr/hibe.php>, (01.07.2010)

Programın genel olarak bütçesi bkz. Tablo.8’de verilmiştir:

Tablo.8 Doğu Anadolu Kalkınma Programı Bütçe Dağılımı

Programın Öncelik Alanları	AB Desteği (Milyon Avro)
Tarım ve Kırsal Kalkınma	17.00
KOBİ’lerin Desteklenmesi	8.50
Turizm ve Çevre	7.50
Tatvan Atıksu Arıtma Tesisi	2.00
Sosyal Kalkınma (hibe programı + gezici sağlık birimi alımı)	2.50
Kurumsal Gelişme	1.50
Performans	1.00
Teknik Yardım	5.00
TOPLAM	45.00

Kaynak: DAKP Teknik ve İdari Hükümler Belgesi, 2003

Program, DPT koordinasyonunda yürütülen bir programdır²⁹⁴. DPT, aynı zamanda verilen hibelerin izlenmesi faaliyetlerini de koordine etmektedir. Hibe fonlarının, doğru bir şekilde kullanılmasının nihai sorumluluğunu üstlenen Merkezi Finans ve İhale Birimi, ihaleye çıkılması, sözleşmelerin düzenlenmesi ve ödemelerin yapılması faaliyetlerinin AB kuralları ve mevzuatına uygun şekilde gerçekleştirilmesinden sorumludur.

Bu programla birlikte, Türkiye’nin katılım öncesi öncelikleri ve ulusal hedefleriyle uyumlu olarak, bölgesel gelişme projelerinin uygulanmasını sağlamak ve bölgede kapasite oluşturulmasını gerçekleştirmek üzere, sürdürülebilir sosyoekonomik kalkınmayı desteklemeyi ve bölgelerarası gelişmişlik farklarının giderilmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca, Programa tahsis edilen 45 Milyon Euro’luk bütçenin dağılımı

²⁹⁴ “GAP Bölgesel Kalkınma Programı hariç, tüm bölgesel kalkınma programlarının yönetimi, DPT koordinasyonunda oluşturulan yapı içerisinde gerçekleştirilmektedir.” Akkahve, s. 170

şu şekildedir: 1) Tarım ve Kırsal Kalkınma 15,6 Milyon Euro; 2) Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler 8,5 Milyon Euro, 3) Turizm ve Çevre 7,5 Milyon Euro ve 4) Sosyal Kalkınma 1,9 Milyon Euro²⁹⁵.

2. Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP)

Projeye, 2001-2003 döneminde, ekonomik ve sosyal kalkınma kapsamında 135 Milyon Euro kaynak aktarılmıştır. Bunlardan, 45 Milyon Euro'luk yardım da, GAP bölgesel gelişim projesine aktarılmıştır. Fırat ve Dicle nehirleri üzerinde, yapımı öngörülen barajlar, hidroelektrik santralleri ve sulama tesislerinin yanı sıra kentsel ve kırsal altyapı, ulaştırma, sanayi, eğitim, sağlık ve diğer sektörlerin gelişmesini ve hizmetlerini kapsayan entegre 13 projeden oluşan bir programdır²⁹⁶.

1990'lara gelene dek de bölgesel düzeyde kalkınma girişimleri için gerekli olan yapısal ve kurumsal birimler de yoktu. Ancak, GAP örneğindeki gibi, GAP Bölge Kalkınma İdaresi, 1989 yılında projenin yürütülmesi için ayrı bir örgüt olarak kurulmuştur. Geniş yetkilere sahip olan ve merkezi Ankara'da bulunan bu teşkilatın giderleri, Başbakanlık bütçesindeki ödeneklerden, yardımlardan kredi, hibe ve kira gelirlerinden sağlanmaktadır. İdarenin yetki kapasitesinde, STK'lar ve özel sektör bulunmamaktadır. GAP idaresinin denetimi, Başbakanlık Yüksek denetleme Kurulu Hakkında Kanun Hükmünde Kararname esaslarına tabidir. Amacı, bölgede bulunan su ve toprak kaynaklarını kullanarak sosyo-ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmektir²⁹⁷.

²⁹⁵ DAKP, <http://www.dakp.gov.tr/hibe.php>, (01.07.2010)

²⁹⁶ Devlet Planlama Teşkilâtı, "Güneydoğu Anadolu Projesi", <http://www.dpt.gov.tr/bgyu/bkp/GAP2003.pdf>, (03.07.2010)

²⁹⁷ "Toprak ve su kaynaklarının geliştirmesi projesi olarak başlatılan Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı tarafından çok sektörlü bütünleşmiş bölgesel kalkınma projesine dönüştürülmüştür. GAP İdaresi, sürdürülebilir insani gelişme kavramıyla uyumlu olarak ekonomik büyüme hedeflerine çevresel ve sosyal-insani boyutu katmaya çalışmıştır. GAP'ın amacının sadece ekonomik büyüme olmayıp, temel olarak insanın yaşam kalitesinin artırılması anlamına da geldiği görülmektedir" GAP, Bölge Kalkınma İdaresi Teşkilatının Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=4.5.388&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=>, (04.11.2010)

a. Sürdürülebilir Kalkınma ve GAP

Bu proje ile birlikte, tezimizin başından itibaren incelemeye çalıştığımız sürdürülebilir kalkınma kavramına öncelik verilerek, bu doğrultuda çalışmalar oluşturulmaya çaba gösterilmiştir. ²⁹⁸.

Altyapı geliştirme, tarımsal ve endüstriyel kalkınma, çevresel koruma, doğal kaynakları geliştirme, sosyal hizmetler vb. ekonomik büyümeye katkı yapanlarda da dâhil olmak üzere, tüm faaliyetler sürdürülebilir bir tarzda insanın yaşam kalitesine yaptıkları katkı çerçevesinde değerlendirilmektedir. GAP'ın aslında esas amacı, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde sürdürülebilir bir insani gelişmeyi sağlamaktır. Bu nedenledir ki, kalkınmanın odağı olarak insan alınmaktadır. GAP'ın nihai hedefi de bu bağlamda, şöyle tanımlanmaktadır:

*Sürdürülebilir ekonomik büyüme, herkes için yeterli gelir, eğitim, sağlık ve kültürel faaliyetler gibi sosyal hizmetlere ulaşılabilirliği arttırmak; doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı, temiz bir çevre, herkes için barınak ve bütün insanların karar alma sürecine katılması için gerekli ön koşulları oluşturmak; ve böylece Bölgede sürdürülebilir ve iç dinamizmi ile gelişen bir toplum yaratmaktır*²⁹⁹.

Tezimin ilk bölümlerinde de ele aldığımız, 1992 yılında Rio'da ki Zirve'de kabul edilen Gündem 21 eylem planında somutlaşan ve her ülkenin kendi şartlarına göre uygulanmasını önerdiği ilkeler, GAP'ta uygulanmakta olan sürdürülebilir insani gelişme ilkeleri ile uyum göstermekte olup, ilk sonuçları da alınmaya başlanmıştır. Sürdürülebilirlik amacıyla yola çıkılan Projeye ilgili, uluslararası girişimler de gerçekleşmiştir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ve GAP İdaresi tarafından organize edilen "Sürdürülebilir Kalkınma ve GAP Semineri" Mart 1995'te düzenlenmiştir. Üniversitelerden, kamu kuruluşlarından, özel sektörden ve mahalli idarelerden birçok kesim bu seminere katılmıştır. Seminere, GAP Bölgesi'nde sürdürülebilir insani kalkınma prensipleri tartışılmıştır. GAP İdaresi ve UNDP'nin ortaklaşa yürüttüğü "GAP Bölgesinde Sürdürülebilir Kalkınma Programı"nın temelini "Sürdürülebilir Kalkınma ve GAP Semineri" oluşturmaktadır ve Mart 1997'de

²⁹⁸ Güneydoğu Anadolu'da Sosyo-Ekonomik Farkların Azaltılması, <http://www.undp.org.tr/Gozlem3.aspx?WebSayfaNo=266>, (04.11.2010)

²⁹⁹ "Güneydoğu Anadolu Projesi ve Sürdürülebilir Kalkınma", <http://www.gap.gov.tr/gap/gap-ve-surdurulebilir-kalkinma>, (03.07.2010)

uygulamaya geçirilmiştir³⁰⁰. Başlangıçta, 28 alt proje olarak belirlenen program, 2000 yılı içerisinde İsviçre Hükümetinden sağlanan finans desteği ile 33 alt-projeden oluşan daha geniş kapsamlı bir hâl almıştır. Söz konusu projelerden, özellikle sürdürülebilirlik ve çevre ile olanlardan bazıları şunlardır³⁰¹: GAP sulama sistemlerinin işletme, bakımı ve yönetimi (GAP-İBY); Sulama kanallarında suyun regülasyonu ve su tasarrufu sağlayan sulama metod ve teknolojileri; Kentsel atık suların arıtılması; Sulamadan dönen suların tekrar kullanımı; Eko-kent planlama çalışması; Biyoçeşitliliğin korunması; GAP Bölgesinde çevre çalışması; Sulama Sistemlerinin İşletme Bakım ve Yönetiminin Çiftçilere Devri (GAP İBY); Kurumsal Kapasite Geliştirme; Çiftçi Eğitimi ve Yayım Faaliyetleri; Gençlik İçin Sosyal Gelişim Projesi vd.'dir.

Ele aldığımız iki bölgesel projeden, Doğu Anadolu Kalkınma Programı ile Güneydoğu Anadolu Kalkınma Programı'nın bütçesel karşılaştırması bkz. Tablo.9'da verilmiştir.

Tablo.9 AB Destekli Bölgesel Kalkınma Programları Bütçe Dağılımı

Program	Bütçe (Milyon Avro)		TOPLAM (Milyon Avro)
	AB Desteği (Milyon Avro)	Türkiye Katkısı (Milyon Avro)	
DAKP (TRB2)*	45	-	45
GAP*	47	-	47
TR82, TR83, TRA1	40	12.33	52.33
TR72, TR52, TRA2, TRB1	70	20.67	90.67
DOKAP (TR90)**	18	6	24
<i>Sınır Ötesi İşbirliği***</i>	<i>15</i>	<i>4.5</i>	<i>19.5</i>
TOPLAM	235	43.5	278.5

* DAKP ve GAP MEDA kapsamında planlanan programlar olup, ulusal katkı içermemektedir.

** 2005 yılı programlamasında yer almakta olup, hazırlık çalışmaları devam etmektedir.

*** Türkiye-Bulgaristan Sınır Ötesi İşbirliği Programını içermektedir.

Kaynak: Finansman Anlaşmaları (2002, 2003, 2004, 2005)'den, Akkahve, s. 174

³⁰⁰ Gap Projesi ve Diyarbakır, www.dtso.org.tr/yeni/images/veriler/genel/3-GAP.doc, (04.11.2010)

³⁰¹ Güneydoğu Anadolu'da Sosyo-Ekonomik Farkların Azaltılması, <http://www.undp.org.tr/Gozlem3.aspx?WebSayfaNo=266>, (04.11.2010)

Türkiye, Avrupa Birliği'ne üyelik yolunda, bölgesel kalkınma programlarını, örneklerde de verdiğimiz üzere gerçekleştirmektedir. Bundan sonra da, umulan, kararlı şekilde sürdürülebilir politikalarını hayata geçirmeye devam etmesi olacaktır.

IV. SONUÇ

Çalışmamızda, Avrupa Birliği ile müzakere sürecinde sürdürülebilir kalkınma kavramına Türkiye'nin yaklaşımı ele alınmıştır. Çevrenin hızla tahribatının söz konusu olduğu mevcut sanayi ve sermaye döngüsünün, bu bozulmayı tetiklediği bilinmektedir. Bu konuda yapılan bireysel çabaların yeterli olmadığı göz önüne alınarak, ülkelerin gerekli olan yapısal reformları hayata geçirmeleri ihtiyacı doğmuştur. Sürdürülebilirlik anlayışı, böylece uluslararası ilişkiler alanında var olmaya başlamıştır. Kavramın yeni oluşu, beraberinde uygulamada uzun vadeli çözümleri de tartışmaya açmıştır. Öyle ki, devletlerin reform adı altında, uluslararası yeni bir kapital sistem anlayışını yaymaya çalıştığı endişesi de, diğer yandan karşıt argümanların oluşmasına neden olmuştur. Bu sebeple, bu iki paradigmanın tartışması devam ederken göz ardı edilmemesi gereken, çevrenin korunması bilincinin önemini sürdürülebilirlik anlayışı içinde ele almaktır.

Bilindiği üzere, sürdürülebilirlik açısından gerekli görülen bilişsel algının yayılması için, uluslararası girişimlerin önemi vardır. Bununla birlikte, çalışmamızda da değindiğimiz üzere, sürdürülebilirliğin uygulama aşamasında daha etkin olduğu alan, bölgelerdir. Yapılan birçok araştırmada da, gelişmiş olan devletlerde dâhi, yoksulluğun kimi bölgelerde işsizlik ile beraber arttığı görülmektedir. Kıt kaynaklar sebebiyle de, dünyanın kimi bölgelerinin gitgide kuraklaşması, orada yaşayan insanların zor şartlarda hayatlarını sürdürmek zorunda kalmalarına sebep olmaktadır. Bu açıdan, devletlerin bölgeler arasında eşitsizlikleri gidermek için merkezi yönetimin çok etkin olamadığı, yerel ölçekte çalışmalar yapması beklenmektedir. Ancak, burada siyasi bölgeselleşme kavramı ile çevresel sürdürülebilir bölgeselleşmeyi birbirinden ayırmak gereklidir. Aksi takdirde, asıl olan dayanışma ve yerel ölçekte örgütlenme hedefi yerine, farklı kültür ve etnik grupların daha da radikalleşmeleri söz konusu olabilir. Bu açıdan, sürdürülebilirlik kavramının, yerelleşmeyi ön plana çıkaran ilkelerinin, farklı amaçlar doğrultusunda kullanılabileceğinin de farkında olmak gereklidir. Türkiye, Avrupa Birliği ile müzakere sürecinde, kendi sürdürülebilir kalkınmasını gerçekleştirirken de bu farkı iyi analiz ederek hareket etmelidir.

Sürdürülebilirlik ile çevresel bozulmanın önüne geçilmesi ve ekonomik refah sağlanarak yoksulluğun önlenmesi kimi koşullara bağlıdır. Örneğin, bir bölgede

yaşayan insanların ihtiyaçlarının belirlenmesinde, katılımın gücü ve yerel idarelerin çevrede yaşayan vatandaşları yönetime dâhil etme konusundaki isteğinin arttırılması bunlardan biridir. Diğer i se, yerel idarelerin, ihtiyaçları karşılarken gerekli olan ödeneği önce merkezi hükümetle görüşerek sağlaması gerekliliğidir. Dünya Bankası veya kredi veren belli uluslararası sermaye kuruluşlarından destek alıp, borca endekslenerek belli yaptırımlara bağımlı olmak yerine, hibe veren örgütlere ya da ulusal girişimlere yönelmesi önemlidir. Böylece, hem demokratikleşme konusunda hem de, kalkınma amacı doğrultusunda, uygulamalardaki soru işaretlerinin oluşması önlenmiş olacaktır. Bununla birlikte, siyasi ve politik bölgeselleşmenin yaratabileceği tehlikelerin, sürdürülebilir kalkınma politikalarının hayata geçirilmesinde büyük öneme sahip olan projeleşme yaklaşımıyla önüne geçilebileceği ya da tetiklenebileceği de tartışma konusudur. Bu bağlamda, Avrupa Birliği'nin vermiş olduğu hibe, yardım ve fonlarına çalışmamızda değinmiştik. Bu doğrultuda yola çıkan proje sahipleri, projelerinin hazırlanma aşamasında, teknik bilgi ve uzman eleman yetersizliği sebebiyle kâr amacı güden danışman firmalara yönelebilmektedirler. Bunun yerine, yerel idarelerin üniversitelerin araştırma merkezleri ve öğretim görevlileriyle beraber çalışarak, hareket etmeleri teşvik edilmelidir. Ayrıca, kurum içi uzman kadrosu yetiştirilmeli ve Türkiye'nin kendi ulusal projelerinin hazırlanması ve yönetimi aşamasında bu kadrolarla çalışılması desteklenmelidir. Bunun yanı sıra, projelerin halka seminerler yoluyla veya internet sitelerinden güncel şekilde kapsamlı bir bilgi ağı oluşturarak verilmesi, projelerin gerçekleştirilme aşamasındaki soru işaretlerini de ortadan kaldıracaktır.

Gelecekte temiz bir dünya için, hedeflerin ortaya konması gereklidir. Yine de, ulusal ihtiyaçların ve bu doğrultuda öngörülerin politikaların öncelikli olmasına özen gösterilmelidir. Türkiye de, Avrupa Birliği üyeliği yolunda, sürdürülebilir kalkınmasını, ulusal ihtiyaçlarını gözeterek ve çevrenin korunmasını sağlayarak gerçekleştirmeli; uluslararası alandaki inisiyatiflerde bütünlüğünü ortaya koymalıdır. Gelecek birlikte hareket ederek, akıl ve duyarlılıkla şekillenecektir.

EK 1

Türkiye Cumhuriyeti'nin Çevre ile İlgili Mevzuatları³⁰²

A. Kanunlar

- 1) Çevre ile ilgili kanun ve yönetmelikler gözden geçirilerek AB çevre müktesebatı ile kademeli olarak uyumlaştırılması sağlanacaktır.
- 2) 1982 Anayasası:
- 3) 2872 Sayılı Çevre Kanunu (11.8.1983 tarih ve 18132 say. RG).
- 4) 4856 sayılı Çevre ve Orman Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun, (9.8.1991 kabul 21.8.1991 tarih ve 20967 say. RG).
- 5) 5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu (23.07.2005 RG 25531):
- 6) 5393 Sayılı Belediye Kanunu (24.12.2004 RG 25680):
- 7) 2464 Sayılı Belediye Gelirleri Kanunu
- 8) 3194 Sayılı İmar Kanunu (1985):
- 9) 180 Sayılı Bayındırlık ve İskân Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname (1983)
- 10) 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu (6.5.1930/1489 say. RG),
- 11) 3017 Sayılı Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkındaki Kanun (1936),
- 12) 3348 Sayılı Ulaştırma Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkındaki Kanun,
- 13) 3143 Sayılı Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Teşkilat Görevleri Hakkındaki Kanun,
- 14) 491 Sayılı Denizcilik Müsteşarlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkındaki Kanun Hükmünde Kararname,
- 15) 2399 Sayılı Zehirli Gazlar ve bu Gazların Ülke içinde üretilmesi ve ithal edilmesinin Yasaklayan Kanun
- 16) Vergi ve Finans Kanunları ile Vergi indirimi ve Taşıt Araçları Vergileri Kanunu
- 17) Limanlar Kanunu
- 18) 5442 Sayılı İl İdare Kanunu,
- 19) Türk Ceza Kanunu

³⁰² Çevre ve Orman Bakanlığı, *AB Entegre Çevre Uyum Stratejisi (2007-2023)*, 2006, ss.73-80

- 20) Türk Medeni Kanunu
- 21) 4708 sayılı Yapı Denetimi Hakkında Kanun
- 22) Karayolları Trafik Kanunu
- 23) Mera Kanunu
- 24) 1380 Sayılı Su Ürünleri Kanunu (22.03.1971, 13799)
- 25) 2873 sayılı Milli Parklar Kanunu
- 26) 4915 sayılı Kara Avcılığı Kanunu
- 27) 6831 sayılı Orman Kanunu
- 28) 5312 Deniz Çevresinin Petrol ve Diğer Zararlı Maddelerle Kirlenmesinde Acil Durumlarda Müdahale ve Tazminine İlişkin Kanun (11.03.2005 tarih ve 25752 sayılı Resmi Gazete)
- 29) 4077 Sayılı Tüketiciyi Koruma Kanunu, 2003 (yenilenme)
- 30) Biyolojik Güvenliğe ilişkin Kartegena Protokolü'nü Onaylayan Kanun, 2003
- 31) Mahalli İdare Birlikleri Kanunu
- 32) Organize Sanayi Bölgeleri Hakkında Kanun
- 33) Bazı Yatırım ve Hizmetlerin Yap İşlet Devret Modeli Çerçevesinde Yaptırılması Hakkında Kanun
- 34) 6200 sayılı Devlet Su İşleri Umum Müdürlüğü Teşkilat ve Vazifeleri Hakkında Kanun (1953)
- 35) 167 Sayılı Yeraltı Suları Hakkında Kanun (1960)
- 36) YAS Kanunu
- 37) 181 sayılı Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname
- 38) 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu
- 39) 5326 sayı ve 30.03.2005 tarih Kabahatler Kanunu
- 40) 24.06.2004 tarih ve Sayılı Hayvanları Koruma Kanunu
- 41) 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu
- 42) 09.19.2003 tarih ve 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu

B. Uluslararası Anlaşmalar ve Sözleşmeler

- 1) Tehlikeli atıkların Sınırlar ötesi Taşınımın ve Bertarafının Kontrolüne İlişkin Sözleşme Basel Sözleşmesi(15/05/1994 – 21933 R.G.)
- 2) Akdeniz’de tehlikeli atıkların sınır ötesi hareketlerinden ve bertaraf edilmesinden kaynaklanan kirliliğin önlenmesi (İzmir) protokolü (06.03.2003)
- 3) Atmosferde uzayda ve su altında nükleer silah denemelerini yasaklayan sözleşme Moskova 1963 (Türkiye 13.5.1965 R.G)
- 4) Uluslararası Enerji Programı Antlaşması Paris 1974 (Türkiye 4.5.1981 R.G)
- 5) Uluslararası Sınır ötesi Hava Kirliliği Sözleşmesi Cenevre 1979 (Türkiye 23.3.1983 R:G) Bu konuda başlatılan işbirliği programı (EMEP)’için ek protokol Cenevre 1984 (Türkiye 23.7.1985 R:G)
- 6) Ozon Tabakasının Korunması hakkındaki 1985 Viyana Sözleşmesi (Türkiye 22.9.1988 R:G)
- 7) Ozon Tabakasını Tüketen maddelere İlişkin Montreal Protokolü (1987) (Türkiye 20.6.1990 R:G)
- 8) İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi
- 9) Ramsar Sözleşmesi
- 10)Uluslararası Denizcilik Örgütü Kurucu Sözleşmesi MO Konvansiyonu 1948 (16.07.1956)
- 11) IMO Konvansiyonu 1993 Değişiklikleri (01.02.2001)
- 12)Denizde Can Güvenliği Uluslararası Sözleşmesi SOLAS’1974 (25.05.1980)
- 13)Yükleme Hatları Uluslararası Sözleşmesi LL’1966 (28.06.1968)
- 14)Gemilerin Ölçümü Uluslararası Sözleşmesi Tonnage’1969 (15.11.1979)
- 15)Denizde Çatışmayı Önleme Tüzüğü COLREG’1972 (18.11.1984)
- 16)Gemi Adamları Eğitimi, Sertifikalandırılması ve Vardiya Tutma Esasları Uluslararası Sözleşmesi STCW’1978 (29.09.2003)
- 17)Denizde Arama ve Kurtarma Uluslararası Sözleşmesi SAR’1979 (24.03.1986)
- 18)Uydular Aracılığı ile Deniz Haberleşmesi Örgütü Uluslararası Sözleşmesi INMARSAT’1976, 1994, 1998 (04.11.1999)
- 19)INMARSAT Operasyonel Değişiklikler OA’1976 (04.11.1999)

- 20) Denizlerin Gemiler Tarafından Kirletilmesinin Önlenmesi Hakkında Uluslararası Sözleşmesi (MARPOL'73/78 ve EKLER_: EK I, EK II), EK I Petrol ile Deniz Kirlenmesinin Önlenmesi Kuralları, EK II Dökme Zehirli Sıvı Maddelerle Deniz Kirlenmesinin Kontrolü, EK V Gemilerden Atılan Çöplerle Denizlerin Kirlenmesinin Önlenmesi Kuralları, 24.06.1990)
- 21) Deniz Alacaklarına Karşı Sorumluluğun Sınırlandırılmasına Dair Uluslararası Sözleşme LLMC'1976 (04.06.1980)
- 22) Kanunsuz Hareketlere Karşı Deniz Seyrüseferinin Güvenliği Sözleşmesi ve Kıta Sahaneliğinde Bulunan Sabit Platformların Güvenliğine Karşı Yasa Dışı Eylemlerin Önlenmesine Dair Protokol SUA'1988 (09.10.1990)
- 23) 1976 yılında kabul edilen Barselona Sözleşmesi (Türkiye tarafından 22 Ağustos 2002 tarihinde onaylandı) ve bu sözleşmenin eki protokoller
- 24) Karadeniz'in Kirlenmeye Karşı Korunmasına dair Bükreş Sözleşmesi (6 Mart 1994) ve bu sözleşmenin eki protokoller.
- 25) Petrol Kirliliğine Karşı Hazırlıklı Olma, Müdahale ve işbirliğine Dair Uluslararası Sözleşmesi (OPRC'1990, 18.09.2003)
- 26) Petrol Kirliliği Zararlarından Doğan Sivil Sorumluluklar Hakkında Uluslararası Sözleşme (CLC'1992, 27.07.2001 tarih ve 24472 sayılı Resmi Gazete)
- 27) Petrol Kirliliği Zararının Tazmini için Bir Uluslararası Fon Kurulması ile ilgili Uluslararası Sözleşme (FUND'1992, 18.07.2001 tarih ve 24466 sayılı Resmi Gazete)
- 28) Çölleşme ile Mücadele Sözleşmesi
- 29) Bütün bunların yanı sıra, Türkiye'nin çeşitli ülkelerle ikili düzeyde karşılıklı yardım ve işbirliği antlaşmaları vardır.
- 30) Paris Sözleşmesi (Kuşların Himayesine Dair Sözleşme)
- 31) Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi ve Sözleşme Eki Cartagena Biyogüvenlik Protokolü
- 32) Ramsar Sözleşmesi (Özellikle Su Kuşları Yasama Ortamı Olarak Uluslararası Öneme)
- 33) Sahip Sulak Alanlar Hakkında Sözleşme, 17.05.1994 tarih ve 21937 sayılı Resmi Gazete)

- 34) Bern Sözleşmesi (Avrupa Yaban Hayatının Korunması Sözleşmesi, 20.02.1984 tarih ve 18318 sayılı resmi Gazete)
- 35) CITES Sözleşmesi (Nesli Tehlike Altında Olan Yabani Hayvan ve Bitki Türlerinin Uluslararası Ticaretine İlişkin Sözleşme, 20.06.1996 tarih ve 22672 sayılı Resmi Gazete)
- 36) Deney ve Diğer Bilimsel Amaçlarla Kullanılan Omurgalıların Korunmasına Dair Avrupa Sözleşmesi
- 37) Ev Hayvanlarının Korunmasına Dair Avrupa Sözleşmesi (15.7.2003 tarih ve 4934 sayılı Resmi Gazete)
- 38) Avrupa Peyzaj Sözleşmesi (27.03.2001 tarih ve 716 sayılı Resmi Gazete)

C. Yönetmelikler

- 1) Ambalaj ve Ambalaj Atıkları Yönetmeliği (30.07.2004 25538 R.G.)
- 2) Araç Muayene İstasyonları Açılması, İşletilmesi ve Araç Muayenesi Hakkındaki Yönetmeliği,
- 3) Atık Pil ve Akümülatörlerin Kontrolü Yönetmeliği (31.08.2004 – 25569 R.G.)
- 4) Atık Yağların Kontrolü Yönetmeliği (21.01.2004 – 25353 R.G.)
- 5) Av ve Yaban Hayvanları ile Bunlardan Elde Edilen Ürünlerin Bulundurulması, Üretimi ve Ticareti Hakkında Yönetmelik (16.06.2005 tarih ve 25847 sayılı RG)
- 6) Av, Yaban Hayvanı ve Üretim Yeri ve İstasyonları ile Kurtarma Merkezleri Hakkında Yönetmelik (30.11.2004 tarih ve 25656 sayılı RG)
- 7) Avcı Eğitimi ve Avcılık Belgesi Verilmesi Esas ve Usulleri Hakkında Yönetmelik (31.12.2004 tarih ve 25687 sayılı RG)
- 8) Avlakların Kuruluşu, Yönetimi ve Denetimi Esas ve Usulleri ile İlgili Yönetmelik (16.05.2004 tarih ve 25464 sayılı RG)
- 9) Fahri Av Müfettişlerinin Seçimi, Eğitimi, Görev ve Yetkileri ile Çalışma Esas ve Usullerine Dair Yönetmelik (3 Temmuz 2004 ve 25511 sayılı RG)
- 10) Benzin ve Motorin Kalitesi Yönetmeliği
- 11) Binalarda Isı Yalıtımı Yönetmeliği
- 12) Bitkisel Atık Yağların Kontrolü Yönetmeliği (19.04.2005 – 25791 R.G.)
- 13) CITES Ulusal Uygulama Yönetmeliği

- 14) Çevre Denetimi Yönetmeliği (5 Ocak 2002, 24631 mükerrer R.G.)
- 15) Çevre Sağlığı Denetimi ve Denetçileri Hakkında Yönetmeliği (13.9.200224875 RG)
- 16) Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği (16.12.2003 – 25318 R.G.)
- 17) Çevresel Gürültünün Değerlendirilmesi ve Yönetimi Yönetmeliği: (2002/49/EC)
- 18) Deneysel ve Diğer Bilimsel amaçlar için Kullanılan Deney Hayvanlarının Korunması, Deney Hayvanlarının Üretim Yerleri ile Deney Yapacak Olan laboratuvarların Kuruluş Çalışma Denetleme Usul ve Esasları Yönetmeliği (2005)
- 19) Hayvan Deneyleri Etik Kurulu Çalışma Usul ve Esaslarına Dair Yönetmelik (06.07.2006 tarih ve 26220 sayılı RG)
- 20) Endüstriyel Kaynaklı Hava Kirliliğinin Kontrolü Yönetmeliği:
- 21) Gemi Ve Deniz Araçlarına Verilecek Cezalarda Suçun Tespiti Ve Cezanın Kesilmesi Usulleri ile Kullanılacak Makbuzlara Dair Yönetmelik, 1987
- 22) Gemilerden Atık Alınması ve Atıkların Kontrolü Yönetmeliği (26.12.2004 – 25682 R.G.)
- 23) Hafriyat Toprağı, İnşaat ve Yıkıntı Atıklarının Kontrolü Yönetmeliği (18.03.2004 – 25406 R.G.)
- 24) Hava Kalitesinin Korunması Yönetmeliği: 1986
- 25) Isınmadan Kaynaklanan Hava Kirliliğinin Kontrolü Yönetmeliği:
- 26) Isıtma ve Buhar Tesislerinin Yakıt Tüketiminde Ekonomi Sağlanması Ve Hava Kirliliğinin Azaltılması Yönetmeliği: 3 Kasım 1977
- 27) İçme suyu Elde Edilen veya Elde Edilmesi Planlanan Yüzeysel Suların Kalitesine Dair Yönetmelik (20 Kasım 2005 tarih ve 25999 sayılı R G)
- 28) iki veya Üç tekerlekli Motorlu Araçların Bazı Aksam ve Özellikleri ile İlgili Tip Onay Yönetmeliği (97/24/AT) ,
- 29) İmar Planı Yapılması ve Değişikliklerine Ait Esaslara Dair Yönetmeliğin;
- 30) İnsani Tüketim Amaçlı Suyun Kalitesi Hakkında Yönetmelik (17 Şubat 2005 tarih ve 25730 sayılı RG)
- 31) İşyeri Açma ve Çalışma Ruhsatlarına İlişkin Yönetmelik (10.08.2005 tarih ve 25902 sayılı RG)

- 32) İyit Laboratuar Uygulamaları Prensipleri ve Test Laboratuarının Belgelendirilmesine Dair Yönetmelik, 2002
- 33) İyit Laboratuar Uygulamalarının Denetlenmesi ve Çalışmaların Kontrolüne Dair Yönetmelik, (25.06.2002 – 24796 RG)
- 34) Katı Atıkların Kontrolü Yönetmeliği (14.03.1991 20814 R.G.)
- 35) Merkez Av Komisyonu, İl ve İlçe Av Komisyonlarının Görevleri, Çalışma Esas ve Usullerine Dair Yönetmelik
- 36) Mevcut Binalarda Isı Yalıtımı ile Yakıt Tasarrufu Sağlanması Ve Hava Kirliliğinin Azaltılmasına Dair Yönetmelik: 18 Kasım 1984
- 37) Motorlu Araçların Dış Gürültü Emisyonları ve Egzoz Sistemleri ile İlgili Tip Onayı Yönetmeliği 870/157)
- 38) Motorlu Taşıtlarda Yakıt Tüketimi ve Karbon Monoksit Emisyonu Tip Onay Yönetmeliği,
- 39) Organize Sanayi Bölgeleri Yönetmeliği (28.06.1997 – 23033 R.G.)
- 40) Özel ve Resmi Binalarda, imalathanelerde ve Sanayi Tesislerinde Isıtma Sistemi Operatörlerin Eğitimi ve Isıtma Sistemlerinin İşletilmesi, Kontrolü ve Bakımı Yönetmeliği,
- 41) Piyasa Gözetimi ve Denetimi Yönetmeliği, (11.01.2002 – 24643 RG)
- 42) Su Kirliliğinin Kontrolü Yönetmeliği (31.12.2004 tarih ve 25687 sayılı RG)
- 43) Su Ürünleri Yönetmeliği (10.03.1995 tarih ve 22223 sayılı RG)
- 44) Sulak Alanların Korunması Yönetmeliği
- 45) Tarımsal Kaynaklı Nitrat Kirliliğine Karşı Suların Korunması Yönetmeliği (18.02.2004 tarih ve 25337 sayılı RG)
- 46) Tehlikeli Atıkların Kontrolü Yönetmeliği (14.03.2005 25755 R.G.)
- 47) Tehlikeli Kimyasallar Yönetmeliği, (11.07.1993 21634 RG)
- 48) Tehlikeli Maddelerin Su ve Çevresinde Neden Olduğu Kirliliğin Kontrolü Yönetmeliği (26.11.2005 tarih ve 26005 sayılı RG)
- 49) Tıbbi Atıkların Kontrolü Yönetmeliği (22.07.2005 25883 R.G.)
- 50) Titreşim Yönetmeliği,
- 51) Toprak Kirliliğinin Kontrolü Yönetmeliği (31.05.2005 tarih ve 25831 sayılı RG)

- 52) Trafikte seyreden motorlu kara taşıtlarından kaynaklanan egzoz gazı emisyonlarının kontrolüne dair yönetmelik
- 53) Yaban Hayatı Koruma ve Yaban Hayatı Geliştirme Sahaları ile İlgili Yönetmelik (08.11.2004 tarih ve 25637 sayılı RG)
- 54) Yaban Hayvanlarının ve Yaşam Alanlarının Korunması Yaban Hayvanlarının Zararlıları ile Mücadele Esas ve Usulleri Hakkında Yönetmelik(24.10.2005 tarih ve 25976 sayılı RG)
- 55) Yerli ve Yabancı Avcıların Av Turizmi Kapsamında Avlanmalarına İlişkin Esas ve Usuller Hakkında Yönetmelik (08.01.2005 tarih ve 25694 sayılı RG)
- 56) Zirai Mücadelede Kullanılan Pestisit ve Benzeri Maddelerin Ruhsatlandırma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik, (17.02.1999 – 23614 RG)
- 57) Kentsel Atık Suyun Arıtımı Yönetmeliği (08.01.2006 26057 RG)
- 58) Yüzme Suyu Kalitesi Yönetmeliği (09.01.200626048 RG)
- 59) Fahri Av Müfettişlerinin Seçimi, Eğitimi, Görev ve Yetkileri ile Çalışma ve Usullerine Dair Yönetmelik (03.07.2004 25511 RG)
- 60) Av Koruma Görevlileri Kıyafet Yönetmeliği (06.08.200425545 RG)
- 61) Bitki Genetik Çesitliliğinin Toplanması, Muhafazası ve Kullanılması Hakkında Yönetmelik(1992 21316 RG)
- 62) Doğal Çiçek Soğanlarının Sökümü, Üretimi ve Dış Satımına ilişkin Yönetmelik (199522371 RG)
- 63) Milli Parklar Uygulama Yönetmeliği (1986 tarih ve 19309 sayı)
- 64) 2004/7189 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunun Uygulanmasına İlişkin Esas ve Usuller Hakkında Yönetmelik

Çevre ile İlgili Kurum ve Kuruluşlar

- 1.Başbakanlık:** Uyumlaştırma süreci ve/veya çevrenin korunması ile doğrudan ilgilidir.
- 2.Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı (DPT):** Başbakanlığa bağlı DPT Müsteşarlığı Beş Yıllık Kalkınma Planları ve yıllık yatırım planları hazırlamaktadır. DPT ayrıca makro çevre politikası konularına özel önem vererek, sektörel planlar hazırlamaktadır. DPT yerel idarelere direk etkisi olan yıllık yatırım programlarının hazırlanmasında ve hayata geçirilmesinde gerekli koordinasyonu

sağlamaktan sorumludur. Ayrıca, finansman ya da dış borç gerektiren projeleri de dâhil olmak üzere, kamu sektörü yatırımları DPT'nin onayını gerektirmektedir.

3.Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı: Dış kaynak ve borçlara erişimi nedeniyle, çevre ile ilgili projelerin finansmanı yönünden önemli bir işlev yürütür.

4.Başbakanlık Denizcilik Müsteşarlığı: Denizcilik sistem ve hizmetlerinin ülkenin deniz ilgi ve çıkarlarına ve ihtiyaçlarına uygun olarak tahsisi ve geliştirilmesinden sorumludur. Deniz ortamının gördüğü zararın ve kirlenmesinin önlenmesi amacıyla her türlü tedbiri almak, izlenmesini ve denetlenmesini sağlamak ve konu ile ilgili diğer kuruluşlar ile işbirliği yapmak Denizcilik Müsteşarlığı'nın görevidir.

5.Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği (ABGS): AB'ne katılımdan sorumlu olan, Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin 2003 Yılı Ulusal Programı ile ilgili uyumlaştırma faaliyetlerinde değişik hükümet birimleri arasındaki koordinasyonu sağlamakla yükümlüdür.

6.Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK): Çevre verileri dâhil veri ve bilgileri toplar, isler ve analiz eder.

7.Dışişleri Bakanlığı, 1173 sayılı Milletlerarası Münasebetlerin Yürütülmesi ve Koordinasyonu hakkındaki Kanun uyarınca yabancı devletlerle ve uluslararası kuruluşlarla, bunların temsilcilikleri ve temsilcileri ile temas ve müzakereleri Dışişleri Bakanlığı, ilgili Bakanlıklarla işbirliği yapmak suretiyle yürütmekte ve uluslararası antlaşmalar da yine diğer Bakanlıklarla işbirliği dâhilinde Dışişleri Bakanlığınca yapılmaktadır. Dışişleri Bakanlığı'nın çevre ve sınır asan sular konularında izlenecek dış politikanın; diğer ilgili bakanlık, kurum ve kuruluşlar ile eşgüdüm halinde belirlenmesinde ve uluslararası ve bölgesel örgütlerde savunulmasında üstlendiği görev ve sorumlulukları mevcuttur.

8.İçişleri Bakanlığı'nın, illerin yönetimi vasıtasıyla, yerel yönetimler üzerinde sorumlulukları bulunmaktadır. Valiler Bakanlar Kurulu tarafından atanmakta olup, 5442 Sayılı İl İdaresi Kanunu'nun 9. Maddesine göre illerde Devletin ve Hükümetin temsilcisi ve ayrı ayrı her bakanın mümessili ve bunların idari ve siyasi yürütme vasıtasıdır. Ayrıca yerel yönetimler üzerinde İçişleri Bakanlığı ve valilerin vesayet yetkisi olup, bunlardan İl Özel İdaresi'nin bası ve yürütme mercii validir.

9.Bayındırlık ve İskân Bakanlığı (BİB): Ülkenin alt yapı ihtiyacını karşılamak üzere; kamu yapıları kara yolları, demiryolları, limanlar ve kıyı yapıları, hava meydanları, akaryakıt ve doğalgaz boru hatları ve tesisleri inşaatı ile esaslı onarımlarının yapılması ve yaptırılması, yapı malzemesi, deprem araştırması, afet uygulaması hizmetlerinin etkili, düzenli ve süratli olarak görülebilmesi çerçevesinde iş ve işlem yapmakla yükümlüdür.

10.Bayındırlık ve İskân Bakanlığı İller Bankası Genel Müdürlüğü: Belediyelere altyapı yatırımlarının götürülmesinde etkili kurumlardandır. Banka, belediyelerin her türlü finans ihtiyacını ve içme suyu, kanalizasyon, arıtma gibi çeşitli çevre konularında belediyelerimizin istekleri dâhilinde yatırım hizmetlerini vermektedir.

11.Sağlık Bakanlığı: 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu ve 181 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin ilgili hükümleri doğrultusunda çevre sağlığı ile ilgili her türlü tedbirleri almak ve aldirmek ile Gayri Sıhhi Müesseslerinin halkın sağlığına zarar vermesini engellemek ve gerekli denetimleri yapmaktan sorumludur. Gayri Sıhhi Müesseslerinin ruhsat ve izin işlemleri, İşyeri Açma ve Çalışma Ruhsatlarına İlişkin Yönetmelik hükümleri doğrultusunda yürütülmektedir.

12.Ulaştırma Bakanlığı: Ülkenin ulaştırma ve haberleşme sistem ve hizmetlerinin ülkenin ihtiyaçlarına uygun olarak tesisi ve geliştirilmesinden sorumludur.

13.Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı: 1380 sayılı su ürünleri kanunu ve yönetmeliği hükümleri gereğince bütün denizler ve uçsular su ürünleri üretim ve istihsal sahaları ilan edildiğinden bu sahalarda su kalitesi, izleme, koruma ve uygulamalardan sorumlu kurumdur. Diğer yandan, kırsal alanlardaki arazi kullanımı ile su kaynaklarının geliştirilmesinden sorumludur. Bakanlık, tarım arazilerindeki yüzey sularını nitrat ve Haşere ilaçlarının suya karışması ile ortaya çıkan kirlilik yönünden izler. Bakanlığın ayrıca, balık çiftlikleri, su ürünleri ve haşere ilacı kontrolü ile ilgili sorumlulukları ile Genetik Olarak Değişikliğe Uğramış Organizmalar ile ilgili yükümlülükleri bulunmaktadır.

14.Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (ÇSGB): Endüstri tesislerinin üretimi sonucu iç ortamda oluşan ve çalışanların sağlığını tehdit eden hava, gürültü ve endüstriyel kazalar konusundaki çalışmaları yürütmek ve denetlemekle yükümlüdür.

15.Sanayi ve Ticaret Bakanlığı (STB): Ekonomik ve teknik şartlara göre Türkiye'nin sanayi politikalarının oluşturulması ve yönetimi, büyük ve küçük ölçekli endüstrilerin kuruluşuna ilişkin tüm faaliyetlerin desteklenmesi ve denetlenmesi, endüstriyel ürünler için standartlar hazırlamak veya hazırlanmış standartları yayımlamak, endüstriyel malların kalitesinin denetimini yapmak veya yaptırmakla yükümlüdür.

16.Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (ETKB): Enerji sektörüyle ilgili politikaları ve enerjinin çevresel sürdürülebilir kullanımı, enerji verimliliği ve yenilenebilir enerji kaynaklarını içeren temel hedefleri belirlemekle yükümlüdür.

17.Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü (DSİ): Yerüstü ve yeraltı sularının tahsisinden ve su kaynakları yönetiminden sorumlu kuruluş olarak içme ve kullanma, sulama ve endüstri suyu sağlanması, hidroelektrik enerji üretimi ve taşkın koruma amacıyla projeler geliştiren DSİ Genel Müdürlüğü'nün su kalitesi izleme konusunda kuruluş kanunu ile tanımlanmış görevleri bulunmaktadır.

18.Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Elektrik Üretim AS Genel Müdürlüğü (EÜAS), kamunun elindeki termik ve hidrolik santrallerin işletilmesi, bakımı, gerekirse yeni üretim tesislerinin kurulmasından sorumludur.

19.Kültür ve Turizm Bakanlığı, turistik bölgeler belirleyebilmekte ve bu bölgelerde içme suyu, kentsel atık su ve katı atık bertarafı ile ilgili uygulamalardaki önlemlerde önemli sorumluluk yüklenmektedir.

20.Çevre ve Orman Bakanlığı (ÇOB): AB çevre müktesebatının uyumlaştırılması da dâhil olmak üzere, çevre hizmetlerinin sağlıklı olarak yerine getirilmesi amacıyla 4856 sayılı Çevre Orman Bakanlığı Kuruluş ve Teşkilat Kanunu gereği; Türkiye'deki çevre politikalarının geliştirilmesi ve uygulanması için genel bir koordinasyon sağlamak amacıyla kurulmuştur. Çobanın başlıca görevi çok genel olarak çevreyi korumaya ve kirliliği önlemeye ve azaltmaya ilişkin politika ve esasları belirlemek, ilgili mevzuatı düzenlemek ve uygulanmasını sağlamaktır.

21. Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı: İlan edilmiş bulunan Özel Çevre Koruma Bölgeleri'nde doğal güzelliklerin, tarihi ve kültürel kaynakların, biyolojik çeşitliliğin, sualtı, suçüstü canlı ve cansız varlıkların korunmasını ve bu değerlerin gelecek nesillere aktarılmasını, sürdürülebilirlik anlayışı çerçevesinde bölgelerin ekonomik kalkınmalarını sağlamak ve çevre bilincini arttırmakla sorumludur.

22.Türk Standartları Enstitüsü (TSE): Atık, hava kalitesi, su kalitesi, ormanların korunması, toprak ve erozyon kontrolünü kapsayan belirli teknik standartları oluşturmakla sorumludur.

23.Yerel Yönetimler: Çevre kalitesinin korunması ile ilgili en önemli görev yerel yönetimlere verilmiştir. 5393 sayılı Belediye Kanunu ve 5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu'nun çevre korunması ile ilgili olarak görevlendirilen belediyeler, belediye sınırları içinde yukarıdaki kanun ve yönetmeliklerin uygulanması ve vatandaşların sağlıklı bir çevrede yaşaması için gerekli tedbirleri almak zorundadır.

24.Sektör Birlikleri: Türkiye Odalar Borsalar Birliği, Sanayi Odaları, Ticaret Odaları ve sektörel olarak kurulmuş Çimento Müstahsilleri Birliği, Kireç Üreticileri birliği gibi birimler mevzuat ile ilgili uygulamalarda sektörel yaklaşımlar vb konularda bilgilendirme, yaptırım ve denetim konularında çalışmalar yürütmekle sorumludur.

25.Araştırma Grupları: TÜBİTAK, Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Üniversitelerin enstitüleri ve araştırma merkezleri ve diğer araştırma amaçlı kurumlar çevre kirliliği ve kontrolü konularında teknolojileri ve gelişmeleri takip edip danışmanlık hizmetleri vermekle yükümlüdürler.

26.Çevre Sivil Toplum Kuruluşları: Bu kuruluşlar; sivil inisiyatifle oluşan, halk tarafından finanse edilen ve kar amacı gütmeyen müesseselerdir. TEMA, ÇEVKO, Deniz Temiz (TURMEPA), vb kuruluşlar olarak sıralanabilirler.

KAYNAKLAR

A. Kitaplar

Algan, Nesrin ve Ayşegül Mengi, *Küreselleşme ve Yerelleşme Çağında Bölgesel Sürdürülebilir Gelişme: AB ve Türkiye Örneği*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2003

Carmin, Joann and Stacy D. Vandever, *EU Enlargement and the Environment, Institutional Change and Environmental Policy in Central and Eastern Europe*, Routledge Publishing, New York, 2005

Clark, Julian and Alun Jones, *The Modalities of European Union Governance, New Institutional Explanations of Agri-Environmental Policy*, Oxford University Press, The US, 2004

Eryıldız, Semih, *Yeşil Yerel Yönetim*, Algi Yayıncılık, Ankara, 2007

Flannery, Tim, *İklimin Efendileri: İklim Değişikliğinin Tarihi ve Yakın Geleceğimize Etkileri*, Çev. Demet Taşkan,, Klan Yayınları, İstanbul, 2005

Güler, Birgül Ayman, *Yeni Sağ ve Devletin Değişimi: Yapısal Uyarılama Politikaları 1980-1995*, 2.Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2005

Hopkins, Terence K. ve I. Wallerstein, *Geçiş Çağı: Dünya Sisteminin Yörüngesi (1945-2025)*, Çev: Nuri Ersoy ve diğerleri, Avesta Yayınları, İstanbul, 2000

Karacan, Ali Rıza, *Çevre Ekonomisi ve Politikası: Ekonomi, Politika, Uluslararası ve Ulusal Çevre Koruma Girişimleri*, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir, 2007

Keleş Ruşen, *Yerinden Yönetim ve Siyaset*, 6.b, Cem Yayınevi, İstanbul, 2009

Onay, Yaşar, *Küresel Isınma ve Batı'nın Yeni Yurt Arayışı: İklim Değişikliği Dünya Düzenini Nasıl Değiştirecek*, Neden Kitap Yayıncılık, İstanbul, 2007

Rao, P.K. *Sustainable Development: Economics and Policy*, Malden, Mass.:Blackwell Publishers, 2000

Serdaroğlu, Sercan, *Environmental Politics as a Factor Contributing into the European Integration*, Boyut, İstanbul, 2003

Somersan, Semra, *Environment and Politics in Turkey*. Metis Publishing, İstanbul, 1993

Yaşar, Doğan ve Dursun Yıldız, *Küresel Isıtılan Dünya ve Su*, Truva Yayınları, İstanbul, 2009

B. Makaleler/Yayınlar

Akdağ, Kerem ve Fatih Feramuz, Yıldız, *AB Yapısal Fonları Kapsamında Bölgesel Kalkınma ile Kırsal Kalkınma Fonlarının Karşılaştırılması*, Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Dergisi, Sayı 167, Ocak-Şubat 2006

Akkahve, Deniz, *AB Destekli Bölgesel Kalkınma Programlarının Yönetimi ve Yapısal Fonlara Hazırlık*, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, 2006

Akşahin, Selenge Banu, *Avrupa Birliği'nin Bölgesel Politikası, Yapısal Araçların Koordinasyonu ve Türkiye'nin Uyumuna*, T.C Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı AB Uzmanlık Tezi, 2008

Aktan, Coşkun Can, *Küreselleşme Bölgeselleşme ve Yerelleşme*, Dış Ticaret Dergisi, Yıl 3, Sayı 10, 1998

Aliyev, Ziya ve Mürteza, Hasanoğlu, *Avrupa Birliği ile Bütünleşme Sürecinde Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Ajansları*, Sayıştay Dergisi, Sayı 60, 2006

Alodalı, M. Fatih Bilal, ve Fikret Çelik vd. *Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı ve Türkiye'de Belediyelerde Özerklik*, Selçuk Üniversitesi Karaman İİBF Dergisi, Yerel Ekonomiler Özel Sayısı, Mayıs 2007

Altınbaş, Deniz, *Türkiye'nin AB ile Müzakere Sürecinde Geldiği Nokta*, Avrasya İnceleme Merkezi, 15 Ocak 2010

Altınışik, İsa ve Hasan, S.Peker, *Bölgesel Kalkınma Ajansları, Ekonomik Önemi, Avrupa Birliği ve Türkiye'deki Durumları*, Bütçe Dünyası Dergisi, Sayı 34, 2010

Altunbaş, Derya, *Uluslararası Sürdürülebilir Kalkınma ekseninde Türkiye'deki Kurumsal Değişimlere Bir Bakış*, Yönetim Bilimleri Dergisi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, 2006

- Aytuğ, Hüseyin Kutay, *Bütünleşme Kuramlarının Avrupa Birliği Genişlemesine Bakışı*, Yönetim ve Ekonomi, Cilt 15, Sayı 1, 2008
- Avrupa Birliği Bakanlar Konseyi, *Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisi*, Brüksel, 26 Haziran 2006
- Avrupa Komisyonu, *Türkiye 2010 Yılı İlerleme Raporu*, Kasım 2010
- Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, *Avrupa Birliği Türkiye İlişkileri: Ankara Anlaşması*, 23 Aralık 1999
- Avrupa Toplulukları Komisyonu, AT/2006/35 Sayılı Kararın Feshine ve Türkiye ile Katılım Ortaklığı'nın İçerdiği İlke, Öncelik ve Koşullarına İlişkin bir Konsey Kararı Teklifi, Brüksel, 6 Kasım 2007
- Avrupa Toplulukları Komisyonu, *2006/35/EC Sayılı Kararın Feshine ve Türkiye ile Katılım Ortaklığının kapsadığı ilkeler, Öncelikler ve Koşullara dair bir Konsey Kararı*, Brüksel, Şubat 2008
- Avrupa Toplulukları Komisyonu, *Geleceğin "AB 2020" Stratejisine İlişkin İstişare*, Brüksel, 2009
- Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü, *Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği*, Sayı 25318, 2003
- Baykal, Tan, *Türkiye'de Çevre Yönetim Sisteminin Merkezi Örgütlenmesi*, Mevzuat Dergisi, Sayı147, Mart 2010
- Bilgin, Mustafa, *Yerel Yönetimlerin Bölgesel Kalkınmadaki Etkinliği: Göller Bölgesi Uygulaması*, SDÜ Dergisi, Cilt 7, Sayı 2, 2002
- Bozan, Mahmut, *Bölge Yönetimi ve Eğitim Bölgeleri Kavramı*, Milli Eğitim Dergisi, Sayı 161, 2004
- Bozlağan, Recep, *Sürdürülebilir Gelişme Düşüncesinin Tarihsel Arka Planı*, Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, Sayı50, 2005
- Bressers, Hans Th. A. ve Walter A. Rosenbaum, *Achieving Sustainable Development, The Challenge of Governance Across Social Scales*, The USA, 2003

- Budak, Sevim ve Uğur, Yıldırım, *AB Tam Üyelik Sürecinde Türkiye'nin Çevre Politikasındaki Değişimler*, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 7, Sayı 13, 2010
- Bulut, Yakup, *Bölgesel Kalkınma Ajansları*, Birlik Dergisi, Sayı 60, 2008
- Çamur, Derya ve Songül A. Vaizoğlu, *Çevreye İlişkin Önemli Toplantı ve Belgeler*, Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni, Ankara, 2007
- Çelikleş, İbrahim, *2007-2013 Mali Perspektifi İçin Öngörülen Avrupa Birliği Katılım Öncesi Fonlarının Yapısı*, Sayıştay Dergisi, Sayı 63, 2006
- Çevre ve Orman Bakanlığı, *AB Entegre Çevre Uyum Stratejisi (2007-2023)*, 2006
- Çizakça, Murat, *Subsidiarity*, TÜSEV Bülteni, Sayı:6, Eylül 2001
- Çörtoğlu, Feza Sencer, *Müzakere Sınavının Gerçek Başlangıcı Çevre Başlığı*, Bölgesel Çevre Merkezi (REC), 1 Nisan 2010
- Dedeoğlu, Emin, *Türkiye'de Bölgesel Kalkınma*, TEPAV, 2006
- Derilioğlu, Gürgün, *AB Çevre Mevzuatı ile Türkiye'deki Mevcut Durumun Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Adana 2007
- Dervişoğlu, Suat, *AB Müktesebatına Uyum Sürecinde Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED)*, Türk İdare Dergisi, Sayı 467, Haziran 2010
- DPT, *Türkiye için Müzakere Çerçeve Belgesi*, Ekim 2005
- Dryzek, J.S, *The Politics of the Earth: Environmental Discourses*, Oxford University Press, Oxford ve New York, 1997
- Duru, Bülent, *Avrupa Birliği Çevre Politikası*, İmaj Yayınevi, Ankara, 2007
- Emrealp, Sadun, *Türkiye Yerel Gündem 21 Programı Elkitabı*, 2.Baskı, İstanbul:Uluslararası Yerel Yönetimler Birliği Doğu Akdeniz ve Ortadoğu Bölge Teşkilatı Yayını, Şubat 2005

- Eralp, Nilgün Arısan, *2010 Yılı İlerleme Raporu ve Genişleme Stratejisi'ne Bakış*, TEPAV, 2010
- Erdem, Pınar, *Katılım Müzakereleri İlkele ve Uygulama*, İzmir Ticaret Odası, 14 Aralık 2005
- Ergin, Övgü ve Zehra, Türk, *Yeşil Pazarlama*, Mevzuat Dergisi, Sayı 178, Haziran 2004
- Ertürer, Gönül, *Avrupa Birliği'nin Çevre Felsefesi*, Bölgesel Çevre Merkezi (REC), 15 Haziran 2010
- Ferhatoğlu, Emrah, *AB Ortak Çevre Politikası Çerçevesinde Çevre Vergileri*, Yaklaşım Dergisi, Sayı 130, 2003
- Gençkol, Metin, *Avrupa Birliği Mali İşbirliği Politikaları ve Türkiye*, T.C Devlet Planlama Teşkilatı Uzmanlık Tezi, 2003
- Gönel, Feride Doğaner, *Johannesburg Zirvesi: Dağ Fare Doğurdu ama Kimse Şaşırmadı*, Birikim Aylık Sosyalist Kültür Dergisi, Ekim 2002
- Gürlük, Serkan, *Sürdürülebilir Kalkınma Gelişmekte Olan Ülkelerde Uygulanabilir Mi?*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, Sayı: 5(2), Ekim 2010
- Hajer, M.A, *Politics of Environmental Discourse: Ecological Modernization and the Policy Process*, Clarendon Press, Oxford, 1995
- Hines, Colin ve Caroline, Lucas, *Küreselleşmeye Karşı Yerelleşme*, Çev: Ümit Şahin, Üç Ekoloji, Sayı 1, 2003
- İnaç, Hüsamettin ve Feyzeullah, Ünal, *Yerel Yönetimler Özerklik Şartı ve Türkiye'de Belediyeler*, DPÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 16, Aralık 2007
- İzci, Rana, *Ekoloji ve Kalkınma Avrupa Birliği ve Türkiye*, Akademik Araştırmalar Dergisi, 2004-2005
- Karahan, Özcan ve Gökhan, Orhan, *Çevre Koruma ve Ekonomik Büyüme İlişkisinde Sıfır Toplamlı Oyunun Sonu mu?*, ERC ODTÜ Uluslararası Ekonomi Kongresi VII, Ankara, 6-9 Eylül 2003

- Karakaya, Etem ve Mustafa, Özçağ, *Sürdürülebilir Kalkınma ve İklim Değişikliği: Uygulanabilecek İktisadi Araçların Analizi*, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, I. Maliye Konferansı, 16 Nisan 2004
- Karakuş, Görkem, *Avrupa Birliği Turizm Politikası*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2003
- Koçak, Süleyman Yaman, *Ankara Anlaşması'ndan Müzakerelere Avrupa Birliği Mali Yardımları*, Celal Bayar Üniversitesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi, Cilt 16, Sayı 2, 2009
- Kovancılar, Birol, *Küresel Isınma Sorununun Çözümünde Karbon Vergisi ve Etkinliği*, Yönetim ve Ekonomi Dergisi, Cilt 8, Sayı 2, 2001
- Milli Eğitim Bakanlığı, *Dokuzuncu Kalkınma Planının Yapısı ve Uygulama Yaklaşımı*, MEB Mevzuat Bankası, Nisan 2006
- Mimarlar Odası, *Aalborg Şartı: Sürdürülebilir Avrupa Kentler ve Kasabalar 27 Mayıs 2004*, Ocak 2009
- Ohtamış, Erol, *Avrupa Birliği Sınır Ötesi İşbirliği Programları*, DPT Yayınları, No 2772, Temmuz 2008
- Okumuş, Kerem, *AB Çevre Politikası*, Bölgesel Çevre Merkezi (REC), 20 Aralık 2010
- Öner, Şerif ve Uğur Yıldırım, *Sürdürülebilir Kalkınma Yaklaşımının Türkiye'ye Yansımaları: Sürdürülebilir Kalkınma ve Yerel Gündem*, Çağdaş Yerel Yönetimler, Cilt 12, Sayı 4, Ekim 2003
- Özel, Mehmet, *Avrupa Birliği: Ekonomik Topluluktan Çevre Topluluğuna (Mı?)*, G.Ü.İİBF. Dergisi, 2003
- Özer, Akif, *Yönetişim Üzerine Notlar*, Gazi Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi Bölümü Sayıştay Dergisi, Sayı 63, 2010
- Özlüer, Fevzi, *Sürdürülebilir Kalkınmanın Ekonomi Politikası*, TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi Bülteni, Sayı 51, Dosya 05, 2007

Özüdoğru, Erdal ve Ergin, *Duygu, Türkiye'nin Avrupa Birliği ile Katılım Müzakereleri Sürecinde Natura2000 Korunan Alanlar Ekolojik Ağı'nın Değerlendirilmesi*, Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi, Cilt1, Sayı1, 2009

Palabıyık, Hamit, *Sürdürülebilirlik ve Yerel Yönetimler: Uygulanabilirliği ve Ölçümü Üzerine Güncel Yazılar*, Nobel Yayınları, 2005

Pallemaerts, Marc, *Stockholm'den Rio'ya Uluslararası Çevre Hukuku: Geleceğe Doğru Geri Adım mı?*, A.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Çev: Bülent Duru, Cilt 52, Ocak-Aralık 1997

Sevinç, Derya, *Türkiye Avrupa Birliği Mali İşbirliği Süreci*, Tepav Ekonomi Politikaları Araştırma Enstitüsü Sunumu, Kayseri Erciyes Üniversitesi, 2006

Seyhanlı, Özgün Püren, *Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı Projesi Çevresel Etki Değerlendirme Çalışmalarında Karşılaşılan Sorunlar*, (Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Yrd. Doç..Dr. Zeliha SELEK), Çukurova Üniversitesi, 2005

T.C Adalet Bakanlığı, *Çevre Kanunu*, Ağustos 1983

T.C İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü, *Yerel Gündem 21 Programı*, 2007

T.C Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, *Bölgesel Rekabet Edebilirlik Operasyonel Programı*, Ankara, Ekim 2007

Talu, Nuran, *Sürdürülebilir Kalkınmanın Sektörel Politikalara Entegrasyonu Projesi*, T.C Bayındırlık ve İskan Bakanlığı Sürdürülebilir Kalkınma Durum Değerlendirme Raporu, Temmuz 2007

Tamer, Ahmet, *Kalkınma Ajanslarının Türk Hukuk Sistemindeki Yeri*, DPT Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, No 2757, Ocak 2008

Taner, Ahmet Cangüzel, *Karbon Salımları ve Karbon Ticareti*, Çağın Polisi Dergisi, Sayı 90, 2009

TCMB Araştırma Genel Müdürlüğü, *Alternatif Döviz Kuru Sistemleri*, Eylül 2000

TEPAV, *AB Mevzuatının KOBİ'lere İlişkin Başlıkları ve İlgili Kuruluşlar*, Ankara, Kasım 2005

Toprak, Düriye, *Sürdürülebilir Kalkınma Çerçevesinde Çevre Politikaları ve Mali Araçlar*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 2, Sayı 4, 2006

Tosun, Elif Karakurt, *Sürdürülebilirlik Olgusu ve Kentsel Yapıya Etkileri*, Ekonomi Sosyoloji ve Politika Dergisi, Yıl 5, Sayı 2, 2009

Tuncay, Utku, *AB Çevre Müzakerelerinde Türkiye*, TEPAV, 2006

Türkeli, Gamze Erdem, *AB 2020 Stratejisi*, TÜSİAD, Nisan 2010

Türkiye Avrupa Vakfı, *AB 2010 İlerleme Raporu Hakkında Türkiye Avrupa Vakfı Görüşü*, 12 Aralık 2010

Türkiye Bilimler Akademisi, *Çevre ve Sürdürülebilirlik*, Temmuz 2004

Türkiye Çevre Vakfı, *Ansiklopedik Çevre Sözlüğü*, TÇV Yayınları, Ankara, 2001

Türkiye Çevre Vakfı, *Ortak Geleceğimiz: Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu Raporu*, TÇV Yayınları, Ankara, 1989

Valenciennes ve Katowice Bölgesel Kalkınma ve Avrupa Birliği Karşılaştırmalı Analizi, Der. Ayhan Kaya ve François Bafail, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları Avrupa Çalışmaları, İstanbul, Sayı 3, Aralık 2009

Weale, A, *The New Politics of Pollution*, Manchester University Press, 1992

Us, Vuslat, *Türkiye-AB Bütünleşmesi Sürecine İlişkin Karşılaştırmalı Analiz*, Ankara Çalışmaları Dergisi, Cilt 6, No 2, 2007

Uslu, Orhan, *Ekonomik ve Ekolojik Uygulamalarda Sürdürülebilir Kalkınmanın Yeri*, Sürdürülebilir Kalkınmanın Uygulanması, T.Ç.V. Yayınları, Ankara, 1998

C. İnternet Kaynakları

<http://www.tepav.org.tr>

<http://www.izka.org.tr/destekler/tarim-ve-kirsal-kalkinma...proje-degerlendirme-sureci/>

http://www.undp.org.tr/undp/undp_tur/bagimsizDegllani.asp

<http://www.undp.org.tr/publicationsDocuments/TR%202010>
<http://www.dakp.gov.tr/hibe.php>
<http://www.mahalli-idareler.gov.tr/Projeler/Gundem21.aspx>
<http://kentcevre.politics.ankara.edu.tr/durusimonis.pdf>
<http://web.ogm.gov.tr/diger/SOYKriterleri/Dokumanlar>
<http://www.sd-network.eu/>
<http://www.ressiad.org.tr/makaleler>
<http://www.abmaliye.gov.tr/sites/default/files/BMIDCSveKyotoProtokoluBilgi..10.pdf>
<http://www.tarsus.bel.tr>
<http://www.debud.org/Html/dergi/24/nihalk.pdf>
<http://www.ikv.org.tr/pdfs/cevre.pdf>
<http://www.gapsel.org/condocs//ekutuphane/ab%C3%87evrepolitikalar%C4%B1.pdf>
<http://ipa.stb.gov.tr>
<http://impel.eu/about>
<http://www.iklim.cob.gov.tr/iklim/AnaSayfa/Kyoto.aspx?sflang=tr>
http://unfccc.int/files/cc_inet/information_pool/application/pdf/rec_turkey_fccc_kp.pdf
<http://muhasebeturk.org/ecopedia>
<http://www.habitaticingenclik.org.tr/page.asp?id=48&sayfa=5>
<http://www.sobiadacademy.net/sobem/e-kamuyonetim/kamuda-kalite/balci.pdf>
<http://www.yerelneta.org.tr/uluslararası/avrupakonseyanlasma2.php>
http://www.tmmob.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=3217&tipi=16
<http://ipc.sabanciuniv.edu/tr/ArastirmaAlanlari>
<http://www.abuzmanlari.gov.tr>
<http://www.eurada.org>
<http://www.zmo.org.tr>
<http://ab.calisma.gov.tr/>
http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/sdi/documents/indicators_sub
<http://www.ostim.org.tr/BilgiMerkezi.aspx?Kat=67&AKat=72&MakaleID=163>
http://ec.europa.eu/regionalpolicy/funds/2007/jjj/jessica_en.htm
http://ec.europa.eu/sustainable/sds2001/index_en.htm
http://ec.europa.eu/small-business/most-of-market/environment-business/index_en.htm

<http://ec.europa.eu/environment/legal/law/index.htm>,
<http://ec.europa.eu/environment/legal/law/procedure.htm>
<http://ec.europa.eu/environment/legal/law/judges.htm>
<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32004L0035:EN:NOT>
<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/10/1047&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en>
http://europa.eu/legislation_summaries/environment/index_en.htm
http://europa.eu/legislation_summaries/environment/sustainable_development/110132_en.htm
<http://www.euractiv.com.tr/cevre/article/turkiye-kyoto-protokolune-taraf-oldu-004466>
<http://www.ekodialog.com/Konular/dissallik.html>
<http://www.ekonometridernegi.org/bildiriler/o13s2.pdf>
http://www.belgenet.com/arsiv/ab/ab_ankara
<http://ab.istanbul.gov.tr/>
<http://abofisi.metu.edu.tr/meda.htm>
<http://sbe.dpu.edu.tr/17/1-24.pdf>
<http://www.greenpeace.org/turkey>
<http://www.tema.org.tr>
http://www.baumev.de/küresel/download/BAUM_Portrait_tr.pdf
<http://www.cevre.org.tr/amactr.htm>
<http://www.cmo.org.tr/index.php/haberler/oda..../2012-5-haziran-duenya-cevre-guenue>
<http://www.un.org/millenniumgoals/>
http://www.avrupa.info.tr/AB_ve_Turkiye/Muzakereler,Muzakereler_21.html
http://www.technology-market.eu/profiles/Profiles/10_TR_98OF_3JQJ.htm
http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=581&tb_id=1
http://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/vizyon2023/csk/EK-16.pdf
http://www.tcmb.gov.tr/yeni/iletisimgm/Ozcan_Kayman.pdf
http://www.sj.k12.tr/eski_sj/html/kulupler/bm/ab_hukuku.pdf
<http://www.ncte.ie/environ/fifth.htm>
<http://www.kosgeb.gov.tr>

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Minel Türkel
Doğum yeri ve yılı : İzmir, 10 Mart 1984
İletişim : minelturkel@gmail.com

EĞİTİM DURUMU

2002 İzmir Atatürk Lisesi Mezunu
2003 İzmir Ekonomi Üniversitesi, İngilizce Hazırlık Okulu
2007 İzmir Ekonomi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
Uluslararası İlişkiler ve Avrupa Birliği Mezunu
2008 Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler
Tezli Yüksek Lisans programına başladı.

ÖZET:

Son dönemde, sosyal bilimler literatüründe; “küreselleşme, bölgeselleşme, yerelleşme ve yönetim” gibi kavramlar üzerinde bilimsel çalışmalar artmıştır. 20. yüzyılın son çeyreğindeki ekonomik, toplumsal dönüşümlerin çevre sorunlarına etkisi ve yerel yönetimlerin bu doğrultudaki görevlerindeki önemin artışı da, bu ilgiye sebep olan ana faktörlerdendir. Sürdürülebilirlik ve bölgesel gelişme gibi yeni kavramların değerlendirildiği ve çözümler üretildiği bir gerçektir. Ancak, üretilecek olan çözümlerin, sağlıklı bir değerlendirilmesinin yapılabilmesi, konunun teorik ve pratik eksikliklerden dolayı oldukça zor görünmektedir..

Avrupa Birliği'ne girmek üzere, köklü değişimleri göze alan Türkiye için, Avrupa Birliği'nin ulusal, bölgesel ve yerel düzeyde öngördüğü bütün yönetsel düzenlemelerin büyük önem taşıdığı bilinmektedir. Türkiye, küreselleşme ve AB ile bütünleşme doğrultusunda iç dinamiklerinde meydana gelen hızlı değişimlerin etkisi altında, bölgesel gelişme stratejilerini yeniden belirleme ihtiyacı duymaktadır. Ayrıca, Türkiye yeni yüzyılın, çevreye duyarlı bir yönetim bilinci gerektirdiğinin farkına varmaktadır. Ancak, gelişmekte olan ve farklı dinamiklerin rol oynadığı bir ülke olarak, bu ihtiyaçların gerçekleşmesinde rasyonel adımlar atması beklenmektedir.

Sürdürülebilirlik kavramının, yerelleşmeyi ön plana çıkaran ilkelerinin; yerel idarelerin görev etkinliklerinin artmasını sağladığı ve bu sayede küresel sermayenin akışkanlığının önündeki ulusal engellerin aşılması için uygun olan yönetsel düzeyin dikte edildiği ile ilgili eleştiriler öne çıkmaktadır. Bu sebeple, bu eleştiriler de dikkate alınarak, Türkiye'nin, Avrupa Birliği ile müzakere sürecinde, sürdürülebilir kalkınmasını gerçekleştirirken, kendi ulusal stratejilerini nasıl oluşturması gerektiği tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Bölgeselleşme, Sürdürülebilir Kalkınma, Avrupa Birliği, Türkiye

ABSTRACT:

Recently, in the social sciences literature, scholarly works on the concepts such as “globalization, regionalisation, localization and governance” have increased. The effects of the economic and social transformations to the environmental problems which was started intensively in the last quarter of the 20th century and the increase in the importance of the local governments’ tasks for this intention have been the main factors that cause this awareness. There is a reality that these newly evaluated concepts like sustainability and regional development have been used for creating solutions. However, due to the lack of the theoretical and practical aspects of these issues, it seems difficult to make a clear evaluation on the proposed solutions.

The European Union’s governmental regulations and modification which have been foreseen at national, regional and local scale is really important for Turkey which has put forth an effort for being a member state to the EU. Turkey towards the integration to the EU and globalisation, is in need of redetermining its regional development strategies under the effect of rapid changes which are occurred in its internal dynamics. Moreover, Turkey recognizes that new century requires environmentally-conscious government capability. However, Turkey as a developing country and having different dynamics is expected to act rationally while carrying out those needs.

There are different approaches are also discussed. Such that, someones argue that; modifying local administrations’ activities leads the national barriers to be removed so that it can serve for the interest of the global capital flow. So, there argues that how Turkey during the accession period to the EU shall prepare its own national strategies for sustainable development with the aware of these criticisms.

Key Words: Globalisation, Regionalisation, Sustainable Development, European Union, Turkey